DE AANLEG VAN HET WILHELMINAPARK E.O. IN UTRECHT

Afstudeerscriptie Martijn Schackmann (studienummer 0034053)

voor de opleiding Taal en Cultuurstudies (Algemene Letteren)

afstudeerrichting Cultuurgeschiedenis

Afstudeerbegeleider: Maarten van Rossem

Inhoudsopgave

Voorwoord

Schijnbaar in navolging van de gemeente die erg lang heeft gedaan over het aankopen van het Hogeland en Oudwijkerveld en het aanleggen hierop van het Hogelandsepark en Wilhelminapark, heb ik erg lang over deze scriptie gedaan.

Het verwerken van alle informatie kostte mij behoorlijk wat moeite en ook heb ik wat getreuzeld.

Ik hoop en denk echter dat dit tot een scriptie heeft geleid die voor alle geïntereseerden en betrokkenen leesbaar, leuk en leerzaam is.

Van de betrokkenen wil ik bedanken: de Wetenschapswinkel van de Letterenfaculteit van de Universiteit Utrecht, de Stichting Wilhelminapark en omstreken, Maarten van Rossem, familie en architectenbureau Folkers-van Buiten, medewerkers van het Utrechts Archief en papa en mama en broer Peter-Paul Schackmann.

Deze scriptie is digitaal beschikbaar op:
http://www.igitur.nl/studenttheses/index.php
http://www.archive.org/details/ScriptieWilhelminaparkMartijnSchackmann
http://martijnschackmann.nl/texts/ScriptieWilhelminaparkMartijnSchackmann.pdf

Martijn Schackmann,
8 maart 2005

Tot deze scriptie

Aanleiding

De eerst te noemen aanleiding voor dit onderzoek is de opdracht die de Stichting Wilhelminapark en Omstreken heeft doen toekomen aan de Wetenschapswinkel van de Letteren Faculteit van de Universiteit Utrecht voor het in kaart brengen van de geschiedenis van het Wilhelminapark te Utrecht. Deze stichting zet zich in voor het behoud van dit park en heeft zelfs een opdracht aan landschapsarchitectenbureau Copijn gegeven voor het opstellen van een beleidsvisie voor de langere termijn (dertig tot vijftig jaar) om zo met meer kennis van zaken in contact te treden met de gemeente, de eigenaar van het park.[i] Een historisch onderzoek past hierbij, temeer aangezien de stichting een zo conservatief mogelijk standpunt ten opzichte van de inrichting van het park inneemt.

Een andere aanleiding voor het onderzoek is dat ik moet afstuderen en het schrijven van een scriptie hiervoor verplicht is. Het leek mij leuk hiervoor een onderzoek naar Wilhelminapark te doen omdat het eind negentiende eeuw is aangelegd en mijn interesse binnen mijn specialisatie cultuurgeschiedenis vooral uitgaat naar de twintigste eeuw. Ook leek het mij een leuk onderwerp omdat het park, naar mijn mening, zowel hoge als lage cultuur is en deze hebben mijn gelijke interesse. Hoge cultuur is het park omdat er grote ideeën aan ten grondslag liggen, lage cultuur omdat iedereen er kan komen en er activiteiten kan ontplooien.

Belang

Het onderzoek is van belang voor de Stichting Wilhelminapark e.o. omdat zij het kunnen gebruiken bij hun inspanningen het park te behouden.

Het onderzoek kan interessant zijn voor een ieder die rond het park woont, die het bezoekt of bezocht heeft of een algemene interesse in parken heeft.

Het onderzoek is van algemeen historisch wetenschappelijk belang op het gebied van Utrecht Oost, parken en gemeentepolitiek aan het einde van de negentiende eeuw.

i Op de website van de stichting is de conceptversie van de beleidsvisie te downloaden alsmede de definitieve versie te bestellen: http://www.wilhelminapark.com/

1. Inleiding

Overzicht scriptie

Deze scriptie is als volgt opgezet:

Naast dit overzicht bevat dit inleidende hoofdstuk een beknopte geschiedenis van het Wilhelminapark. Hoofdstuk 2 stelt de hoofdvraag van de scriptie en hoofdstuk 3 stelt de kaders waarbinnen deze valt. Hoofdstuk 4 geeft de algemene geschiedenis van Utrecht en de wijken rondom het Wilhelminapark. Hoofdstuk 5 vormt het belangrijkste deel van de scriptie met de geschiedenis van de aanleg van het Hogelandsepark, de Emmalaan en het Wilhelminapark. Tenslotte zijn er nog de eindnoten en bijlagen. Het is handig de betreffende bijlagen bij het lezen naast de scriptie te houden.

Beknopte geschiedenis Wilhelminapark[1i]

In 1887 kocht de gemeente Utrecht ten oosten van de stad voor Fl. 260.000,- het buitengoed het Hogeland, groot 8,2 hectare, van de jonkheren Ram. Een buitengoed is een landschappelijk ingericht stuk grond met daarop een villa of een huis.

Bovendien werd de gemeente in de gelegenheid gesteld het nabij gelegen Oudwijkerveld, met een oppervlakte van 11,6 hectare, voor Fl. 34.500,- te kopen van mr. H. J. H. baron van Boetzelaer van Oosterhout. Tegenover de lage verkoopsprijs stelde hij de voorwaarde dat het overgrote deel van het gebied binnen tien jaar moest veranderen in een openbaar wandelpark of bos.

Om te kunnen beslissen of het Oudwijkerveld gekocht moest worden wilde de gemeente eerst een ontwerp voor het Hogeland en het Oudwijkerveld. Na hiervoor eerst een opdracht overwogen te hebben, schreef de gemeente een prijsvraag uit. Uit de prijsvraag viel op te maken dat het parkkarakter rond het huis het Hogeland behouden moest blijven. Om de kosten te dekken stond de gemeente voor de rest van het Hogeland een villapark voor ogen. Op het Oudwijkerveld wilde de gemeente een openbaar wandelpark. Het villapark en het wandelpark moesten goed op elkaar aansluiten.

Uit de zestien inzendingen werden twee ontwerpen gekozen: voor het Hogeland het betreffende deel uit het ontwerp van Jan Anthony Loran (1845 - 1914), tekenaar bij het gemeentelijke stadstimmerhuis en voor het Oudwijkerveld het deel van het het ontwerp van Henri Copijn (1842 - 1923), tuinarchitect te Groenekan. Er werd overgegaan tot de aankoop van het Oudwijkerveld. Uit de beide ontwerpen werd in 1889 het plan “Parkaanleg op het Hooge Land en Oudwijkerveld” samengesteld, door de beide architecten gesigneerd. Van het ontwerp voor het Hogeland werd het gedeelte direct om het huis niet overgenomen. De beide delen ontmoetten elkaar bij het huis Oudwijk, waaromheen de oudere landschappelijke aanleg tot 1924 gehandhaafd bleef.

Het Hogeland werd in 1889 als eerste gerenoveerd. Het terrein werd opgehoogd en er werden wandelwegen, bestratingen en riolering aangelegd. Rond het huis het Hogeland werd het Hogelandsepark aangelegd met enkele strak aangelegde gazons en paden en verspreide bomen. Van de oorspronkelijk parkaanleg uit 1824, ontworpen door Hendrik van Lunteren (1780 – 1848) bleef niet veel meer over dan enkele bomen. Het huis besloot de gemeente tot gemeentemuseum te maken. Dit werd in 1891 geopend en in 1918 gesloten. De huidige Museumlaan herinnert nog aan het museum. Vanaf 1919 tot 1977 was Staatsbosbeheer in het huis gevestigd. Na lange tijd van leegstand is het vanaf 1995 tot op heden een kantoorpand.[2] De Museumlaan kwam rond het Hogelandsepark te liggen en scheidde zo dit park van de overige aanleg op het Hogeland. De Emmalaan kwam te lopen richting het park op het Oudwijkerveld. De Emmalaan werd een brede

i Zie ook bijlagen 1 en 3 t/m 6

laan. In het midden hiervan kwam een gazonstrook te liggen met aan weerszijden bomenrijen. De rest van het Hogeland werd voor huizenbouw verkocht.

Met de aanleg van het Oudwijkerveld werd in de zomer van 1897 begonnen. Dit hield in het uitbaggeren en dempen van bestaande sloten, graven van nieuwe sloten en een vijver, het ophogen van het terrein, aanleggen van riolering, rij- en wandelwegen, twee duikers (van boven afgedichte waterverbindingen) en een houten brug. De aanleg vond plaats onder supervisie van de directeur der gemeentewerken F. J. Nieuwenhuis. Verantwoordelijk voor het beplantingsplan en de uitvoering daarvan was het hoofd van de plantsoenendienst van de gemeente, de zogenaamde "plantagemeester". Dit was vanaf 1893 J. J. Van der Gon, die tot 1922 in dienst van de gemeente bleef. Eind 1897 vroeg de Vereniging tot Veredeling van Volksvermaken aan de gemeente om het park Wilhelminapark te noemen naar de prinses die in 1898 gekroond zou worden tot koningin. De opening van het park onder die naam vond plaats op 26 mei 1898. 1 oktober van dat jaar werd de Wilhelminalinde geplant, ter herinnering aan de inhuldiging van de koningin.

Het park lag toen nog in een uithoek van de stad. Zo werd de avondkrant tegelijk met het ochtendblad bezorgd omdat bezorging 's-avonds te ver en door de duisternis te gevaarlijk werd geacht. Voordat de Burgemeester Reigerstraat in 1910 de 3e Baansteeg verving, was nauwelijks bekend dat het Wilhelminapark via dit smalle modderige paadje te bereiken was.[i] Via een ruime toegang was het parkgebied slechts aan de zijde van het Hogelandsepark, in het verlengde van de Emmalaan, te bereiken. Hoewel Oudwijk, de wijk ten westen van het parkgebied, aan het einde van de 19de eeuw grotendeels volgebouwd was, werd er met de bouw rond het park nu pas begonnen. Pas in de jaren twintig van de 20ste eeuw werd de wijk ten oosten van het park volgebouwd. Overigens was het aanzien van het Wilhelminapark door de recente aanleg "bekoorlijk maar nog niet het stuk natuur het kon worden", aldus een toeristische gids uit 1909.

Op 24 augustus 1911 werd het "Melkhuis" in het Wilhelminapark geopend. Dit was door de gemeente gebouwd op initiatief van de Volksbond tegen drankmisbruik, afdeling Utrecht. Het grote grasveld in het park, nabij het Melkhuis werd door een voetbalvereniging gebruikt en 's zondagsmiddags werden er regelmatig muziekuitvoeringen gegeven. Het geheel werd opgeluisterd door de fontein in de grote vijver, die elke zondagmiddag werkte.

Het parkgebied werd in 1913 uitgebreid met het Rosarium. Deze openbare rozentuin was door de gemeente aangelegd naar ontwerp van Denier van der Gon op initiatief van de vereniging van rozenkwekers "Nos jungit rosae" (de rozen verenigen ons). In het Rosarium zijn allerlei soorten, deels bijzondere, rozen te vinden, met naambordjes aangeduid, afgewisseld met gazonnetjes waarin in totaal twee sokkels met beelden staan. Het geheel is omgeven door heesters en een hekje.

Het Melkhuis werd in 1925 vervangen door het huidige theehuis, in de expressieve Amsterdamse Schoolstijl ontworpen door de architect der gemeentewerken G. v.d. Gaast.[3] Het theehuis werd op 29 mei 1925 officieel geopend.

Een jaar later kwam de Fockema Andreae-bank in het park. Aangeboden door de burgerij van Utrecht aan de betreffende burgemeester, ter ere van zijn koperen ambtsjubileum.

In 1930 werd er ten zuiden van het park een ovaal plantsoen aangelegd met een spiegelbeeldige vorm, een typerende stijl voor die tijd.

Tijdens de tweede wereldoorlog werd de naam van het park veranderd in Nassaupark. In juni 1945 kreeg het park de oude naam weer terug. Wel staat er uit deze tijd nog steeds een bunker in het park.

Na de oorlog zijn er de nodige beelden in het park geplaatst.

Andere belangrijke veranderingen aan het park zijn geweest de asfaltering van de promenade die van noord naar zuid door het park loopt, van de wegen aan de zijkant van het

i In bijlage 1: kaart gebied is te zien hoe het stratenpatroon er nu uitziet.

park, Wilhelminapark en de Koningslaan, en de aanleg van het fietspad 't Loolaantje dat van west naar oost door het park loopt.

In de jaren '70 werd er, door met name ouderen, veel gebruik gemaakt van het kaartenhuis. Hiervan is het open gedeelte inmiddels afgebrand en het niet-openbare gedeelte wegens vele vernielingen gesloten.

Tenslotte moet de aanwezigheid van een kinderspeelplaats in het park genoemd worden.

2. Hoofdvraag

De hoofdvraag voor deze scriptie luidt:

Hoe ziet de geschiedenis van de aanleg van het Wilhelminapark, de Emmalaan en het Hogelandsepark te Utrecht er uit?

Toelichting

De scriptie zal vooral beschrijvend zijn.

3. Kaders

In dit hoofdstuk worden de kaders aangegeven waarbinnen de rest van de scriptie valt. Dit wordt gedaan voor de tijdsperiode, geografie en aspecten van het park: de hydrologie, flora en fauna; de architectuur om het park en de gebruikers van het park. Ook wordt er ingegaan op de geraadpleegde bronnen.

Tijd

Qua tijd ligt de nadruk in deze scriptie op de periode van 1887 tot 1898. 1887 is het jaar waarin de gemeente Utrecht het gebied het Hogeland aankoopt. In 1898 wordt het Wilhelminapark officieel geopend. De vroegere geschiedenis van Utrecht en het gebied rond het park wordt ook behandeld. De latere geschiedenis komt zijdelings ter sprake.

Geografie

Voor een overzicht van het parkgebied zie bijlage 1: kaart gebied en bijlage 11: foto's.

Het parkgebied bestaat uit het Wilhelminapark, de Emmalaan, het Rosarium, het Hogelandsepark, de Prinsesselaan en de Stolberglaan.[4/i] De nadruk ligt in deze scriptie echter op het Wilhelminapark, de Emmalaan en het Hogelandsepark.

De grenzen van het parkgebied worden gevormd door de Biltsche Grift, de Museumlaan, de Prinsesselaan, de begraafplaats Sint Barbara, de Stolberglaan, de Prinses Marijkelaan, de Koningslaan, de Julianalaan, Wilhelminapark, Oudwijk, de Oudwijkerlaan, de Emmalaan, de Museumlaan, de Oosterspoorbaan en weer de Biltsche Grift.[ii]

De grenzen zijn veelal ook onderdeel van het gebied. Dit geldt bijvoorbeeld voor de huizen aan de Emmalaan, Koningslaan en Wilhelminapark. Met de Stolberglaan wordt het groen bedoeld dat door deze straat en de begraafplaats Sint Barbara wordt begrensd dat loopt tot de Ridderschapsvaart, het water naast de Waterlinieweg. De dwarsas van de Emmalaan is onderdeel van die laan alsmede het parkgebied.

Hydrologie

Er valt regen op het parkgebied. Daarbij staat het park ten oosten in verbinding met de Ridderschapsvaart die weer in verbinding staat met de Kromme Rijn (zie bijlage 2). Het water loopt ten noorden en ten zuiden van het parkgebied, via respectievelijk de Biltsche Grift en de Minstroom naar de Stadsbuitengracht, deze mondt weer uit in de Vecht.

De hydrologie komt in deze scriptie slechts zijdelings ter sprake.

Flora en fauna

Het parkgebied maakt deel uit van de zogenaamde ecologische hoofdstructuur van Utrecht, natuur die vanuit de provincie doorloopt tot in het centrum van de stad Utrecht. Naar het park loopt deze verbinding via de begraafplaats St. Barbara, de Stolberglaan en de Zilveren Schaats, het natuurgebied bij de Ridderschapsvaart. Vanaf het park loopt zij verder via de Maliebaan.

De flora in het parkgebied wordt in deze scriptie wel beschreven maar op de biologische aspecten ervan wordt niet ingegaan. De fauna blijft helemaal buiten beschouwing.

Wijk

Het grootste deel van de bezoekers van het parkgebied komt uit de directe omgeving ervan, op doortocht van of naar huis.

i Naast dat het park Wilhelminapark heet, is dit de naam van de straat die er ten westen van ligt en de buurt die er ten oosten van ligt. Deze buurt vormt samen met de eronder gelegen Schildersbuurt de Wilhelminaparkwijk.

ii De Biltsche Grift loopt tussen Biltstraat en het Hogelandsepark maar staat niet aangegeven op de kaart.

Daarbij maakt het park stedenbouwkundig in eerste instantie deel uit van de er omheen gelegen wijken: Oudwijk, Abstede, Wilhelminapark.

Verkeer

De straten in en rond het park worden beschreven maar niet op stadsniveau bekeken.

Architectuur

De architectuur rondom het park maakt er onderdeel van uit en zal daarom beschreven worden.

Bronnen

Deze scriptie is gebaseerd op literatuur uit de openbare en universiteitsbibliotheek en de bibliotheek van het Utrechts Archief, alsmede op originele bronnen uit het archief. Deze bronnen zijn voornamelijk de gedrukte notulen van de gemeenteraad en de stukken van Burgemeester en Wethouders betreffende Fabricage (Openbare Werken). Op de gedrukte notulen na, is dit oude materiaal handgeschreven en soms slecht leesbaar, hetgeen een beperking vormt. Veel beeldmateriaal is niet bewaard gebleven.

De inhoud van de scriptie is grotendeels bepaald door het beschikbare materiaal. Zo wordt de besluitvorming in de gemeenteraad uitgebreid behandeld en bijvoorbeeld niet de daadwerkelijke aanleg door de aannemers en gemeentewerklieden.

4. Algemene geschiedenis Utrecht en wijken rondom Wilhelminapark

Behalve bijvoorbeeld ecologie en landschapsarchitectuur, maken de gebruikers onderdeel uit van het verhaal over een park. Ook maakt een park ruimtelijk deel uit van de omgeving. De meeste gebruikers van het Wilhelminapark komen uit de wijken direct rondom het park gelegen: Oudwijk, Abstede en de Wilhelminaparkbuurt.

Deze wijken zijn weer niet los te zien van Utrecht.

Alvorens te beginnen met de geschiedenis van het Wilhelminapark, daarom nu eerst de geschiedenis van Utrecht en de wijken rondom het Wilhelminapark. Ik zal mij vooral richten op sociale, economische en stedebouwkundige aspecten. De beschrijving zal uitgebreider worden naarmate we in de tijd dichter bij de aanleg van het Wilhelminapark komen.

Utrecht

In 1122 kreeg Utrecht de stadsrechten uit handen van bisschop Godebald.[5] Dit werd vervolgens door keizer Hendrik V bevestigd. Utrecht begon hetzelfde jaar nog met de aanleg van een omwalling in de vorm van grachten en muren. Binnen de vesting werd in 1127 het eerste deel van de Oudegracht gegraven. In 1148 werd het tweede deel gegraven, hiermee kwam er een verbinding tussen de Vecht en de Kromme Rijn tot stand en werd een loop van de Vecht ten oosten van de stad afgesneden, deze gaat de Oude Vecht heten. Voorts werd in 1148 de Vaartsche Rijn gegraven: een verbinding tussen de Oudegracht (de handelsroute door de stad) en de Hollandsche IJssel, een zijrivier van de Lek.

Buiten de stadsmuren kwamen langs de uitvalswegen al snel voorsteden tot ontwikkeling: in het oosten langs de ongeveer in 1139 aangelegde Nieuwe Steenweg of Biltse Straatweg; zuidelijk langs de Oude Steenweg richting Arnhem - Amersfoort via de Abstederdijk, langs de Gansstraat - Koningsweg richting Wijk bij Duurstede en langs de Vaartse Rijn; buiten de Catharijnepoort in het westen van de stad langs de Vleutenseweg; en richting het noorden langs de Daalsedijk. Langs deze noordelijk uitvalsweg lagen vooral ambachtelijke bedrijven zoals steen- en pottenbakkerijen. Vanwege het grote economische belang van deze noordelijke voorstad werd deze omstreeks 1300 gedeeltelijk ommuurd en heette deze nadien de Bemuurde Weerd.

In de 13e eeuw was Utrecht economisch op het toppunt van bloei, het is dan gelegen op de handelsroutes tussen de grote economische centra van noord-west Europa: Vlaanderen, de streek rond Keulen en het Oostzeegebied. In de 14de eeuw veranderde dit: omdat ze groter werden moesten schepen andere routes gaan varen; het belang van Holland nam toe; Utrecht kwam minder centraal, excentrisch, te liggen. Wel bleef Utrecht een marktcentrum voor landbouwproducten. De ontginning van veengebieden ten noord-oosten van Utrecht leverde namelijk vruchtbare grond op. Dit was overigens een groot karwij dat pas in de 16e eeuw voltooid werd.

Behalve handelaren en ambachtslui, zijn geestelijken van belang geweest voor de ontwikkeling van Utrecht. De vijf in Utrecht gelegen kapittelkerken (de Dom, de Sint Salvator, de Mariakerk, de Janskerk en de Pieterkerk), omgeven door tamelijk uitgestrekte, besloten terreinen, vielen buiten het stadsrecht. Deze zogenaamde immuniteiten namen een derde deel van de oppervlakte van Utrecht in beslag, daarmee hebben zij een grote invloed gehad op de ontwikkeling van het stratenpatroon. Met de Reformatie, 1580, werd het uitoefenen van het katholieke geloof verboden, werden kloosters opgeheven en de immuniteiten opengelegd en volgebouwd.

Utrecht profiteerde van de Hollandse Gouden Eeuw. Er werden nieuwe straten aangelegd en bestaande werden verbreed. De gegoede burgerij liet vele nieuwe riante huizen bouwen.

Buiten de stad werden waterwegen verbreed en uitgediept, werden sluizen verbeterd en werd de Leidsche Rijn gegraven die als trekvaartverbinding met Leiden zou gaan dienen.

In 1636 kreeg Utrecht een universiteit. Al een jaar later werd voor de studenten en hoogleraren voor sport aan de oostzijde van de stad een kolfbaan aangelegd, een 'paille-maillebaan' in het Frans. Dit wordt de Maliebaan.

Vervolgens veranderde er tot 1830 niks aan de stad. Er werden nog wel plannen gevormd de stad richting het westen uit te breiden. Zo zou Utrecht kunnen blijven profiteren van de handelsvaart tussen de Rijn en Amsterdam die inmiddels ten westen van de stad over de Catharijnesingel voer in plaats van door de stad over de Oudegracht. De bezetting van Lodewijk XIV, de Franse Zonnekoning, in 1672, bracht de stad hiervoor echter economisch een te zware slag toe. Voor eventuele handel vanaf de Catharijnesingel ontbrak het Utrecht aan verdere distributiemogelijkheden. Utrecht bleef een regionale markt voor met name turf en fruit.

Ook de in 1827 aangetreden burgemeester Jhr. Mr. H.M.A.J. Van Asch probeerde de stad uit te breiden. Van het hiervoor door landschapsarchitect J.D. Zocher ontworpen stadsplan werd echter niet meer uitgevoerd dan het omvormen van de stadswallen tot wandelpark, vanaf 1832, en de bouw van een reeks neo-classicistische herenhuizen langs wat nu de Van Asch van Wijckskade is.

De stadswallen waren niet meer nodig omdat Utrecht inmiddels binnen de verdedigingswerken van de Nieuwe Hollandse Waterlinie viel. Koning Willem I had tot de aanleg van die werken besloten in 1815.[6] De Linie werd gevormd door gebieden tussen de Zuiderzee en de Biesbosch die onder water gezet konden worden alsmede verdedigingswerken waar dit niet mogelijk was of niet gewenst, vanwege een weg bijvoorbeeld. In gebieden die onder water gezet, geïnundeerd, konden worden liet men zo min mogelijk bouwen.[7] Bij Utrecht liep het inundeerbare gebied langs de volgende grens: ten noorden van de stad langs de Vecht, richting de huidige Kardinaal de Jongweg, na deze een stuk gevolgd te hebben boog de grens richting het zuiden af waar nu de Waterlinieweg ligt, deze volgde de grens tot en met Lunetten waarna de grens een ruk naar het westen maakte om daarna samen te vallen met de Vaartsche Rijn.[8] De volgende forten maakten deel uit van de linie: de Klop (langs de Vecht), Blauwkapel (ten noordoosten van de stad), Voordorp (richting De Bilt), De Bilt (aan weerszijden van het begin van de Biltse Straatweg), Vossegat (verdwenen door de aanleg van de Kromhout Kazerne), de vier Lunetten (langs de Waterlinieweg, onder de Kromme Rijn), Hoofddijk (in de Uithof), Rijnauwen (richting Bunnik, boven de Kromme Rijn) en Vechten (onder de A12).[9]

De komst van de spoorwegen bracht verbetering in de economische situatie van Utrecht. Gedurende de 19de eeuw legden verschillende spoorwegmaatschappijen spoorlijnen aan. Naast de handel stimuleerden de spoorwegen ook de industrie: ze bouwden en onderhielden de eigen treinen en boden anderen de mogelijkheid tot aanvoer en distributie van goederen en grondstoffen. Vanaf 1890 gingen de maatschappijen samenwerken en in 1917 gingen ze op in de N.V. De Nederlandsche Spoorwegen.

Het duurde echter nog even voordat de industrie een grote werkgever werd: zelfs in 1912 waren er in Utrecht nog meer mensen werkzaam in de ambachtelijke beroepen.[10] Het meeste werk was er halverwege de 19de eeuw in de dienstverlening, zoals de handel, maar nog meer in de huishoudelijke dienstverlening.

Toch trok de stad velen aan omdat ze meer perspectief bood dan het platteland: tussen 1870 en 1890, toen er een agrarische crisis was, vestigden zich 123.000 personen in Utrecht tegen 100.000 die vertrokken. Door immigratie maar ook door natuurlijke aanwas door bijvoorbeeld lagere kindersterfte als gevolg van betere hygiëne, groeide de bevolking van Utrecht tussen 1851 en 1917 van 47.000 tot 135.000.

De stadsuitbreiding vond tot ongeveer 1870 vooral plaats langs de bestaande uitvalswegen. Ook vond er verdichting plaats binnen de stadsmuren. Er was hierbij veelal sprake van speculatiebouw: het bouwen werd vooral gedaan door op winst beluste particulieren. Het

gebeurde naar de bestaande indeling van de grond, straten werden hierdoor veelal scheef en slecht op elkaar aangesloten.[11] Het hieruit voortkomende stratenpatroon met scheve aansluitingen en rare hoeken is nog zichtbaar in wijken als Wittevrouwen en Abstede. Huizen waren klein, bedompt en ongezond, de wegen zonder bestrating of afwatering, op diverse plekken waren mestvaalten en varkenshokken te vinden, zowel buiten als binnen de stadsmuren.

Door sociale onrust en vooral door de uitbraak van enkele epidemieën, zoals de cholera-epidemie van 1866-’67 die 1700 slachtoffers eiste, ging men landelijk over de woonomstandigheden nadenken. In Utrecht leidde dit tot de instelling van een ‘Commissie tot Verbetering van de Volksgezondheid’ en een ‘Commissie voor Stadsverbetering’. De laatste publiceerde in 1868 een rapport waarvan de belangrijkste conclusies waren dat: er onvoldoende planning was van de uitbreiding; er teveel lintbebouwing was; de huisvestingstoestand in zowel de binnenstad als de nieuwe buitenwijken slecht was. Dit leidde in 1883 tot een begin van de sanering van Wijk C, het meest verdichte gebied in de binnenstad.

Vergeleken met nu deed de gemeente echter weinig aan de slechte sociale omstandigheden.[12] Hiervoor waren er ook onvoldoende financiële middelen, het invoeren van directe gemeentelijke belasting op het inkomen veranderde hier weinig aan. Er was in Nederland nog een te conservatief liberaal klimaat: de nationale armenwet van 1854 legde de verantwoordelijkheid voor de bedeling in de eerste plaats bij de kerk en particuliere instellingen. Deze liefdadigheid had in deze tijd overigens als extra agenda het bekeren van de bedeelde tot een bepaalde levenswijze: men probeerde de mensen af te houden van vermeend slechte zaken die de vooruitgang bood of voor meer mensen toegankelijk maakte, zoals drank en ander vermaak.[13]

Als huisvesting voor de armen legden kerkelijke en particuliere filantropische stichtingen hofjes aan. Daarnaast kwamen er ook semi-filantropische woningbouwverenigingen. Zij spanden zich in voor goede huisvesting voor de arbeider maar streefden ook een bescheiden winst na.

Om orde te scheppen in de chaotische uitbreiding bracht de gemeente in 1879 het ‘100-stratenplan’ uit van de directeur der gemeentewerken C. Vermeijs. Hierin werd het plan ontvouwd grond regelmatig te verkavelen (op te delen in percelen) en straten ruimer te houden. De gemeente zou hierbij gaan zorgen voor de aanleg van de hoofdwegen, maar de verdere bebouwing werd vrijgelaten. Op basis van dit plan werden enkele deelplannen ontwikkeld, waaronder die voor de wijk Lombok. Tot de invoering van de Woningwet, in 1902, had de gemeente echter onvoldoende middelen om de speculatiebouw aan te pakken.

Tot 1870 was de industrie op traditionele plaatsen gevestigd: langs de Oudegracht, in de Bemuurde Weerd, aan de Lauwerecht en langs de waterwegen, vooral de Vaartsche Rijn. Omdat de economie in Nederland vanaf 1880 sterk groeide en de stad steeds meer industrie aantrok, kon Utrecht de transportroutes verbeteren en nieuwe industrieterreinen aanleggen. Omdat de Vaartsche Rijn niet meer voldeed werd tussen 1881 en 1892 het Merwedekanaal gegraven. Dit kanaal kwam meer westelijk langs Utrecht te lopen. Onder Rivierenwijk splitsen de kanalen waarna de Vaartsche Rijn richting de binnenstad kwam te lopen en het Merwedekanaal westelijk afboog. Tussen het Merwedekanaal en de spoorwegen richting Amsterdam en Rotterdam / Den Haag vestigden zich zware industrieën. In 1916 werd hier het Gemeentelijk Industrieterrein aangelegd van ruim dertig hectare groot.

De stad bleef naar alle richtingen uitbreiden. De meest omvangrijke uitbreiding vond plaats aan de oostzijde van de stad door de aankoop van de landgoederen Hogeland en het Oudwijkerveld in 1887 en het uitkopen van hoveniers. Hierdoor kon de ruimte tussen de oude stad en de Oude Vecht opgevuld worden. Met de aanleg van het Wilhelminapark en de omliggende bebouwing werd de oversteek hiervan gemaakt.

Dit gebied werd bestemd om de meer welgestelden in Utrecht te houden.[14] Deze waren de binnenstad namelijk te druk gaan vinden, daarom hadden enkelen zich aan de Maliebaan gevestigd, maar waren er nog meer naar landerijen buiten de gemeente vertrokken.

De uitbreiding zorgde voor cityvorming in de oude stadskern. Dit houdt in dat er, ten koste van huizen, meer winkels en kantoren kwamen om de omliggende wijken te kunnen voorzien van diensten, goederen en werk. Hiervoor is weer een betere verkeersdoorstroming van belang. Het verkeer bestond in de jaren ’20 vooral uit fietsers en trams.[15] Door de uitbreiding van het tramnet werd de gemeente voortdurend gedwongen tot het aanpassen van de stedelijke infrastructuur: er moesten doorbraken gerealiseerd worden. Dit houdt in dat voor de aanleg van grotere wegen huizen gesloopt moesten worden.[16] Zo kwam het gemeentebestuur rond 1917 met plannen voor de aanleg van een oost-west route over de Lange Viestraat, Potterstraat, het Neude, de Lange Janstraat, het Janskerkhof, de Nobelstraat en de Nachtegaalstraat. In de jaren ’20 en ’30 werden hiervoor de wanden van de Lange Vie-, Potter- en Nachtegaalstraat in fasen teruggelegd. De aansluitende verbreding van de Lange Janstraat zou tot 1969 duren. De lange Viestraat werd zo één van de belangrijkste winkelstraten. In 1930 werd de Biltstraat verbreed.

Vanaf 1925 ondersteunde de autobus de tram. In 1938 reed de laatste gemeentelijke tram, de tram naar Zeist zou tot 1949 blijven rijden.

De handel nam toe in het centrum. Niet alleen door de bouw van warenhuizen en de oprichting van een groenten- en fruitveiling op het Paardenveld, maar vooral door de komst van de Jaarbeurs, waarvan in 1917 op het Vredenburg de eerste gebouwen verrezen.

Sterke groei van de bevolking en de vestiging van nieuwe industrieën leidden in het begin van de twintigste eeuw tot de bouw van speciale arbeiderswijken, die vaak dicht bij de industrie lagen. Voorbeelden hiervan zijn de zogenaamde ‘tuindorpen’ Elinkwijk en Zuilen, tussen 1913 en 1917 aangelegd in opdracht van de directie van Werkspoor, de vervaardiger van het spoorwegmaterieel, en de woningbouwvereniging van Zuilen, een buurgemeente van Utrecht.

De meeste woningen bleven gebouwd worden door particulieren. Alleen in de jaren 1920 en 1921 was de gesubsidieerde bouw door woningbouwverenigingen en de gemeente omvangrijker. Onder invloed van de woningbouwwet waren de woningbouwverenigingen vanaf 1910 actief. In tegenstelling tot de 19de eeuwse verenigingen streefden ze geen winst na en hadden ze vaak een coöperatieve vorm. Ze hadden vaak een geloofs- of politieke achtergrond. Door veranderingen in de rijkssubsidieregelingen werden er in de jaren twintig veel middenstandswoningbouwverenigingen opgericht. Zo werden er in Tuinwijk middenstandswoningen voor het spoorwegpersoneel gebouwd. De gemeente maakte zich met het ‘1000-woningen plan’ uit 1915 sterk voor de bestrijding van de woningnood. Dit leidde onder andere tot de bouw van twaalf wooncomplexen in Ondiep.

In de jaren twintig ondernam burgemeester J.P. Fockema Andrea opnieuw een initiatief tot het meer planmatige ontwikkelen van de stad. Hij liet hiervoor de bekende architect H.P. Berlage samen met de directeur der gemeentewerken L.N. Holsboer een plan maken.[i] Het eerste ontwerp, afgeleverd in 1920 werd afgewezen omdat het te duur zou zijn. Van het tweede, in 1924 gepresenteerde plan werden slechts enkele delen uitgevoerd, zoals het ten oosten van de Joseph Haydnlaan gelegen deel van de wijk Oog in Al; het oostelijk deel van een rondweg, met ongelijkvloerse kruisingen, waar de Laan van Minsweerd (naast de Waterlinieweg) deel van uitmaakte; en het sportpark Thorbeckelaan, in Ondiep gelegen. Wel zou het plan de grondslag vormen voor ontwerpen van deelplannen voor de wijken Pijlsweerd en Kromme Rijn. Ook kan het voorstel voor een nieuw en breder kanaal worden gezien als inspiratie voor het latere Amsterdam - Rijnkanaal.

Na de Tweede Wereldoorlog groeide de bevolking van Utrecht nog sneller dan voorheen. In 1954 gingen rijk en provincie akkoord met grenswijzigingen en kreeg Utrecht grond van buurgemeenten. In 1940 was de functie van de Nieuwe Hollandse Waterlinie als verdedigingslinie opgeheven omdat deze in moderne tijden niet meer als zodanig kon fungeren. Dit maakte uitbreiding naar het oosten mogelijk. Het grondgebied van Utrecht verdubbelde. Om deze te beschermen kreeg Utrecht niet de groengebieden nieuw- en oud-Amelisweerd en

i Zie bijlage 9 voor uitleg van de term directeur/architect-directeur der gemeentewerken.

Rhijnauwen aan de oostkant van de stad. Om de grote woningnood tegen te gaan (deze was landelijk uitgeroepen tot volksvijand nummer één) kwam er flatbouw van enige omvang in onder andere Tuinwijk en langs de Kromme Rijn (tot die tijd was het wonen in flats iets exclusiefs).

Als gevolg van het toenemend aantal woningen werd besloten de city-functie van het centrum te vergroten.[17] Om de binnenstad levend te houden moest de bereikbaarheid ervan verbeterd worden. Het gemeentebestuur stelde hiervoor in 1956 de Duitse verkeersdeskundige Feuchtingen aan (in Nederland waren er nog geen echte verkeersdeskundigen). Op zijn vraag hierover, antwoordde het gemeentebestuur dat de binnenstad niet onaantastbaar was. Feuchtingen kwam met het plan de singels te dempen voor de aanleg van een ringweg die middels radiale verbindingen op een rondweg om de stad aangesloten moest worden. Dit plan riep veel verzet op van diegenen die de binnenstad in de oorspronkelijke staat wilden behouden, waaronder van de staatssecretaris van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen die meldde dat de 'bolwerken en wallen' op de lijst van voorlopige monumenten waren opgenomen. Een volgend plan van stedebouwkundige Kuiper uit 1962 behield de singels grotendeels. Uiteindelijk werd slechts de doorbraak voor de noordwestelijk tangent van Feuchtingen (en zijn opvolger Schaechterle) uitgevoerd. Ook werden de Rijnkade, de noordelijke helft van de Catharijnesingel en de westzijde van de Weerdsingel gedempt.

Vanaf de jaren '70 was er herbezinning. De Tweede Nota Ruimtelijke Ordening hield rekening met "het welzijn van mensen en kwaliteit van de ruimte in landelijke en stedelijke gebieden"; hiervóór was slechts het verkeer heilig. Zo werd de binnenstad beschermd stadsgezicht. De Wet op de Ruimtelijke Ordening uit 1965 verplichtte de gemeente bestemmingsplannen op te stellen en hierbij inspraak te geven. [18] Van dit laatste werd volop gebruik gemaakt. Hierdoor werden de nog geplande doorbraken geschrapt.

In 1963 was er echter reeds begonnen met de aanleg van Hoog Catharijne, deze zou tot 1973 duren. Hoog Catharijne is een groot complex bestaande uit een winkelcentrum, kantoren en woningen waarin ook het nieuwe spoorwegstation werd opgenomen. Het plan om het complex helemaal door te laten lopen tot de Oudegracht werd uiteindelijk, door het verzet hiertegen, afgeblazen.

Omdat wijken niet gesloopt werden voor doorbraken moest er gekeken worden wat er dan mee moest gebeuren: veel van de vooroorlogse wijken waren in staat van verval geraakt, al dan niet in afwachting van de sloop voor de doorbraak. Renovatie ging door inspraak en regels (de Woningwet schreef lage huren voor) echter moeizaam. Wijken werden zo op verschillende manieren aangepakt: Sterrenwijk werd bijvoorbeeld grotendeels gesloopt voor nieuwbouw en Oudwijk werd vooral opgeknapt.

Naast renoveren bleef er ook gebouwd worden, naast woningen ook veel kantoren, zowel in de oude stad als in nieuwe wijken als Ouderijn en Rijnsweerd. In de jaren '90 werd besloten de gemeente Vleuten - De Meern bij Utrecht te voegen. Met de aanleg van Leidsche Rijn werd begonnen met de aanleg van een wijk voor 30.000 woningen.

Door toename van werkgelegenheid in de dienstensector en de informatietechnologie en het steeds groeiende aantal studenten is er een toenemende vraag naar hogere kwaliteit van wonen en recreatie.

In 1980 woonden nog slechts 10.000 van de inwoners van Utrecht in de binnenstad en 220.000 in de wijken daarbuiten, in 1870 waren dat er respectievelijk 40.000 en 19.000.[19]

Rond het park liggen de volgende wijken: ten westen Oudwijk, ten zuiden Abstede en ten oosten Wilhelminapark. Ik zal nu de geschiedenis van die wijken weergeven, te beginnen bij de oudste, Oudwijk.[20]

Oudwijk

De naam Oudwijk suggereert dat het een oud gebied betreft. Er wordt verondersteld dat zich hier in Romeinse tijden, op de oostelijke Rijnoever, een handelsnederzetting bevond. Door regelmatige overstromingen zou deze echter dichter naar het Romeinse castellum (gelegen waar later de Dom gebouwd zou worden) toe verplaatst zijn, naar waar later de Buurkerk werd gevestigd. De eerste nederzetting zou daarmee "vetus vicus", oude wijk, geworden zijn. Toen hier in 1133 een klooster gebouwd werd, werd dit in ieder geval "convent Oudwijk" genoemd naar het gebied en niet omgekeerd.

Dit klooster herbergde de Benedictijner Stevensabdij, die gesticht was door Machteld, burggravin van Utrecht, en bestemd was voor twintig tot dertig adellijke dames.

Het convent Oudwijk heeft met haar ligging, met de gronden die in haar bezit waren en met haar toegangswegen van en naar de stad veel invloed gehad op de latere ontwikkeling van het gebied. Het klooster bestond uit meerdere gebouwen binnen een ommuring. Deze ommuring viel binnen de begrenzing van de huidige Helmstraat, Braamstraat, Hofstraat en een gedeelte van de Oudwijkerveldstraat. In totaal bezat de abdij zo'n 2,8 hectare aan bouwland, boomgaarden en weilanden. Dit gebied liep tot over de huidige Maliebaan. Een groot gedeelte van het Oudwijkerveld behoorde ertoe. Het klooster was gunstig gelegen bij de plaats waar de Biltsche Straatweg de Oude Vecht kruiste. Langs de westelijke arm van de Oude Vecht liep een pad richting de Biltsche Straatweg waar nu de Ramstraat en de Snellenlaan liggen. Er liep een pad langs naar de stad, het Oudwijkervoetpad, waarvan de Oudwijkerveldstraat nu nog gedeeltelijk de loop volgt. Hiervandaan liep nog een voetpad richting de Biltsche Straatweg, ongeveer waar nu de Kerkstraat ligt (zijstraat Nachtegaalstraat) en er liep een pad richting de Zonstraat: de Oudwijkerdwarssteeg, nu de Oudwijkerdwarsstraat. Langs de abdij liep de Nicolaasweg richting de naar de stad leidende paden op de Abstederdijk en de Achterdijk. De Nicolaasweg heette zo omdat deze bedoeld was voor de bezoekers van de Nicolaaskerk, in de stad, die vanuit de Bilt kwamen. Die gemeente had namelijk geen kerk. Een stuk van de Nicolaasweg heet nu nog steeds zo, verder liep deze weg over de volgende huidige wegen: de Van Limburg Stirumstraat, een stukje Oudwijkerveldstraat richting de Prinses Marijkelaan en dan linksaf, over de Prinsesselaan, naar de Biltse Straatweg, toen de Biltse Steenweg geheten. [21] Vanaf 1290 ging het doorgaande verkeer zich verplaatsen over de nieuw aangelegde Biltse Steenstraat. Hierdoor kwam het klooster rustiger te liggen zonder minder goed bereikbaar te worden.

Na de Reformatie werd het klooster gesloten en in 1584 om militair-tactische redenen grotendeels afgebroken: men was bang dat zo'n groot complex een steunpunt zou kunnen worden voor de Spaanse troepen vlak buiten de stad. Door het overgaan van de kloosterbezittingen op de Ridderschap van Utrecht, kwamen deze weer in handen van de adel. De nieuwe eigenaren verkochten het klooster als landgoed, waardoor binnen de voormalige kloostermuren het buiten Oudwijk ontstond. Een vijver die reeds voor het hoofdgebouw van het klooster had gelegen bleef behouden en zou later voor de versmalling zorgen bij de samenkomst van wegen tussen de Emmalaan en het Wilhelminapark. In 1924 werd de vijver gedempt voor de bouw van de Heilige Hartkerk. Het huis Oudwijk staat sindsdien slecht zichtbaar achter deze kerk. De meeste landerijen om het klooster werden in erfpacht uitgegeven. De stad Utrecht kocht in 1637 een lange strook grond aan waarop de paille-maillebaan werd aangelegd. Deze Maliebaan was 740 meter lang en aan beide zijden beplant met drie rijen bomen.

In 1870 kwam de Oosterspoorlijn dwars door het gebied te lopen. Vóór de aanleg van de spoorlijn liep de grond bij de huizen aan Maliebaan tot op de grens van het buiten Oudwijk. Het grootste gedeelte van de wijk bestond echter uit hoveniersgrond. De grond gelegen aan de zuidzijde van de Maliebaan werd ontsloten door de drie baanstegen: de twee latere baanstraten en de straten in het verlengde daarvan en de latere Burgemeester Reigerstraat. Zij sloten aan op de Oudwijkerdwarssteeg. Toen er rond 1860 in dit gebied meer woningbouw kwam, werden de hoveniers in zuidelijke richting verdreven, naar de Abstederdijk en omgeving.

Om het buiten Oudwijk werden door particulieren arbeiderswoningen in kleine blokjes, dicht op elkaar, gebouwd. In 1861 werd er uit liefdadigheid een hofje aangelegd om een ruim binnenhof achter de Maliebaan, hier kwam later de Wolter Heukelslaan te liggen.

Het 100-stratenplan volgend, werd in 1885 een plan gemaakt voor de aanleg van straten. De verdere bebouwing werd aan particulieren overgelaten. De Wagenstraat werd aangelegd voor reeds bestaande bebouwing. De drie Baanstegen werden aan de andere kant van de Oudwijkerdwarsstraat doorgetrokken, dit resulteerde, onder meer, in de Bloemstraat en de Bolstraat. Ten noorden van de derde Baansteeg werden de straten rond de Oudwijkerveldstraat aangelegd. Bestaande percelen hadden een aanzienlijke invloed op de manier waarop het stratenpatroon en de bebouwing tot stand kwam. Zo zijn de Helmstraat en de Van Alphenstraat langs de grenzen van het buiten Oudwijk gelegd. Het overige drukke stratenpatroon is een gevolg van de dicht op elkaar gebouwde huisjes.

Rond 1900 was het gebied tussen de Oosterspoorlijn en de Nicolaasweg bijna helemaal opgevuld. Een klein stuk bij de Zonstraat, langs de Minstroom, bleef open omdat de gemeente problemen had met het verkrijgen ervan uit handen van de daar gevestigde hoveniers. Toen het gebied in de jaren '20 toch in handen van de gemeente kwam, legde zij er de Homeruslaan aan en liet zij hieraan middenstandswoningen neerzetten door de woningbouwvereniging “Aurora”.

Vanwege het afsluiten van de twee andere Baanstegen en door de verbinding met de Nachtegaalstraat, werd de Derde Baansteeg belangrijk in de oost-west verbinding. Tegelijk met de verbreding van de Nachtegaalstraat in 1910, werd de straat doorgetrokken naar het Wilhelminapark en verhard (de oude route is aan de Baanstraat te zien).

De renovatie van Oudwijk verliep moeizaam omdat de gemeente weinig huizen in handen had.[22] Uiteindelijk werden tussen 1977 en 1984 enkele honderden woningen opgeknapt en kwam er zelfs een beetje nieuwbouw.

De Burgemeester Reigerstraat is nu één van de hoofdroutes van west naar oost. De straat is van functie veranderd van woon- naar winkelstraat.

De bewoners van Oudwijk zijn tegenwoordig welgestelder dan in vroegere tijden.[23] Een oude wijk wordt aantrekkelijk gevonden om in te wonen. Voor winkels zijn zowel het centrum als de Nachtegaalstraat dichtbij. Het opleidings- en inkomensniveau van de bewoners van de wijk is bovengemiddeld. De gemiddelde leeftijd laag. Er zijn veel huishoudens bestaande uit één à twee volwassenen, zonder kinderen, waaronder veel studenten.

Abstede

Oudwijk maakte deel uit van het gerecht Wittevrouwen. Ten zuiden hiervan lag het gerecht Abstede. De grens tussen deze twee werd gevormd door de Minstroom. De Minstroom was een afsplitsing van de Kromme Rijn en stond in verbinding met de Oude Vecht. Op een oeverwal van deze Minstroom is waarschijnlijk in de 12de eeuw de Abstederdijk aangelegd. Hierachter werd de Achterdijk aangelegd, dit is nu de Notebomenlaan. Deze dijken maakten deel uit van de oostelijke uitvalswegen van de stad. Zo liep de Oude Steenweg via de Abstederdijk naar Tolsteeg, de zuidelijke voorstad van Utrecht waar vandaan de Gansstraat/Koningsweg richting Wijk bij Duurstede liep. Op de Abstederdijk sloot de Nicolaasweg aan, de oude kerkweg die langs de abdij Oudwijk naar de Biltsche Straatweg liep. Uit het gegeven dat de Abstederdijk en de Notenbomenlaan pas in het begin van de 20ste eeuw verhard werden kan geconcludeerd worden dat zij van minder belang waren dan de Biltse Straatweg.

Ten tijde van de abdij Oudwijk werd er al rond de Abstederdijk gewoond en net als daar ging het om hoveniers.[i] Vanaf 1860 vond de eerste stadsuitbreiding plaats langs de Abstederdijk

i Restanten van het hoveniersverleden kunnen bijvoorbeeld gezien worden in twee oude boerderijen die nu monumenten zijn, te vinden aan de Abstederdijk, nummers 180a en 188 + 190 (Eijk, F. van, Large, P. le, Bestemmingsplan Abstede, in: Personeelsorgaan Dienst en Structuur ROVU, Ruimtelijke Ordening - Openbare Werken - Volkshuisvesting - Utrecht, *De Timmerwerf*, volume 31 nr 3, juni 1978, blz. 6 -11).

en de Achterdijk. De Achterdijk werd hierbij omgedoopt tot Notebomenlaan. Ook hier was de woningbouw voornamelijk in handen van particulieren. Rond 1900 waren er langs de Minstroom nog maar enkele, uit Oudwijk verdreven, hoveniers gevestigd.

In 1920 bouwde de gemeente woningwetwoningen tussen de Abstederdijk, de Kromme Rijn en het spoor, ten westen van de bestaande bebouwing, voorbestemd om slechts 25 jaar mee te gaan, Sterrenwijk. In 1975 werd de buurt gesaneerd.

De plannen van Berlage/Holsboer voor dit gebied (1924) zijn slechts zeer ten dele uitgevoerd. Onder andere vanwege andere bestemmingen die de gemeente de gronden toekende. Zoals de bouw van het Diaconessenhuis in 1929 en de aanleg van een begraafplaats. Het "Uitbreidingsplan Kromme Rijn" dat stamde uit 1931 maar pas in jaren '50 werd voltooid, stelde een meer traditionele woonwijk voor. Van het stelsel van hoofdwegen van Berlage/Holsboer werd slechts de doorbraak voor de Rubenslaan gerealiseerd. Het leidde tot de bouw van etagewoningen, afgewisseld met eengezinswoningen tussen de Kromme Rijn en de Gansstraat, woningwetwoningen en etageblokken ten zuiden van de Rubenslaan tot aan de Kromme Rijn en studentenflats tussen de Notebomenlaan en de Rubenslaan.

In 1974 werd een doorbraak gerealiseerd om de Rubenslaan door te kunnen trekken richting Tolsteeg: de Venuslaan. Dit om de Gansstraat/Koningsweg te kunnen ontlasten en een toegangsroute richting het universiteitscomplex "De Uithof" te kunnen verschaffen.

Een oostelijke hoofdweg, dwars door Abstede en Oudwijk, werd uiteindelijk niet gerealiseerd. De huizen die hier door de gemeente voor aangekocht waren moesten om de verwaarlozing ongedaan te maken, worden gerenoveerd en gesaneerd vanaf de jaren '70. Er kwamen enkele honderden nieuwbouwhuizen.[24] Door inspraak van de bewoners, die zich zelfs met de ontwerpen voor de huizen mochten bemoeien, behield Abstede zijn volksuitstraling.

De inwoners van Abstede zijn nog steeds gemiddeld laag opgeleid en hebben relatief een laag inkomen.[25] Ze vormen daarom maatschappelijk een kwetsbare groep.

Wilhelminaparkwijk

Dit gebied was rijk aan boomgaarden en tuinderijen als gevolg van de vruchtbare grond die werd bevloeid door de zijstromen van de Kromme Rijn: De Minstroom en de Oude Vecht. Door splitsing van de Oude Vecht ontstond ter hoogte van het latere Wilhelminapark het eiland Hoogeland. Restanten van dit water zijn te vinden in watertjes in het Wilhelminapark en ten westen van de Snellenlaan. Verschillende gegraven waterlopen zorgden voor ontwatering van het gebied en voor transportmogelijkheden. Hiervan zijn de Biltsche Grift en de hierop aansluitende Ridderschapsvaart nog aanwezig.

Behalve Oudwijk waren er in de eerste helft van de 19de eeuw nog drie buitenplaatsen. Te weten Oorsprong, Hoogeland en Compostel.[i] Het huis Oorsprong ontstond in 1823 met de verbouwing van een oude herberg. De landschappelijke tuin om het park werd in 1878 gedeeltelijk verkocht voor de aanleg van de Maliestraat en een gedeelte van de huidige Monsieur van der Weteringstraat. In 1886 werden de herenhuizen aan de rand van het Oorsprongpark gebouwd. Aan de andere kant benam de in 1874 aangelegde Oosterspoorbaan het zicht op het aangrenzende Hoogeland.

De buitenplaats Hogeland werd in 1824 aangelegd op de plaats van een oude warmoeseniershofstede, een boerenplaats waar groenten verbouwd worden, tussen de beide Verchtarmen. De familie Ram (waar de Ramstraat naar vernoemd is) liet er door de architect Suys een huis in de stijl van het keizerrijk van Napoleon, de Empirestijl, bouwen. Door de architect Zocher werden later de vleugels toegevoegd.

---

i Voor informatie over de spelling van "het Hogeland" en meer zie bijlage 10.

In 1871 kochten de zes Roomskatholiek parochies uit Utrecht de buitenplaats Compostel, gelegen ten oosten van het Hogeland. Hier legden zij de nu nog bestaande Rooms Katholieke Begraafplaats St. Barbara aan.

In 1887 kocht de gemeente het landgoed Hogeland aan en in 1888 het daar onder gelegen Oudwijkerveld. Via een prijsvraag kwam er een ontwerp voor een villawijk rond een park tot stand. T. Loran ontwierp het park rond het Hogeland en een symmetrisch laan richting het landschappelijke Oudwijkerveldpark van H. Copijn, dat in 1898 officieel als Wilhelminapark werd geopend. In 1913 legde de vereniging van Rozenkwekers tenslotte het Rosarium aan.

Langs het Hogelandsepark kwamen in 1892 de eerste huizen van de grond in de Ramstraat en aan de westzijde van de Emmalaan. De architect Houtzagers ontwierp een nieuw type stadse villa's van aaneengesloten huizen met verspringende bouwonderdelen en een onregelmatige daklijn. Hiermee beïnvloedde hij een deel van de verdere bouw langs de westzijde van de Emmalaan en Wilhelminapark.

Zoals eerder beschreven, was het stratenpatroon tussen de Braamstraat en de Oudwijkerveldstraat bepaald door de aanleg van arbeiderswoningen door particulieren. In 1909 kocht de gemeente het gebied hieronder gelegen, tussen de Prinsenstraat, Nicolaasweg en de Baanstraat aan (de laatste twee zijn nu de Van Limburg Stirumstraat en de Burgemeester Reigerstraat). Enkele bekende Utrechtse Architecten verenigden zich in een Bouwraad die zich opwierp als Schoonheidscommissie voor dit gebied. Het resultaat was een samenhangend geheel van pleintjes en onverwachte doorkijkjes met een Engelse invloed. Omdat het hier duurdere koophuizen betreft, hoort dit gebied bij de wijk Wilhelminapark.

Ten oosten van het park was in 1895 een sportterrein geopend.[26] Dit werd echter stukje bij beetje verkocht aan de gemeente. Rond 1900 had deze een regelmatig geometrisch stratenpatroon erop aangelegd. In de komende drie decennia ontstond er een buurt van aaneengesloten hoge herenhuizen met als hoofdas de monumentale Stadhouderslaan.

De Stadhouderslaan wordt richting het zuiden, na de Minstroom gepasseerd te zijn, de Jan van Scorelstraat: de hoofdas van de wijk die hier vijftien jaar later gebouwd werd, de Schildersbuurt. Door deze wijk liep de Prins Hendriklaan naar het oosten het polderland in. Door uitbreiding van de stad worden de huizen langs deze weg steeds jonger.

De Schildersbuurt kreeg een modaler karakter dan de tot nu toe beschreven Wilhelminaparkbuurt. In 1913 besloot de gemeente dit gebied geheel als woonwijk te bestemmen (vanaf 1889 waren er langs de Vossegatselaan en omgeving reeds wat kleinere woningen gebouwd). Hierop gingen woningbouwverenigingen over tot het bouwen van middenstandswoningen. Zo werden de eerste Utrechtse flatwoningen gebouwd langs de Rembrandtkade en Albert Neuhuysstraat. Deze waren opgetrokken in de opvallende Amsterdamse Schoolstijl, net als de 91 woningen die langs de Jan van Scorelstraat, Hobbemastraat en Paulus Potterstaat werden gebouwd. Verder ontstonden er opvallende woningreeksen langs de laan van Minsweert en de zijstraten daarvan. In de jaren '20 werd de wijk volgebouwd.

De Wilhelminaparkwijk heeft nog steeds voornamelijk een woonfunctie: er is geen industrie, er zijn enkele kerken en scholen en twee kleine winkelgebieden aan de Burgemeester Reigerstraat en Jan van Scorelstraat / Adriaan van Ostadelaan. Omdat de grote woonhuizen aan het Wilhelminapark erg duur voor particuliere bewoning zijn geworden, zijn er nu veel instituten en kantoren in gevestigd, zoals bijvoorbeeld advocaten- en artsenpraktijken die woon- en werkfunctie combineren. Er is relatief veel groen in de wijk.

Samen met Rijnsweerd vormen de inwoners van Wilhelminapark sociaal economisch de sterkste groep van Utrecht.[27] Ook hier wonen veel studenten. Net als de twee andere wijken wonen er relatief weinig niet-westerse allochtonen en ouderen in de wijk (in het gehele stadsdeel oost respectievelijk 8 en 16 %).

5. Geschiedenis aanleg parken

In dit hoofdstuk wordt de geschiedenis van de aanleg van het Hogeland, de Emmalaan en het Wilhelminapark (eerst Oudwijkerveldpark genoemd) behandeld. Dit wordt in verschillende deelhoofdstukken gedaan. Eerst wordt beschreven hoe het Hogeland en het Oudwijkerveld aan de gemeente worden aangeboden en hoe de gemeenteraad over deze aankoop beslist. Vervolgens wordt gekeken hoe men tot het ontwerp voor de parken komt, hetgeen nog deel uitmaakt van de beslissing het Oudwijkerveld te kopen. Daarna wordt de aanleg van de parken en de wegen behandeld en de verkoop van bouwgrond. Als laatste wordt de officiële opening van het Wilhelminapark beschreven.

Aankoop Hogeland en aanbieden Oudwijkerveld

In de jaren 1887 en 1888 besluit de gemeenteraad het Hogeland en het Oudwijkerveld, waarop het Hogelandsepark en het Wilhelminapark komen te liggen, te kopen. Ook maken Loran en Copijn hun ontwerpen voor deze parken.

Het gemeentebestuur ziet er dan als volgt uit:

De burgemeester is mr. W.R. de Boer. Hij wordt bijgestaan door drie wethouders: voor Fabricage (Openbare Werken) mr. W.J. Roijaards van den Ham, voor Financiën B. Reiger, en Jhr. mr. J.L.B. de Muralt.[i] Vanaf april 1888 zijn dit voor Fabricage F.H. Coblijn, voor Financiën Muralt en Reiger. De Burgemeester en wethouders (kort: B en W) worden gecontroleerd door een gemeenteraad met 33 leden. De wethouders zijn ook lid van de gemeenteraad. Er zijn commissies voor verscheidene zaken, zoals bijvoorbeeld financiën en fabricage, deze bestaan uit enkele gemeenteraadsleden en een wethouder die de commissie voorzit.

Uit het kleine aantal wethouders kan geconcludeerd worden dat het gemeentebestuur zich met minder zaken bezighoudt dan vandaag de dag; ook op landelijk niveau houdt men zich bijvoorbeeld niet bezig met sociale kwesties, dit wordt een zaak van kerken en filantropische instellingen geacht.

Er zijn nog geen politieke partijen actief in de raad.

Aankoop Hogeland

Tijdens de vergadering van de gemeenteraad van donderdag 8 december 1887 laat de voorzitter, burgemeester, om half vier ’s-middags de vergadering overgaan in één met gesloten deuren.[28] De notulen van de vorige besloten vergadering worden voorgelezen en goedgekeurd.

De voorzitter laat aan de raad het stuk met het nummer 172 F voorlezen. Dit is een stuk van de burgemeester en wethouders (B en W) gericht aan de gemeenteraad. De code geeft aan het hoeveelste stuk het is in een verzameling van zo’n 250 stukken van B en W betreffende Fabricage. Per jaar komen er op dat moment vier van zulke verzamelingen bij.

172 F gaat over het aanbieden aan de gemeente van het landgoed het Hogeland door de Jonkheren J. H. en A. L. van Ram voor de som van Fl. 250.000,-. De termijn voor de aankoop is door de aanbieders reeds op de aanstaande 13 december gesteld. De voorzitter zegt de raad vóór die datum bijeen te willen roepen maar hij heeft hen nu reeds op de hoogte willen stellen van dit plan dat zowel uit financieel oogpunt als uit het oogpunt van verfraaiing van groot gewicht is.

Het gemeenteraadslid mr. J. F. de Beaufort, meldt in dit verband dat een perceel grond, het Oudwijkerveld, gelegen aan de Nicolaasweg, groot 11 ½ hectare, door mr. baron van Boetzelaer van Oosterhout voor Fl. 3000,- per hectare zal worden aangeboden, onder de voorwaarde dat het terrein een wandelpark zal worden. De voorzitter meent dat dit aanbod tegelijk met voordracht 172 F van B en W zal kunnen worden behandeld.

---

i De laatste gaat dus over algemene zaken.

De voorzitter zegt toe door leden van de gemeenteraad verzochte kaarten van de gebieden ter inzage te zullen leggen.

172 F samengevat:

Utrecht 8 december 1887.

Het uitbreiden van de bebouwde kom is goed: het biedt plaats aan arbeiders en levert werk op aan de nijverheid. Ook wordt voorkomen dat de sterk toenemende bevolking zich, ten nadele van de gezondheid en de zedelijkheid, te zeer in de binnenstad opeenhoopt. Er zijn echter ook nadelen:

De wandelingen in de buurt van de stad verdwijnen. Het gemis van de van oudsher zoveel bezochte wegen achter Oudwijk en Abstede wordt gevoeld. Men zou nu vele uren ter beschikking moeten stellen om te kunnen wandelen; of men zou genoegen moeten nemen met de toegangswegen van de stad; of men moet het doen met de singels en de Maliebaan, deze zijn echter te beperkt voor de toenemende bevolking.

Er is een verzoekschrift binnengekomen bij B en W van de heer Soutendijk, de zaakwaarnemer van de eigenaren van het buitengoed het Hogeland, waarin aanwijzingen worden gevraagd betreffende de rooilijnen van de grond voor aan te leggen wegen. De eigenaren zijn namelijk van plan percelen van het Hogeland als bouwgrond te gaan verkopen. Op advies van de commissie van Fabricage is B en W hierop in onderhandeling getreden met de heer Soutendijk over of en op welke voorwaarden men het Hogeland zou willen verkopen.

Op verder advies van de commissie is geprobeerd de eigenaren ertoe te bewegen het gehele stuk grond te verkopen om er zo een wandelpark op aan te kunnen leggen. De overschietende grond zou voor drukking van de kosten gebruikt kunnen worden. Langs de Biltsche Grift en de Oudwijkerlaan en elders zouden stukken terrein zo verkocht kunnen worden. Na veelvuldige onderhandelingen hebben de eigenaren zich bereid verklaard nagenoeg het gehele stuk grond te verkopen.

Het Hogeland bestaat uit de volgende kadastrale percelen:

Gemeente Abstede, Sectie A:

Kadastraal nummer:	Omschrijving:	Grootte in Hectaren:
3424	Huis	0,0046
3425	Terrein van vermaak	0,1866
3426	Weiland	2,2490
3427	Weiland	2,2455
3428	Terrein van vermaak	0,4830
3429	Boerderij met twee schuren	0,0332
3437	Moestuin	0,6350
3438	Huis en schuur	0,0109
3440	Huis en erf	0,0227
3445	Bosch	0,0156
4667	Boschje	0,0165
4668	Vijver	0,2288
4669	Terrein van vermaak	0,3423
4670	Terrein van vermaak	0,2706
6329	Huis en erf	0,0721
3430	Schuitenhuis	0,0034
7557	Huis, stal, koetshuis, huis, koepel, tuin en oranjerie	1,6283
3449	Opgaande boomen, rechts van bepooting	0,0430
	Tesamen groot:	8,4911 ha. of 84911 m^2

Hiervan is reeds verkocht voor Fl. 25.600,- 2560 m^2 (aan de heer Wessels).

Ook is er al verkocht voor Fl. 23.000,- 9640 m^2 aan de eigenaar van Oudwijk, de heer Boxman. Hij zal echter van deze aankoop afzien als de nieuwe koper (de gemeente) afziet van bebouwing en aanleg van verhoogde wegen op dit stuk grond zolang de heer Boxman of zijn echtgenote in Oudwijk wonen.

Na zeer veel onderhandelen zijn de heren Ram bereid gevonden de 82.351 m^2 te verkopen voor Fl. 270.000,- onder de voorwaarden dat:

indien de koopsom in Nederlandsche bankbiljetten betaald wordt de koopprijs met Fl. 2000,- wordt verminderd;

als Fl. 100.000,- in obligaties 3 % Stad Utrecht wordt voldaan, deze worden berekend tegen 97 %;

indien Fl. 200.000,- in zulke obligaties wordt betaald, die berekend zullen worden tegen 96 %;

indien alles in obligaties wordt voldaan deze berekend zullen worden tegen 95,5 %.

Fl. 270.000 wordt door de commissie te hoog geacht. Zij meent echter dat er ook Fl. 250.000,- geboden zou kunnen worden gezien de reeds verkochte 2560 m^2.

De eigenaars van het Hogeland hebben gesteld dat de zaak voor 13 december beslist moet zijn.

Tijdens de besloten raadsvergadering van dinsdag 13 december 1887 komt de aankoop van het Hogeland, en hiermee samenhangend ook al het Oudwijkerveld, aan bod.[29]

Wethouder Roijaards van Fabricage meldt dat de eigenaar van Oudwijk 500 m^2 en later nog eens 1500 m^2 aan grond ter beschikking zal stellen.[i] Ook benadrukt hij nog eens het belang van het aanleggen van een wandelpark aan deze kant van de stad: aan de westzijde moeten nakomelingen in de 20ste eeuw maar een park aanleggen. Hij geeft toe dat de geschatte uitgaven van ruim Fl. 300.000,- hoog zijn. Maar er kunnen villa's op de overschietende grond worden aangelegd en de hofstede op het terrein kan bijvoorbeeld als melkinrichting (een gelegenheid waar melk in plaats van bijvoorbeeld alcohol wordt geschonken) geld gaan opleveren.

De heer de Beaufort wijst op wat er in andere gemeenten aan parken is aangelegd. Het park zal aantrekkingskracht op mensen uitoefenen om zich in Utrecht te vestigen.

Mr. C. G. de Balbian van Doorn stelt tegenover dit laatste dat hoge belastingen hen weer zal afschrikken.

Mr. J. J. Uytwerf Sterling vraagt of niet slechts het Oudwijkerveld gekocht kan worden.

Mr. R. Melvin baron van Lynden geeft aan dat men het nieuwe park wil verbinden met de Maliebaan, hiervoor is slechts één strook over het Hogeland nodig: de rest zou dus verkocht kunnen worden. Eventueel kan heel het Hogeland tot straten worden ingericht.

Jhr. Mr. J. L. B. de Muralt beschuldigt B en W ervan zich te hebben laten overhalen door de commissie van Fabricage en de wethouder van Openbare Werken.

De voorzitter, burgemeester de Boer, zegt slechts mededeling te hebben gedaan van de mogelijkheid tot aankoop. Hij ziet zelf ook bezwaar tegen de aankoop.

A.C.J. van Eelde bekent dat hij de zaak heeft geprovoceerd in de commissie van Fabricage.

Het voorstel van de heer van Eelde wordt aangenomen met 15 tegen 10. Wat dit voorstel is staat niet in de notulen vermeld. Het zal waarschijnlijk gewoon de aankoop van het Hogeland betreffen.

De voorzitter wil nu overgaan tot de openbare vergadering over dit onderwerp. Mr. C. R. Merkus is het hier niet mee eens omdat veel raadsleden afwezig zijn en de raad niet voor de

i Zie bijlage 3: kaart bij prijsvraag: de totale 2000 m^2 is de driehoek boven het huis Oudwijk die begrensd wordt door de geprojecteerde weg die op de Nicolaasweg aansluit; de 500 m^2 is de hier de strook die hier vanaf is gesneden.

behandeling van dit onderwerp is opgeroepen. De heer Roijaards geeft aan dat het noodzakelijk is dit onderwerp nu te behandelen. De voorzitter sluit zich hierbij aan, hoewel hij het ook niet eens is met de wijze van handelen.

In de openbare vergadering stelt de heer van Eelde voor B en W te machtigen tot de aankoop van het Hogeland.[30] Inmiddels is men blijkbaar met de eigenaren overeengekomen dat de prijs waarvoor dit moet gebeuren Fl. 260.000,- bedraagt.

Wethouder Roijaards geeft nog eens aan dat de aankoop belangrijk is omdat veel wandelingen verdwijnen en bovendien de bevolking de komende twintig jaar tot 110.000 zal groeien. Ook de prijs vindt hij aanvaardbaar met Fl. 3,15 per m^2, of, na aanleg van ruime straten, Fl. 4,- à Fl. 5,- per m^2.

Er ontstaat weer discussie over of dit onderwerp nu behandeld moet worden. Besloten wordt de vergadering gewoon voort te zetten omdat de mogelijke aankoop al bekend was bij de raad daar deze al besproken was tijdens de besloten vergadering van 8 december.

De heer Koolemans Beijnen vraagt zich af of de aankoop in deze economische tijden wel nodig is. Voorstellen voor de handel en nijverheid worden altijd afgestemd en dan nu zo'n luxe uitgave…

Het voorstel wordt aangenomen.

De beslissing tot de aankoop van het Hogeland moet worden goedgekeurd door Gedeputeerde Staten, het dagelijks bestuur van de provincie. Gedeputeerde Staten wil hiervoor eerst nadere toelichtingen over welk gedeelte van de Fl. 260.000,- de gemeente wil voldoen middels bankbiljetten en welk deel middels obligaties. De in het originele voorstel genoemde korting van Fl. 2000,- bij contante betaling komt volgens Gedeputeerde Staten te vervallen daar er ook geen sprake meer is van een aankoopsom van Fl. 270.000,-. De betaling zal volgens Gedeputeerde Staten plaats moeten vinden voor of op 1 februari 1888.

Voordat Gedeputeerde Staten goedkeuring heeft kunnen verlenen, komen daar op 21 en 22 december verzoeken binnen van de heer de Balbian van Doorn en de heer Koff dit niet te doen omdat de gemeenteraad onjuist gehandeld zou hebben.

Het eerste verzoek (missive) is van de Balbian van Doorn en nog elf gemeenteraadsleden (Kok, Uytwerf Sterling, de Geer van Jutphaas, Witteveen, Merkus (alleen wat betreft punt b.), van Weelde van Dijkveld, Duyvis, Schubart, Koolemans Beijnen, Nieuwenhuis en Kock).[31] Zij vinden dat de zaak te gehaast behandeld is, gezien ook de ernst van de zaak. Voor het onthouden van de goedkeuring voeren zij de volgende redenen aan:

Er zou overhaast en onrechtmatig gehandeld zijn. In de besloten vergadering was reeds lang over een ander onderwerp gesproken toen het aanbieden ter verkoop van het Hogeland ter sprake kwam. Na enige "uit den aard van den zaak zeer oppervlakkige beschouwingen" werd toen het voorstel aangenomen het landgoed voor Fl. 260.000,- te kopen.

Toen de vergadering open verder ging werd voorgesteld deze later voort te zetten omdat het inmiddels te laat was geworden om serieus verder te gaan. Dit voorstel werd in stemming gebracht en verworpen. Vervolgens werd gesteld dat de wijze van behandeling van dit onderwerp in strijd was met artikel 44c van de gemeentewet omdat er in besloten vergadering beslist was over een aankoop van onroerend goed.[32] Dit werd weerlegd met het argument dat dit niet ter sprake kon worden gebracht door iemand die zelf had deelgenomen aan die besloten vergadering.

Het onderwerp had op geen enkele oproeping of agenda gestaan.

De wethouder voor financiën verkeerde in het buitenland en de financiële commissie was niet in kennis gesteld zodat deze niet kon bekijken hoe de uitgave bestreden kon worden.

Er was onvoldoende duidelijk gemaakt wat de ligging en de waarde van de goederen is alsmede de lasten die eraan verbonden zijn. Ook was de wijze van betaling niet duidelijk.

Er was geen reden tot geheimhouding.

In antwoord op de door Gedeputeerde Staten gevraagde toelichting weerlegt B en W de bezwaren van Van Doorn en Koff.[33] Tegen de bezwaren van Van Doorn wordt ingebracht:

Er is op de vergadering van de 13de niet met te grote haast te werk gegaan want reeds op de 8ste was de raad middels 172 F op de hoogte gesteld van het aanbod en werd het plan met toelichting ter inzage gelegd. Dat dit wellicht nog kort dag was ligt aan de korte termijn die de jonkheren Ram gesteld hadden. De bekendstelling moest gebeuren in een besloten vergadering vanwege de onderhandelingspositie van de gemeente. Een officiële oproeping voor de vergadering kon niet gedaan worden omdat het een geheime vergadering betrof.

Tijdens beide vergaderingen waren er zeven raadsleden afwezig. Vier hiervan waren echter op beide vergaderingen afwezig. Er waren dus weinig raadsleden op de vergadering van de 13de die niet op de hoogte waren van de mogelijke aankoop.

Vergaderen over aankopen van onroerend goed in een besloten vergadering is niet in strijd met artikel 44c van de gemeentewet. In eerste instantie was het dit wel volgens die wet maar de regering gaf vervolgens toe aan de commissie van rapporteurs die stelde dat dit in verband met de onderhandelingspositie niet wenselijk is. Daarom mag er tijdens besloten vergaderingen nu wel besloten worden over dit soort uitgaven die niet op de gemeentebegroting voorkomen of vastgestelde posten te boven gaan.[34] Het enige wat niet mag in besloten vergadering is besluiten hoe deze uitgaven gedekt zullen gaan worden.[35]

Op de terugkeer van de wethouder van financiën kon niet gewacht worden omdat de gestelde termijn van 13 december al met moeite verkregen was.

Er was schriftelijk wel voldoende kennis gegeven van de ligging en de waarde van de goederen. Onder andere door een kadastraal uittreksel en de verwijzing naar de prijs van Fl. 5,- à 12,- waarvoor grond in de buitenwijken in de nabijheid van het Hogeland per vierkante meter is gekocht. De lasten verbonden aan de aankoop betroffen alleen de erfdienstbaarheid van het tijdelijk garanderen van uitzicht aan de eigenaar van Oudwijk.

Ook de heer Koff, arts, richt zich tot Gedeputeerde Staten om hen ertoe te bewegen het gemeentebesluit het Hogeland aan te kopen niet goed te keuren.[36] De brief is mede ondertekend door 478 belasting betalende burgers. Naast argumenten die Van Doorn ook gebruikte, voert hij onder andere aan:

De openbaarheid die de gemeentewetgeving voorziet is niet in acht genomen, omdat de openbare vergadering over de aankoop op dezelfde dag was als de uiterste termijn die eraan verbonden was.

De urgentie van de aankoop is niet bewezen.

Deze uitgave komt slecht uit omdat per 1 januari een nieuwe inkomstenbelasting ingevoerd zal worden waarvan nu nog niemand weet wat deze op gaat brengen.

De kosten van de aankoop zouden voor een groot deel gedrukt kunnen worden door de verkoop van grond. Maar het lijkt Koff en de ondertekenaars niet dat de raad de gemeentefinanciën voor handel zou moeten aanwenden.

Het is niet zeker of zo dichtbij de forten kan worden gebouwd.

Aan deze kant van de stad, waar al de prachtige Maliebaan ligt, is geen behoefte aan een wandelpark. Zelfs zou een park dat zo afgelegen ligt de onzedelijkheid kunnen dienen.

Een park kan beter aangelegd worden in de buurt van wijken waar minder-gefortuneerden wonen, zodat deze niet een half uur hoeven te lopen om het park te bezoeken.

In het antwoord aan Gedeputeerde Staten gaat B en W nog maar kort in op de argumenten van Koff:

De Jonkheren Ram hadden de termijn zo kort op 13 december gesteld omdat er nog andere geïnteresseerden waren. Zij wilden anders de grond als losse percelen gaan verkopen: reeds was een stuk grond aan de heer Wessels verkocht. Een ander bewijs hiervoor is het aanvragen van de aanwijzing van de rooilijnen van de aan te leggen straten (waaraan huizen gebouwd kunnen worden).

Handel door de gemeente is nooit hoofddoel geweest. Dat neemt niet weg dat overschietende grond verkocht kan worden.

Er is zeker onderzocht of de panden in het verboden gebied om het fort aan de Biltschen Straatweg komen te liggen. Dit bleek niet het geval.

Op 12 januari 1888 keurt Gedeputeerde Staten de aankoop van het Hogeland goed.

De argumenten voor en tegen de aankoop van het Hogeland overziend, kan waarschijnlijk gesteld worden dat de gemeente zich in ieder geval niet tot zo'n korte termijn voor het beslissen tot de aankoop had moeten laten dwingen. Omdat de Jonkheren Ram al hun grond in één keer aan de gemeente konden verkopen in plaats van losse percelen te verkopen, was de gemeente waarschijnlijk zo'n interessante partij voor hen dat ze de grond wel even vast hadden gehouden. Wellicht dat er ook een lagere prijs bedongen had kunnen worden.

De aankoop is verstandig omdat de gemeente op deze manier meer invloed kan uitoefenen op de huizen die gebouwd gaan worden. Er werden op dat moment veel slechte huizen gebouwd. Overigens blijkt de komende jaren dat de gemeente deze invloed nog niet kan uitoefenen of dat zij nog niet weet hoe dit te doen.

Een verklaring voor het goedkoop aanbieden van het Oudwijkerveld door de heer Van Boetzelaer wordt niet gegeven, maar uit zijn eis dat er een wandelpark aangelegd moet worden kan geconcludeerd worden dat het een vorm van liefdadigheid betreft.

Het overgaan tot de aankoop van het Oudwijkerveld en de aanleg van een park hierop lijkt verstandig omdat het wellicht fijn is om over de Maliebaan te wandelen maar dit nog niet het stuk natuur is zoals een park. De beslissing is modern en vooruitstrevend te noemen omdat zo'n zorg voor het welzijn van de bevolking op dat moment nog niet gebruikelijk is.

Op donderdag 29 maart beslist de raad, op voordracht van B en W, een stuk moesland van het Hogeland te verhuren aan de heer F. H. Van Maarseveen. Tevens zullen drie woningen op het terrein onderhands verhuurd gaan worden. Het plan om het woonhuis en omgeving voor zes jaar te verhuren wordt echter weggestemd in verband met toekomstige exploitatie van het terrein.

Financieren Hogeland

Middels een schrijven van 27 februari 1888 bericht B en W de gemeenteraad op advies van de commissie voor Financiële Zaken hoe zij denkt dat de uitgaven voor buitengewone werken van de komende jaren bestreden moeten gaan worden.[37] Dit zal moeten middels een lening in obligaties van Fl. 600.000,-. Dit voorstel zal door de raad en Gedeputeerde Staten worden aangenomen.

Op dat moment is er reeds een lening afgesloten van Fl. 57.000,-. Voor zover er de komende jaren geen buitengewone ontvangsten zullen binnenkomen zal er onder andere geld moeten komen voor:

Het stichten van een universiteitsgebouw waarvoor Fl. 100.000,- ter beschikbaar is gesteld waarvan in 1886 reeds Fl. 44.100,- is voldaan.

Het stichten van een school van de eerste of tweede soort en één van de vierde soort (naar aanleiding van de verordening van 16 december 1886 tot regeling van openbaar lager onderwijs in de Gemeente Utrecht). De kosten hiervoor bedragen Fl. 120.000,- plus meubels van Fl. 10.000,- minus 30% rijksbijdragen maakt Fl. 91.000,-.

De aankoop van het Hogeland, Fl. 260.000,- plus de onkosten hiervoor, Fl. 18.200,-, maakt Fl. 278.200.

De aanleg van bruggen over de Leidsche Rijn en de Vleutensche Wetering, Fl. 42.000,-.

Overname grond aan de Baanstraat, Fl. 53.000,-.

Met nog wat andere kosten, voornoemde Fl. 57.000,-, de Fl. 1500,- kosten hiervoor en Fl. 14.000,- voor de nieuwe manier waarop gas verstrekt gaat worden, maakt dit in totaal Fl. 556.150,-.

Het voorstel is obligaties uit te geven tegen 3,5% per jaar. Met een koers van 96% en een ¼ % aftrek provisie maakt dat er voor Fl. 580.000,- obligaties uitgegeven moeten worden. Dit kan afgerond worden tot Fl 600.000,-.

Om het fonds verhandelbaar te houden en omdat de geldmarkt nu gunstig is, is het verstandig nu het totaal bedrag van de uitgifte vast te stellen. De uitgiften kunnen echter wel gedaan worden naar gelang het geld nodig is. Mochten er in de toekomst toch nog meer kosten gemaakt worden dan nu berekend, zoals bijvoorbeeld de aankoop van het terrein van de heer van Boetzelaer en de aanleg van een park, dan kunnen deze uitgaven bestreden worden uit de winst van de gasfabriek en de mogelijke verkoop van terrein aan het Hogeland.

De aflostermijn van de obligaties zou het best 40 jaar kunnen zijn. Dit is tien jaar korter dan een eerdere lening uit 1886 en daarom goed voor de gemeenteschuld. Ook zullen deze obligaties dan verhandelbaar zijn met die uit 1886.

De gemeente en Gedeputeerde Staten gaan akkoord. 15 maart stelt B en W voor een uitgifte van Fl. 400.000,- aan obligaties en gaat de raad hiermee akkoord.

Aanbieden Oudwijkerveld

Middels een schrijven met de datum 5 april 1888 stelt B en W aan de gemeenteraad bekend dat de baron Boetzelaer van Oosterhout te Amersfoort het Oudwijkerveld bij de Oudwijkerveldstraat, ten oosten van de Nicolaasweg gelegen, officieel ter beschikking stelt aan de gemeente voor Fl. 3000,- per hectare.[38]

De grond is als volgt kadastraal bekend bij de gemeente:

Abstede, Sectie A:

Kadastraal nummer:	Omschrijving:		Groot:[i]		
3535	Bouwland		6 H	7 A	40 C
3536	Vletsloot[ii]			18 A	62 C
3537	Idem			19 A	50 C
3538	Idem			14 A	34 C
3539	Bouwland		4 H	93 A	80 C
3559	Water			12 A	40 C
		Totaal:	11 H	66 A	06 C

11,5 Hectaren maal Fl. 3000,- maakt Fl. 34.500,-. Dit komt neer op 30 cent per m2.

De grond is verhuurd tot 1 februari 1893 voor in totaal Fl. 1792,- per jaar, hier gaat echter Fl. 129,09 aan kosten van af. De netto opbrengsten dekken ruimschoots de op het geïnvesteerde bedrag misgelopen rente.

Het Oudwijkerveld is met oog op het Hogeland een gewenste aankoop. Dit stond de heer Van Boetzelaer ook voor ogen bij het opstellen van de voorwaarden die hij aan de verkoop wil verbinden:

i De grootte is onderverdeeld in Hectaren (100 x 100 meter), Aren (10 x 10 meter) en Centiaren (1 x 1 meter = 1 m^2).

ii Een vletsloot is een sloot waarop een bootje met platte bodem kan varen.

Het terrein moet binnen tien jaar na aankoop worden ingericht tot openbare wandelplaats of bos.

Maar ¾ hectaren van de grond mag gebruikt worden om op te bouwen. Dit houdt in dat er 7500 centiaren als bouwgrond verkocht kunnen worden. Voor Fl. 5,- per centiare brengt dit Fl. 37.500,- op.[i] Maar bovendien verzekert de aankoop van een park aan de oostelijke zijde van de stad, zodat de fraaiste gedeeltes van het Hogeland verkocht kunnen worden voor de aanleg van aanzienlijke woningen of villa's. Van de daar gekochte 82.351 m^2 zou gemakkelijk 2 hectare verkocht kunnen worden. "..dan zou de gemeente reeds dadelijk eene niet te versmaden vergoeding ontvangen van den betaalden koopprijs."

Overigens moet niet uit het oog worden verloren dat de beide terreinen worden gescheiden door een openbare weg van circa 50 meter, een deel van de Oudwijkerveldstraat. Dit probleem kan echter worden opgeheven door de 500 m^2 die de heer D. Boxman, eigenaar van de buitenplaats Oudwijk, bereid is kosteloos af te staan voor de verbinding van beide gedeeltes als het Oudwijkerveld tot park wordt ingericht. Bij latere eventuele bebouwing van Oudwijk wil hij hier overigens zelfs zo'n 2000 m^2 van maken.

Met transportkosten is de aankoopprijs Fl. 36.915,-. Er zullen echter nog meer kosten gemaakt moeten worden. De gemiddelde hoogte van het terrein is 0,58 meter + R.P. (Rijn peil). Dit zal moeten worden verhoogd tot 1 meter R.P.. Hiervoor is 42.500 m^3 grond nodig (102.000 x 0,42m).[ii] Hiervan is door vergraving 18.500 m^3 te verkrijgen, er moet dus nog 24.000 m^3 aangevoerd worden. Dit maakt de kosten:

Vergraving grond 18.500 m^3 x Fl. 0,40	Fl. 7.400,-
Aankoop en aanvoer grond 24.000 m^3 x Fl. 0,90	Fl. 21.600,-
Aanleg terrein met rij- en wandelwegen, gazon en beplanting 102.000 m^2 x Fl. 0,30	Fl. 30.600,-
Afsluiting, duikers, banken en twee bruggetjes	Fl. 8.700,-
Opzichterswoning	Fl. 2.300,-
Aanleg gasverlichting	Fl. 7.000,-
Opzicht en uitvoering, 5%	Fl. 3.880,-
Totaal uitgaven:	Fl. 81.480,-
Jaarlijks onderhoud:	
Opzicht en arbeidsloon	Fl. 2.200,-
Aankoop van grind, puin, zand, plantsoenen, gereedschap en besproeiingskosten	Fl. 2.300,-
Onderhoud van afsluitingen, bruggen duikers, banken enz.	Fl. 300,-
Totaal per jaar:	Fl. 4800,-

De aanlegkosten kunnen verminderd worden met de verkoopkosten van terrein. De raming is globaal en afhankelijk van hoe mooi de uiteindelijke aanleg zal worden. Ook de onderhoudskosten zijn globaal.

B en W ontkent niet dat dit een belangrijke uitgave betreft maar beveelt de raad aan tot de aankoop te besluiten. Als er in de druk bevolkte wijk Abstede namelijk een park wordt aangelegd zullen in de omgeving ervan en aan de toegangswegen fraaie herenhuizen komen te staan die de wijk een beter aanzien zullen geven.

Dit voorstel wordt behandeld op de gemeenteraadszitting van 12 april.[39]

De heer Schubart vindt zo'n aankoop in deze economische tijden niet nodig: er zijn reeds voldoende wandelingen in Utrecht.

i Dit is meer B en W die de raad van de aankoop probeert te overtuigen dan dat dit de wens van Boetzelaer is: hij heeft waarschijnlijk een toegepaster gebruik van de bouwgrond voor ogen, zoals bijvoorbeeld het Melkhuisje dat er komt.

ii Volgens de eerdere berekening zou het eerste getal 116.606 moeten zijn.

De heer de Beaufort geeft aan blij te zijn met dit aanbod in verband met de aankoop van het Hogeland. Het zorgdragen voor groen vindt hij belangrijk nu de stad zich zo uitbreidt, volgens hem met tweeduizend zielen per jaar. Zo blijft Abstede bebouwd worden en worden er nieuwe wijken aangelegd; "De Oorsprong" is een net van straten geworden.

Wethouder Muralt is bang dat de gemeente onvoldoende financiële middelen heeft, hij wil geen belastingverhoging doorvoeren. Hij was reeds tegen de aankoop van het Hogeland. Naast de aankoop zal de gemeente geld moeten besteden aan de aanleg van het park zoals voor het ophogen van het terrein Als het park er eenmaal ligt zullen er kosten zijn voor onderhoud en de inzet van extra politie. De aankoop is niet nodig omdat de stad zich niet in deze richting uit zal breiden. Het park zal te ver weg liggen.

De heer Roijaards bestrijdt de laatste twee argumenten: de stad heeft zich al tot aan dit gebied uitgebreid. Ook denkt hij dat het park via de Baanstraat vanuit de binnenstad binnen een kwartier te bereiken zal zijn .

De heer Merkus brengt in herinnering dat het terrein van de baron van Boetzelaer tot 1 februari 1893 verhuurd zal zijn.

De heer van Beuningen dient een motie in de koop aan te houden tot de plannen en de bijbehorende begroting voor de inrichting van het terrein precies bekend zijn, de raad kan dan namelijk pas goed beslissen.

De motie aangenomen.

Tijdens de raadsvergadering van donderdag 19 juli 1888 deelt B en W mede dat de baron van Boetzelaer het Oudwijkerveld tot uiterlijk december 1888 voor de gemeente beschikbaar houdt onder de door hem vroeger gestelde voorwaarden.[40]

Ontwerp parken

Om te beslissen of het Oudwijkerveld aangekocht zal worden wil de gemeenteraad dus eerst een ontwerp voor het Hogeland en het Oudwijkerveld hebben. B en W wil hiervoor een opdracht geven aan enkele architecten. De gemeenteraad besluit echter tot een prijsvraag. Deze prijsvraag levert voor de aanleg op het Hogeland het betreffende deel van het ontwerp van Loran op en voor het Oudwijkerveld het betreffende deel van het ontwerp van Copijn. Er wordt overgegaan tot de aankoop van het Oudwijkerveld. Loran en Copijn combineren hun ontwerpen.

Prijsvraag voor ontwerpen

Middels een schrijven van B en W worden de architecten Van Lunteren te Utrecht, Copijn te Groenekan, Rosseels te Leuven, Springer en Ritter, beiden te Haarlem, gepolst naar hun interesse in het maken van een ontwerp voor de invulling van het Hogeland, het Oudwijkerveld en een gedeelte Oudwijk.[41] Er wordt bij vermeld dat deze uitnodiging aan in totaal vijf architecten wordt gedaan en dat geleverde plannen wellicht slechts gedeeltelijk gebruikt zullen worden. Verzocht wordt vóór 1 juli van dat jaar, 1888, aan te geven of de architect akkoord gaat en welk honorarium hij zou wensen.

Ritter gaat niet akkoord omdat hij niet alleen een ontwerp wil leveren maar ook de leiding over de uitvoering zou willen hebben. Ook acht hij ontwerpen voor landschapsarchitectuur (door hem tussen aanhalingstekens gezet) ongeschikt om toe te komen middels een prijsvraag.[42]

Springer, Copijn en Van Lunteren gaan wel akkoord. Copijn wil de betaling overlaten aan de gemeente. Van Lunteren rekent Fl. 350,-, hij wil dit bedrag laten vallen als zijn plan wordt gekozen en hij de uitvoering op zich mag nemen. Springer zou 2,5 % van de begroting voor het park willen ontvangen, wat bij een geschatte Fl. 20.000,- zou neerkomen op Fl. 500,-.[i]

Rosseels gaat in eerste instantie niet akkoord omdat ook hij de leiding over de uitvoering wil hebben. Later gaat hij akkoord voor het honorarium van Fl. 500,-. Ook hij wil dit bedrag laten vallen als hij de leiding over de uitvoering zal krijgen.

Tijdens de raadszitting van 19 juli wordt het plan aan de orde gesteld enige parkarchitecten te belasten met het opmaken van een plan voor het Hogeland en het terrein van de baron van Boetzelaer.[43]

De heer Schubart is het niet met dit plan eens. Ten eerste vindt hij de totale vastgestelde som van Fl. 2500,- te hoog. Ten tweede stelt hij dat een zekere bevoorrechting niet te miskennen valt. Hij dient een motie in tot het uitschrijven van een prijsvraag in plaats van de opdracht. De beloning zou Fl. 1000,- moeten worden. Ook talenten uit Utrecht krijgen zo de kans een ontwerp in te dienen.

De nieuwe wethouder voor Fabricage is de heer Coblijn. Hij was dit nog niet toen er tot een systeem van besloten concurrentie werd besloten, maar weet wel dat er door de fabricagecommissie over een prijsvraag is nagedacht en waarom deze mogelijkheid verworpen is, waarmee hij het overigens ook eens is:

Ten eerste omdat er voor de jury van de prijsvraag goede tuinarchitecten uitgenodigd zouden moeten worden. Omdat de leden van de jury uitgesloten zouden zijn van deelname, zouden er uiteindelijk te weinig goede tuinarchitecten overblijven die een ontwerp in zouden kunnen dienen, omdat er in Nederland niet zoveel zijn.

Ten tweede is er de eis van de baron van Boetzelaer om voor het einde van december te beslissen over de aankoop. Dit laat te weinig tijd voor de commissie van Fabricage de prijsvraag en bijbehorend programma van eisen op te stellen; de deelnemers een ontwerp te maken; de jury

i Ook geeft Springer aan dat zijn adres te Hilversum is.

de plannen te beoordelen; en de raad met het gekozen plan akkoord te gaan. Aan de andere kant zijn de architecten slechts benaderd om te kijken of er tot aankoop van het terrein overgegaan zou moeten worden. Deze architecten moeten natuurlijk betaald worden, Fl. 500,- de man.

De heer Ragay brengt tegen de motie in dat de betaling van de jury voor haar diensten bij de Fl. 1000,- moet worden geteld.

De heer Schubart zegt voorgaande met stijgende verbazing aan te horen. Allereerst is hij van mening dat de stad verscheidene bekwame mensen in dienst heeft die een ontwerp van een park zouden kunnen maken, zoals de stadsarchitect alsmede enkelen die met succes bij de aanleg van eerdere parken betrokken zijn geweest zoals de opzichter der plantsoenen, de heer Wildernis en de opzichter van de petroleum bergplaats, die beiden ook werkzaam zijn geweest op buitens. Ten tweede heeft de gemeente ook voldoende capaciteit in huis om de jury te bemannen. Ten derde heeft het terrein al veel gekost en zal de aanleg veel gaan kosten: zuinigheid is op zijn plaats.

De motie van de heer Schubart wordt in stemming gebracht en aangenomen met 11 tegen 10.

In een schrijven met datum 24 juli, naar aanleiding van voorgaande besluit, verzoekt B en W de raad zo snel mogelijk over te gaan tot de voorbereidingen van de prijsvraag.[i]

B en W stelt dat het aantal wetenschappelijk ontwikkelde parkarchitecten klein is en de samenstelling van de jury daarom invloed heeft op het aantal mededingers in de prijsvraag. Ook heeft de jury invloed op de antwoorden van de prijsvraag door het opstellen van het programma ervoor. B en W stelt een jury voor bestaande uit de heren Rosseels, Springer en Van Lunteren.

B en W wil graag samen met de jury het Programma van Eisen voor de prijsvraag opstellen.

Wat de vergoeding van de jury zal zijn is nog onbekend, dit is aan de jury.

In de raadsvergadering van vrijdag 27 juli 1888 worden de juryplannen nader besproken.[44]

Schubart vindt dat er nog teveel personen voorgesteld worden die eigenlijk zouden moeten ontwerpen. Zij kosten ook geld: op deze manier wordt het nog duurder dan Fl. 2500,-. Schubart vindt dat de raad geschikt is om te oordelen: ook bij het besluiten tot het ontwerp voor het academiegebouw heeft zij als jury gefungeerd. En anders zijn er wel genoeg bekwame stedelijke ambtenaren.

Wethouder Coblijn zegt dat de expertise van de parkarchitecten voor de jury nodig is om goed over de ontwerpen te kunnen oordelen en om bij het opstellen van de opdracht te besluiten welke delen van de grond het beste verkocht kunnen worden. De raad moet daarbij er op vertrouwen dat het dagelijks bestuur de beloning voor de jury niet te hoog zal laten worden. Ook vermeld hij nog dat de stedelijk architect van de gemeente vindt dat een prijsvraag niet de methode is om tot het beste ontwerp te komen omdat architecten die naam hebben gemaakt zich er vaak van onthouden.

Het voorstel van Schubart om de gemeenteraad te laten jureren wordt verworpen.

Vink stelt voor de jury uit te breiden tot vijf personen om zo ook architecten die verstand hebben van villabouw erin plaats te laten nemen. Dit voorstel wordt aangenomen.

Tijdens een vergadering van B en W op 31 juli komt langs de architect-directeur der Gemeentewerken C. Vermeys. Hij verklaart zich bereid in de jury plaats te nemen.[45]

---

i "waarvan de goede uitslag uiteraard onzeker is": B en W lijkt niet zo blij met het genomen besluit tot een ontwerp te komen middels een prijsvraag. "De voorbereiding vraag ook de grootste zorg gezien de grootmoedigheid van het aanbod van de heer van Boetzelaer": het goedkoop aanbieden van grond door de heer Van Boezelaer kan gezien worden als liefdadigheid.

Op dezelfde datum gaan er uitnodigingen de deur uit aan de architecten Rosseels, Springer, Van Lunteren en Muyskens om plaats te nemen in de jury.[46] De eerste drie wordt uitgelegd dat het oorspronkelijke plan hen een ontwerp te laten maken is komen te vervallen en dat ze nu uitgenodigd worden in de jury plaats te nemen die het Programma van Eisen voor de prijsvraag, in samenspraak met B en W zal opstellen en de ingezonden ontwerpen zal beoordelen en een voorstel zal doen voor het toekennen van de prijs. C. Muyskens, te Amsterdam was niet eerder uitgenodigd een ontwerp te maken. Hij is geen park- maar een gewone architect.[47] Dat Copijn niet wordt uitgenodigd kan wellicht uitgelegd worden als dat B en W graag van hem een ontwerp ontvangt.

Allen gaan in op de uitnodiging.[48] De jury en de wethouders Coblijn en Reiger moeten op korte termijn samen komen.

Op 31 augustus stuurt de jury B en W het concept programma voor de prijsvraag toe.[49] De jury stelt voor dit onder andere te publiceren in de weekbladen het Nederlands Tuinbouwblad en het Bouwkundig Weekblad, de Nieuwe Rotterdamse Courant, het Handelsblad en de Utrechtse Courant.[i] De prijsvraag die op 11 september officieel wordt uitgeschreven bestaat, samengevat, uit de volgende beschrijving en artikelen:

Prijsvraag voor de aanleg van een openbaar Park, enz. Binnen de gemeente Utrecht. Opgesteld door C. Muyskens, voorzitter, C. Vermeijs, Henri van Lunteren, L. Rosseels en Leonard Springer, secretaris.

Het gemeentebestuur van Utrecht nodigt alle Nederlandse en sinds lange tijd in Nederland woonachtige tuinarchitecten uit tot deelneming aan de prijsvraag:

Het maken van een ontwerp enz. voor het als bouwterrein in exploitatie brengen en het aanleggen van een openbaar park op de terreinen van: de Nieuwe Baan, het buitengoed het Hogeland en het daarbij gelegen Oudwijkerveld.[ii]

Artikel 1.

Lid 1

Omschrijving van het terrein

De terreinen zijn gelegen in het noordoostelijk deel van de gemeente nabij haar grenzen. Ze zijn aangegeven op de bijgevoegde situatiekaart.[iii] De gezamenlijke oppervlakte is ca. 20 hectare.

Het landgoed het Hogeland, dat met uitzondering van het gedeelte in de zuidwest hoek van de gemeente is, wordt door vaarten of sloten van de omliggende eigendommen gescheiden. De noordwestelijk en zuidwestelijk gelegen sloten kunnen echter gedempt worden. Daardoor kunnen de bestaande rijweg over de Nieuwe Baan en de Nieuwe Baan zelf bij het terrein worden getrokken, mits een rijweg vanaf de overweg van het oosterspoor, aan het einde van de Maliebaan, tot aan de Biltsche Straatweg aangelegd wordt. De richting en de plaats van de overweg mogen hiervoor worden gewijzigd.

Aan de noordzijde is de vaart de Biltsche Grift gelegen, aan de oostzijde een Rooms Katholieke begraafplaats, die middels een sloot is afgescheiden. Het Hogeland is door een vletsloot doorsneden. Aan de noordzijde hiervan is een terrein van vermaak, aan de zuidzijde een weiland en een met vrucht- en sierbomen beplant gedeelte. Zo kan dit noordelijke gedeelte, tot aan de overweg van het oosterspoor in aanmerking komen voor de aanleg van een openbare

i Nog een titel was niet verder leesbaar dan “semper..”.

ii De Nieuwe Baan is te zien op de tekening van bijlage 3. Het is het stuk in de noord-westelijke hoek van het Hogeland, begrensd door de met stippellijntjes aangegeven weg.

iii Zie bijlage 3: Kaart bij prijsvraag, om de volgende beschrijving te volgen en om een beeld te vormen van hoe het terrein voor de aanleg van de parken en villa's er uit zag.

wandelplaats, met behoud van de mooiste bomen en boomgroepen. Het zuidelijke gedeelte van het weiland is lager gelegen.

Lid 2

Erfdienstbaarheden

Ten zuiden van de lijn E.F. mag niks gebouwd, geplant of verhoogd worden dat het uitzicht van het buitengoed Oudwijk richting het huidige bestaande water achter de begraafplaats geheel zou belemmeren.

De gemeente is verplicht straten aan te leggen ten noordwesten en westen van het park indien er aan deze randen, op grond die niet van de gemeente is, huizen worden gebouwd. Deze straten moeten van riolering, verlichting en, eventueel op een gedeelte van de breedte, van bestrating worden voorzien.

Voorts heeft de raad de plaats van enkele geprojecteerde hoofdwegen aangegeven.[i] Deze moeten met het park of te ontwerpen wegen in verbinding gebracht worden.

Het Oudwijkerveld bestaat uit laaggelegen bouwland. De gemeente is verplicht hierop een openbaar park aan te leggen en er mag slechts ¾ hectare voor bouwterrein worden bestemd (en hierbij horen ook tuinen van eventueel te bouwen huizen).

Als de gemeente tot uitvoering overgaat, krijgt zij 500 m^2 van Oudwijk voor de verbinding tussen het Hogeland en het Oudwijkerveld en nog eens 1500 m^2 wanneer Oudwijk als bouwterrein verkocht wordt.[ii]

De hoogte van het terrein is berekend en op de kaart aangegeven op Rijnpeil (R.P.).

De hoogste waterstand is +/- 0,25 R.P.

De bovengrond bestaat grotendeels uit klei of klei-achtige teelaarde op een ondergrond van zand. Voor diegenen die meer van de samenstelling van de grond willen weten zijn op verschillende plaatsen op het terrein gaten gegraven.

Artikel 2.

De gemeente looft een prijs van Fl. 700,- uit voor het beste ontwerp en een premie van Fl. 300,00 voor het daarop volgende beste ontwerp, waarbij op de voorgrond staan de volgende criteria:

1. De voordeligste en doeltreffendste indeling van het buitengoed het Hogeland tot exploitatie als bouwterreinen, zodanig dat het karakter van het park behouden blijft, zoveel mogelijk met behoud van bomen op het terrein van vermaak en de Nieuwe Baan.

2. De mooiste aanleg van een park op het Oudwijkerveld. Dit park moet een geheel vormen met het Hogeland en zo min mogelijk onderhoud vergen. Maar ¾ hectare van het Oudwijkerveld mag worden bebouwd.

Waar het park door bestaande of ontworpen openbare wegen begrensd wordt, kan het daarvan door een sloot worden gescheiden, mits deze breed genoeg is.

Eventueel te ontwerpen waterwerken moeten voldoende afvoer hebben.[iii]

De terreinen moeten zodanig worden opgehoogd en ingericht dat ze altijd watervrij en begaanbaar zullen zijn. Voor ophoging zal 11.000 m^3 zand op het Hogeland beschikbaar worden gesteld.

Artikel 3.

---

i Zie in legenda aangegeven stippellijnen op kaart.

ii Het is vreemd dat er een weg geprojecteerd is op het stuk grond voor het huis Oudwijk: dit heeft de gemeente nog niet in handen . Hier kunnen de deelnemers aan de prijsvraag niks mee. De wegen zullen aangelegd worden op het stuk grond dat wel al ter beschikking is gesteld, hier zullen ze, met aanpassingen, ook blijven lopen. Zoals beschreven in hoofdstuk 4 komt op het stuk grond dat later vrij komt de Heilige Hartkerk te staan (voor het huis Oudwijk).

iii Een waterwerk is een bouwwerk in water, zoals de duiker (een ondergrondse waterdoorlaat) die aangelegd zal worden.

De ontwerper moet zorgen voor voldoende ruimte op het Oudwijkerveld voor een magnetisch observatorium. Hieraan worden de volgende eisen gesteld:

1. Binnen een omtrek van +/- 15 meter moet het terrein voor publiek ontoegankelijk zijn.
2. Binnen een omtrek van +/- 60 meter van het gebouw mag niet gereden worden.
3. Slechts in het hoogst noodzakelijke geval mogen er opgaande bomen in de buurt van het gebouwtje komen te staan.

Artikel 4.

Het ontwerp moet bestaan uit:

1. Een algemeen plan met een schaal van 1:1000.
2. Een werktekening waarop duidelijk aangegeven door nivelleerlijnen de ophogingen en afgravingen.
3. Een beplantingstekening met daarbij een nauwkeurig gedetailleerde opgave van de beplanting.
4. Een gedetailleerde begroting van de kosten voor zowel de aanleg van het park als de straten en wegen.
5. Een duidelijke en uitvoerige beschrijving van het ontwerp.

Eventueel een tekening met schaal 1:500 voor de verbinding van het Hogeland en het Oudwijkerveld. Hierbij hoeft geen rekening gehouden te worden met het geringe beschikbare terrein.[i]

Artikel 5.

Alle stukken moeten voorzien worden van een motto en begeleid worden door een naambriefje met het motto en de naam en het adres van de ontwerper.

Het ontwerp moet voor 15 november 1888, 12 uur ’s-middags op het raadhuis van de gemeente Utrecht zijn om mee te kunnen dingen.

Artikel 6.

De bekroonde ontwerpen blijven in eigendom van de gemeente. De overige moeten binnen drie weken worden opgehaald of toegezonden laten worden.

Artikel 7.

Eenheidsprijzen voor de begroting, per eenheid, in guldens:

Arbeidsloon van één manspersoon	uur	0,15
Grond met inbegrip van vervoer	m^3	0,90
Compost mest	m^3	2,50
Harde rijweg	m	1,-
Opgaande bomen, +/- 0,16 meter in omtrek	stuk	0,90
Gazonbomen, +/- 0,20 meter in omtrek	stuk	1,50
Dekheesters, laag 2 à 2,5 meter	stuk	0,15
Pyramideheesters, laag 2,5 meter	stuk	0,60
Struikheesters, laag 1 meter	stuk	0,15
Coniferen laag 1,25 à 1,5 meter	stuk	1,-
Groenblijvende heester	per stuk	0,60
Graszoden	1000 stuks	85,-
Gemengd gazongras zaad	kg	0.65

i Dat hier geen rekening mee gehouden hoeft te worden is ook vreemd.

Artikel 8.

Ingezonden ontwerpen worden in handen gesteld van een commissie van beoordeling bestaande uit C. Muyskens, architect te Amsterdam, voorzitter; C. Vermeys, directeur der gemeentewerken te Utrecht; L. Rosseels, tuinarchitect te Leuven; H. van Lunteren, tuinarchitect te Utrecht; Leonard A. Springer, tuinarchitect te Hilversum. De commissie van Beoordeling heeft in overleg met B en W de voorwaarden van dit programma opgesteld.

Antwoorden prijsvraag

Op 19 november meldt B en W aan de commissie van beoordeling (of: jury) dat er 16 antwoorden zijn binnengekomen op de prijsvraag.[50] Deze stuurt B en W aan hen door met het verzoek ze zo spoedig mogelijk te behandelen.

3 december stuurt de commissie rapport van haar oordeel:[51]

Rapport van de Commissie van Beoordeling voor de plannen ingekomen op de Prijsvraag voor de aanleg van een openbaar park enz. in de gemeente Utrecht.

Op 22 november kreeg de commissie in het gebouw voor Kunsten en Wetenschappen 16 plannen met hierna genoemde motto's in handen gesteld:[i]

1. Arbeid Adelt, 5 stukken; 2. idem / uit Breda, 6 stukken; 3. *Go Ahead Nevermind*, 6 stukken; 4. Ultrajectum, 6 stukken; 5. Opgeplakte Ster, 4 stukken; 6. Linnaeus, 7 stukken; 7. Klaverblad, 1 schilderij en een rol met 4 stukken; 8. Driehoek, 9 stukken;[ii] 9. *Self help*, 7 stukken; 10. Handel prettig, 7 stukken; 11. Eenvoud, 7 stukken; 12. De peppel, 7 stukken; 13. Mens agitat molem, 4 stukken; 14. Parkaanleg, 7 stukken; 15. *Avancement*, 9 stukken; 16. Simplicitas, 1 schilderij en 9 stukken.[iii]

De commissie leek het goed de volgende voorwaarden voor beoordeling op te stellen:

1. De doeltreffendste indeling van het buitengoed het Hogeland tot bouwterrein, in samenhang met de bestaande aanleg.

2. Een mooie aanleg van het park op het Oudwijkerveld.

3. De mogelijke uitvoerbaarheid met het oog op de kosten.

Allereerst heeft de commissie de ontwerpen opzij gelegd die bij eerste beschouwing geen doeltreffende terreinindeling bleken te hebben noch schoonheid van aanleg hadden. Dit waren 2, 3, 4, 8, 9, 10, 12, 14 en 15.

De meesten hiervan hadden een ongunstige indeling van het Hogeland in bouwterreinen en slechte en kleingeestige opvattingen wat betreft de aanleg van het park op het Oudwijkerveld. Bijna allemaal misten ze de in een groot park zo nodige ruime vergezichten en grote lijnen.

De overige 7 ontwerpen werden nauwkeuriger bekeken:

1. Arbeid adelt:

De indeling en de groepering van de bouwterreinen zijn niet gelukkig, hoewel er naar gestreefd is het terrein zo productief mogelijk te maken.

De plaatsing van de gebouwen is zo dat alle doorzicht belemmerd wordt. Vooral de gebouwen op het Oudwijkerveld zijn niet goed geplaatst.

Ook is de vorm van de bouwterreinen onpraktisch.

De aanleg van het Park op het Oudwijkerveld heeft echter enige verdiensten.

6. Linnaeus

i Om de prijsvraag eerlijk te laten verlopen zijn de inzenders anoniem gehouden.

ii Eigenlijk grafisch beschreven door een driehoek waarin nog een driehoek.

iii Alleen van de winnende ontwerpen van Loran en Copijn (Opgeplakte Ster en Eenvoud) zijn in het Utrechts Archief stukken te vinden. Hiervan zijn alleen bewaard gebleven de in de bijlagen van deze scriptie te vinden ontwerptekeningen, het nivelleerplan van Loran en een tekening van een variant van het ontwerp van Copijn waarbij het huis op het Hogeland behouden blijft.

Ook hier is geprobeerd het terrein zo productief mogelijk te maken maar zijn de gebouwen niet goed geplaatst, hierdoor ontbreekt eenheid tussen het villapark en het Oudwijkerveld.

De aanleg van het te behouden gedeelte van het Hogeland is niet fraai: de ontwerper lijkt geen goede oplossing voor de bestaande bomen te hebben kunnen vinden.

De aanleg op het Oudwijkerveld heeft veel goeds maar de doodlopende vijver is niet natuurlijk genoeg van vorm en heeft niet genoeg afwatering.

7. Klaverblad

De ontwerper heeft geprobeerd zoveel mogelijk bouwterrein te verkrijgen maar de indeling en groepering van de bouwblokken is niet goed, de toegang tot enkelen is zelfs veel te smal.

Ook hebben de parkaanleg op het Oudwijkerveld en het Hogeland weinig verdiensten.

16. Simplicitas

De plaatsing van de villa's op het Hogeland is niet gelukkig, op het Oudwijkerveld is dit beter.

De zijwegen in het park zijn niet slecht ontworpen maar laten te weinig ruimte voor wandelwegen, deze zijn dan ook minder goed aangebracht.

De plaatsing van het magnetisch observatorium is goed.

13. Mens agitat molem

De bouwterreinen hebben een te kleine totale oppervlakte. Daarbij zijn de weinige bouwterreinen per stuk te groot. Uit financieel oogpunt is dit ontwerp niet aan te bevelen.

Het ontwerp van het park heeft veel verdiensten, vooral de waterpartij is goed. Het sportterrein is in het midden van het park slecht gelegen omdat het het Oudwijkerveld minder één geheel maakt.

Dat maakt de regelmatige aanleg tussen het Hogeland en het Oudwijkerveld dan ook minder op zijn plaats, hoewel deze niet onverdienstelijk is.

Hoewel de algemene indruk goed is, kan dit ontwerp niet voor bekroning in aanmerking komen, temeer omdat bij het ontwerp de bouwtekeningen en begrotingskosten worden gemist waardoor aan de voorwaarden van het programma niet is voldaan.

5. Opgeplakte ster[i]

De ontwerper heeft de Nieuwe Baan en het terrein van vermaak op het Hogeland goed verenigd. De aanleg van het gedeelte bij de Biltsche Straat is echter niet groots genoeg en het terrein is teveel versnipperd.[ii] De plaats van de brug over de Biltsche Grift is goed gekozen. De plaatsing en groepering van de bouwterreinen is zeer goed gekozen en kan bij uitvoering een goed en mooi geheel vormen. Ook ten opzichte van de begraafplaats is de plaats van de verschillende percelen goed gekozen.

Ongunstig is het oordeel over het ontwerp wat betreft de aanleg van het park op het Oudwijkerveld. De ontwerper blijkt op dit gebied niet thuis te zijn. "Het geheel is in strijd met de eenvoudigste regelen der tuinachitectuur."

Ook uit financieel oogpunt is de indeling van de bouwterreinen op het Hogeland goed omdat er ruim 25.000 m^2 voor bouwgrond wordt gecreëerd.

De begroting voor dit deel van het ontwerp lijkt wat hoog, maar dit komt door de voorgestelde ophoging van het terrein waarvan de commissie de noodzakelijkheid niet inziet.

De begroting voor het Oudwijkerveld heeft de commissie terzijde gelegd omdat dit gedeelte van het ontwerp toch niet in aanmerking komt voor bekroning.

11. Eenvoud[iii]

De algemene indruk van dit ontwerp is goed. De weg van de Maliebaan naar de Biltstraat is goed gekozen. Het aanbrengen van een grote avenue is gezien het reeds gebouwde en een

i Zie bijlage 4: Ontwerp Loran.
ii Dit wordt, aangepast, het Hogelandsepark.
iii Zie bijlage 5: Ontwerp Copijn.

productieve bouwterreinexploitatie goed gezien. Ook vormt de avenue een goede begrenzing met de begraafplaats en de gebouwen die daar bijhoren.

Hoewel er bij deze indeling meer bouwterrein wordt verkregen, is het ontwerp Opgeplakte Ster toch beter omdat de bouwblokken beter gegroepeerd zijn.

De geprojecteerde sloot tussen de bouwterreinen is niet goed. De waterlozing van de rijweg tussen de Biltstraat en het einde van de geprojecteerde avenue is onvoldoende door te geringe ophoging van het terrein. Een over de gehele lengte aflopende weg was beter geweest. De variant waarbij het herenhuis op het Hogeland behouden blijft is minder goed dan het gewone ontwerp.

De aanleg van het park op het Oudwijkerveld is zeer goed en kan als beste beschouwd worden, net als de overgang tussen het Hogeland en het Oudwijkerveld, mits de aanleg kan worden uitgevoerd zoals op de tekening is aangegeven.

De indeling van het bouwterrein aan de Nicolaasweg is minder goed.

Heel goed geslaagd zijn de keuze van de plaats van het magnetisch observatorium, de aanleg van de rijweg en de onderlinge groepering van het volkskoffiehuis, de muziektent, de kinderspeelplaats en het terrein voor openbare spelen. De voorgestelde waterlozing van de openbare speelplaats is niet goed. Bij de uitvoering zouden enkele van deze terreinen niet de aangegeven grootte kunnen bereiken en ze zouden in verband met de door de gemeente beoogde hoofdingang iets moeten worden ingekrompen.

Wat betreft de begroting acht de commissie het cijfer voor de ophoging onvoldoende.

De begroting voor het park op het Oudwijkerveld is onvoldoende uitgewerkt en daarom niet na te gaan, maar het lijkt de commissie dat het plan voor het genoemde eindcijfer wel uit te voeren is. “De zeer onvolledige begroting wekt bij de commissie het vermoeden dat het de ontwerper aan voldoende ervaring op dit gebied ontbreekt.”

Naar aanleiding van bovengenoemde overwegingen meent de commissie dat geen van de 16 ontwerpen voor volledige bekroning in aanmerking kan komen.

Zij stelt voor de som van de uitgeloofde prijs en de premie te verdelen tussen de inzenders van de plannen met de motto’s Opgeplakte Ster en Eenvoud.

Aan de eerste vooral voor de goede indeling van het Hogeland met het oog op een doeltreffende en voordelige exploitatie van bouwterrein.

Aan de tweede vooral voor het zeer goede ontwerp van de aanleg van een park op het Oudwijkerveld.

Op 6 december stelt B en W de raad op de hoogte van het rapport van de commissie van beoordeling.[52]

B en W vraagt aan de raad of er, in overeenstemming met het rapport, afgeweken kan worden van artikel twee van de prijsvraag waarin de beloningen van Fl. 700,- en Fl. 300,- worden beloofd. B en W legt uit dat zo’n afwijking van de beloning niet ongebruikelijk is. Ook is dit de manier om beide plannen in eigendom van de gemeente te krijgen, als de eigenaren akkoord gaan.

15 van de 16 deelnemers aan de prijsvraag hebben hun toestemming gegeven voor het openbaar tentoonstellen van hun plannen.

Op 13 december vergadert de raad over de door de commissie van beoordeling voorgestelde beloningen van tweemaal Fl. 500,- en gaat zij hiermee akkoord.

Echter na enige discussie.

Schubart vindt dat Eenvoud een hogere beloning moet krijgen omdat de commissie over dat ontwerp als geheel positiever is. De aanmerkingen erop lijken hem ook van ondergeschikte aard. Daarbij is de aanleg van het bouwterrein op het Hogeland bij Opgeplakte Ster misschien wel mooier, maar Eenvoud voldoet beter aan de eis het als bouwterrein productief te maken. En

daarom werd gevraagd in het programma voor de prijsvraag. Dat de begroting voor Eenvoud hoger uitvalt vindt Schubart opwegen tegen de schoonheid van het ontwerp.

De Louter vraagt naar de mogelijkheid van een openbare tentoonstelling, zodat men gebruik kan maken van expertise buiten de raad. De voorzitter maakt hierop bekend dat de plannen van maandag tot en met donderdag tentoongesteld zullen worden.

Witteveen vraagt of er nu alleen over de toe te kennen beloningen wordt vergaderd of ook over wat er met de terreinen zal gebeuren. Wethouder Coblijn antwoordt dat er nu alleen over de goedkeuring van de door de commissie van beoordeling voorgestelde beloning moet worden besloten.

De Geer uit zijn hoop dat mogelijke uitvoering van de plannen niet de sloop van het gebouw op het Hogeland inhoudt omdat dit hem perfect lijkt voor het museum. Hij vindt dat het een wonder mag heten dat het museum en het stadhuis bij de brand aan de Oudegracht geen vlam hebben gevat.

Wethouder Coblijn zegt dat slechts de bekroonde ontwerpen in bezit kunnen blijven van de gemeente en dus gebruikt kunnen worden om tot de beslissing tot aankoop van het terrein van Van Boetzelaer te komen.[i] Ook legt hij uit dat de hoeveelheid verkregen bouwterrein niet het enige criterium is voor de best mogelijke exploitatie. Aaneengesloten huizen zouden zo bijvoorbeeld op het zelfde terrein misschien meer kunnen opbrengen dan losse villa's.

Coblijn wil het gebouw het Hogeland ook voor het museum behouden.

De raad gaat met 21 tegen 6 stemmen akkoord met de door de commissie van beoordeling voorgestelde beloningen.

In het weekblad De Opmerker, Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap wordt zaterdag 15 december het juryrapport in zijn geheel afgedrukt. De Opmerker is een weekblad van het Genootschap Architectura et Amicitia.[53/ii]

Op 22 december staat in dit blad een verslag van de tentoonstelling van de antwoorden op de prijsvraag. Hierin worden de ontwerpen en het rapport van de commissie van beoordeling nader besproken:

De overweging in het rapport geuit dat geen van de 16 ontwerpen voor een volledige bekroning in aanmerking kan komen, deed vermoeden dat het resultaat van de prijsvraag niet schitterend zou zijn. Inderdaad gaf geen van de inzendingen een volledige oplossing van het vraagstuk.

Bij geen enkel plan is er een goede overeenstemming tussen de architectuur en het tuinbouwkundige gedeelte. Samenwerking tussen bouwkunstenaars en tuinbouwarchitecten lijkt niet geprobeerd te zijn, hoewel dit een voor de hand liggende manier geweest zou zijn om een goede oplossing te vinden.

Opgeplakte Ster:

Indeling Hogeland: hoe verdienstelijk deze op zichzelf ook is, er is te weinig rekening gehouden met bestaande en eventueel te maken toegangswegen.

De aanleg bestaat uit een brede allée in de lengterichting die door een kortere gekruist wordt. Op het kruispunt hiervan bevindt zich een "rond-point" met een fontein.

De ontwerper heeft het goede idee gehad om aan de vorstelijke allée aaneengesloten blokken woonhuizen te projecteren in plaats van losse villa's te plaatsen die wellicht een benepen aanzien gegeven hadden.

Aan het einde van de hoofdweg is echter ook een blok woonhuizen geprojecteerd. Hierdoor wordt het grootse van de aanleg erg benadeeld. Tenzij er een monumentaal pand op die plaats zou komen, wat echter te betwijfelen valt.

---

i De premie van Fl. 300,- is blijkbaar geen bekroning.

ii Het blad is aan B en W toegezonden met een bedankbriefje van de redactie voor het publiceren van de uitslag van de prijsvraag in dat blad.

Beter was het geweest ook hier een groot rond-point te ontwerpen en hier enkele grote villa's omheen te zetten. Zo zou de hoofdentree niet versperd worden en zou de allée langer worden, wat gezien de breedte goed zou zijn.

Ook het tekenwerk van dit plan is zeer goed. Jammer is het dat de parkaanleg voor het Oudwijkerveld beneden het middelmatige is.

Het tekenwerk van Eenvoud is minder goed. Daarbij is het minder groots, zelfs nuchter van opvatting.

Ook hier krijgt het Hogeland een avenue, maar dan aan de grens van het terrein waar al gebouwen staan.[i]

De indeling is economisch maar vertoont grove artistieke fouten: een groot deel van het terrein in het midden wordt voor particulier terrein bestemd; het uitzicht tussen de villa's door is op de achterkant van de huizen aan de avenue, dit bederft het karakter van het villapark; de sloot tussen de bouwterreinen is nutteloos en lelijk.

Het ontwerp voor het Oudwijkerveld wordt door de jury als beste beschouwd en inderdaad is er hier sprake van een flink opgevatte groepering waarbij het snipperwerk van de andere ontwerpen slecht afsteekt.

Het is onduidelijk of de jury nu dit ontwerp voor het Oudwijkerveld wil combineren met het andere bekroonde werk voor de indeling van het Hogeland, maar dit is moeilijk voor te stellen vanwege de geheel verschillende karakters van de ontwerpen.

Van de niet bekroonde ontwerpen is nummer dertien erg mooi getekend. Ook is het één van de weinige inzendingen waarbij eenheid van karakter bewaard is gebleven voor de beide delen van het ontwerp. De opmerkingen van de jury betreffende de kostbare bouwterreinen zijn juist.

"Een aantal van de overige ontwerpen zijn opgevat als parkjes met vogelkooitjes bezaaid, anderen lijken op de kaart van een nieuwe stadswijk te Amsterdam. Over het algemeen is zeer veel werk gemaakt van de tekeningen en terreinkaarten, doch de algemene indruk van het tentoongestelde is dat weinig mannen van talent de moeite hebben genomen om de vrij moeilijk vraag te beantwoorden."

Tijdens de vergadering van 20 december deelt B en W aan de raad mede dat H. Copijn te Groenekan en J.A. Loran bereid zijn hun plannen af te staan en er dus tot uitkering overgegaan kan worden.[54/ii]

Voorts wordt medegedeeld dat J.H. Wessels aan de gemeente kosteloos afstand doet van zijn stuk grond.[55] Wessels had een stuk van het Hogeland gekocht voordat deze grond aan de gemeente werd aangeboden. Na de aankoop van de gemeente stelde hij een ruiling van grond voor, op advies van de commissie van Fabricage ging B en W hier niet mee akkoord.[56]

Op verzoek van B en W geeft Muyskens 25 januari 1889 een gespecificeerde opgave van de kosten en het honorarium van de commissie van beoordeling.[57] Dit is in totaal Fl. 571,50. B en W keurt dit bedrag goed. Het bedrag komt niet nog voor de raad (waarschijnlijk omdat er niks aan veranderd kan worden).

Aankoop Oudwijkerveld

Maar dan moet de gemeenteraad nog beslissen of het Oudwijkerveld aangekocht zal worden.

Koolemans Beijnen geeft aan hier nog steeds tegen te zijn. Omdat:

De grond aan de meest oostelijke kant van de gemeente ligt.

Slechts ¾ bunder (7500 m2) voor bebouwing te gebruiken is.

i Aan de Oudwijkerlaan en de Ramstraat.

ii Dit is de eerste keer dat namen van ontwerpers worden genoemd.

Er voortdurende kosten zijn voor aanleg, onderhoud, renteverlies, kapitaalverlies, politietoezicht, verlichting, besproeiing enzovoort.

En daarbij: wie zou er gebruik van maken? De hoogste stand gaat ’s-zomers naar het buitenland, een groot deel van de middelste stand heeft een te strenge levensopvatting om te gaan wandelen en de laagste stand en arbeiders hebben te weinig tijd om naar zo’n ver afgelegen park te gaan.

Er zijn betere dingen waaraan het geld besteed kan worden.

Van Beuningen denkt dat het Hogeland en het Oudwijkerveld zichzelf zullen kunnen bedruipen. Ook weet hij dat professor Buys Ballot een betere plaats voor het observatorium wil.

Wethouder Coblijn vermeldt de aanpassingen die de architect-directeur der gemeentewerken heeft gemaakt voor de begroting die hij in april heeft opgesteld voor het Oudwijkerveld. Copijn heeft de aanlegkosten voor het park gesteld op Fl. 54.200,-. Daarbij moeten geteld worden de kosten voor de opzichterswoning en de gasleidingen van Fl. 9300,- en 5 procent voor opzicht tijdens de aanleg van het park. Dit maakt Fl 66.000,-. Met de aankoopprijs en transportkosten die daaraan verbonden zijn is dit in totaal Fl. 103.500,-. Er is 7500 m^2 aan bouwgrond. Op het Hogeland is dat 25.000 m^2. De aanleg van het park zal de waarde van deze grond verhogen. De onderhoudskosten stelt de architect-directeur op Fl. 4800,- per jaar. Het observatorium kan beter niet op het Hogeland worden geplaatst omdat dit veel bouwgrond ongeschikt maakt. De smalle verbinding tussen het Hogeland en het Oudwijkerveld kan wellicht ondervangen worden door een ruiling van grond met de heer Boxman, eigenaar van Oudwijk, waarbij hij een stuk Oudwijkerlaan zou krijgen.

De heer Duyvis stelt voor zo snel mogelijk tot verkoop van grond over te gaan. Er wordt namelijk rente misgelopen op het geïnvesteerde kapitaal en de leningen voor aankoop kosten ook geld.

Roijaards van den Ham heeft als wethouder geprobeerd de raad van de aankoop te overtuigen. Hij brengt in herinnering dat vooral van het Hogeland grond verkocht kan gaan worden; de baron had gemakkelijk voor drie keer de prijs de grond als bouwgrond aan anderen kunnen verkopen.

Hij denkt dat er wel degelijk behoefte is aan meer wandelingen: er zijn nu weinig wandelaars omdat er weinig gelegenheid voor hen is, niet andersom. De ligging van het terrein is niet verder dan een kwartier van de binnenstad en door een fraaie hoofdingang via de Baanstraat en de Nieuwe Baan bereikbaar.

De heer Reiger zegt dat de grond nu verhuurd wordt door de baron van Boetzelaer: de grond brengt tot de aanleg van het park dus geld op. De ¾ hectare van het Oudwijkerveld zijn trouwens bestemd voor een muziektent of iets dergelijks, niet voor verkoop als bouwgrond.

Coblijn benadrukt niet te twijfelen aan de gulheid van de baron. In de buurt van het terrein is grond voor zeven en acht gulden per meter verkocht, weliswaar niet in zulke grote oppervlaktes, maar toch.

Hij vraagt zich of hoe de heer Muralt kan denken dat die buitenwijk niet bewoond zal raken; kan hij zich de tijd dan niet herinneren dat er geen huis aan de Maliebaan stond?

De verhuur van het terrein loopt tot 1 februari 1893.

Het voorstel tot aankoop over te gaan wordt met 20 tegen 8 stemmen aangenomen.

Combineren plannen Loran en Copijn

Begin 1889 vragen B en W aan Loran en Copijn of zij een schetsplan willen maken voor het combineren van hun ontwerpen tot één geheel, met behoud van het herenhuis op het Hogeland. Tevens worden zij gevraagd hun honorarium hiervoor bekend te stellen.[58]

Loran en Copijn verklaren zich bereid, de beloning laten zij aan het gemeentebestuur over.

Op 28 februari vergadert de raad over het voorstel de opdracht aan Loran en Copijn te gunnen.[59]

Melvin van der Lynden vraagt of de raad nog wijzigingen in het plan zal mogen doorvoeren en of de heren dit willen doen zonder hier extra honorarium voor te vragen.

De Louter vraagt of de architect-directeur het gecombineerde plan niet kan maken. Beide plannen waren immers al zo goed dat de commissie van beoordeling niet kon kiezen.

Coblijn antwoordt dat op advies van de commissie van Fabricage B en W de voorwaarde hebben gesteld dat de heren veranderingen moeten doorvoeren indien die commissie dat wenst.

De architect-directeur wil het plan niet maken omdat het zoveel invloed heeft op de toekomst van de gemeente. Het is de gewoonte dit soort opdrachten aan de ontwerpers op te dragen. Het combineren van de plannen is het gevolg van het besluit van de raad de prijsvraag uit te schrijven. Die prijsvraag is mislukt omdat er niet één algemeen plan door verkregen is.

Het voorstel wordt aangenomen met 25 tegen 5 stemmen.

B en W geven Loran en Copijn de opdracht voor het maken van een algemeen ontwerp voor het park.

Op 13 april 1889 sturen Loran en Copijn aan B en W het schetsplan.[60/i] Om tot één geheel te komen is hierin de hoofdallée op het Hogeland meer in de richting van de toegang tot het Oudwijkerveld verlegd. Ook wordt er een ruiling van grond met een oppervlakte van 1125 m^2 voorgesteld met de eigenaar van het buitengoed Oudwijk, zoals dit ook al bij het ontwerp Eenvoud werd gedaan.[ii]

Verder is het bouwblok dat aan het einde van de hoofdweg was geprojecteerd weggelaten. Hiervoor in de plaats is er in verband met het herenhuis dat nu behouden blijft een nieuw blok op het terrein van de Nieuwe Baan ontworpen (dit blok zal er niet komen).

Dit maakt de oppervlakte die in dit ontwerp op het Hogeland aan bouwterrein beschikbaar zal zijn circa 26.250 m^2.

De parkaanleg op het Oudwijkerveld is grotendeels hetzelfde gebleven en alleen tot binnen de grenzen van de vastgestelde hoofdwegen teruggebracht.

Mede gelet op de het aangetekende in de notulen van de commissie van Fabricage van 16 april 1889, keuren B en W de missive van Copijn en Loran goed.

Wel moet de weg langs de Rooms Katholieke begraafplaats (de latere Prinsesselaan) een rijweg worden en moet er een aansluiting gemaakt worden op de in het plan van uitbreiding van de gemeente geprojecteerde weg nummer 14 met de middenlaan.

Het plan van Loran en Copijn zal ter vaststelling aan de gemeenteraad worden voorgelegd nadat er een begroting van kosten voor de uitvoering door Loran en Copijn is opgesteld.

Loran en Copijn leveren een begroting die weer door de architect-directeur wordt aangepast. Deze ziet er dan als volgt uit:[61]

Werken op het terrein het Hogeland:

i Voor visualisatie zie het definitieve ontwerp in bijlage 6: Gecombineerd plan Loran en Copijn.
ii Er wordt dus meer grond van Oudwijk gebruikt dan de 500 m^2 die Boxman eerder afstond.

Verwerken aangevoerd zand 11.000 m^3 x Fl. 0,20	Fl. 2200,-
Aan te voeren en te verwerken zand 15.000 m^3 x Fl. 0,90	Fl. 13.500,-
Riolen met vervalgaten 950 m. x Fl. 3,-	Fl. 2850,-
Idem 200 m. x Fl. 2,50	Fl. 500,-
Zinkgaten 80 stuks x Fl. 22,	Fl. 1760,-
Trottoirs breed 3 meter 1200 m. x Fl. 7,-	Fl. 8400,-
Rijwegen, bestrating 12.500 m^2 x Fl. 1,10	Fl. 13.750,-
Idem 3600 m^2 x Fl. 0,90	Fl. 3240,-
Wandelwegen 9000 m^2 x Fl. 0,60	Fl. 5400,-
Brug Biltsche vaart	Fl. 6000,-
Beplanting, gazons en bomen	Fl. 2000,-
Verplaatsen ijzeren hek om buitenplaats Oudwijk 400 m. x Fl. 1,50	Fl. 600,-
Totaal:	Fl. 60.200,-
Werken op het Oudwijkerveld:	
Blijven geraamd als bij de begroting overlegd bij het ontwerp Eenvoud:	Fl. 54.200,-

Op 6 juni 1889 vergadert de raad over het samengestelde plan en de begroting.[62]

De heer Nieuwenhuis geeft aan dat hij geen bezwaar heeft omdat er nu slechts vergaderd wordt over de aanleg van wegen. Als de verkoop van bouwterrein ter sprake zal komen, zal hij bezwaar maken tegen het blok op de Nieuwe Baan.

Coblijn bevestigd dat er nu niet over de gebouwen op het Hogeland en de bomen en plantsoenen vergaderd wordt.

De Louter vraagt of de eigenaar van Oudwijk wel akkoord gaat met de voorgestelde ruil van grond.

De voorzitter bevestigt dit. De ruil is echter nog niet officieel gemaakt omdat B en W eerst de goedkeuring van de raad voor het plan wil hebben.

Zonder stemming worden het plan en de begroting goedgekeurd.

Op 30 november sturen Loran en Copijn B en W de uitgewerkte tekening naar aanleiding van het schetsplan. Hierin is opgenomen de ruiling zoals deze 10 oktober is doorgevoerd.[63] De bestaande bomen zijn opgenomen in de beplanting.

Op 10 december besluiten B en W deze tekening te laten vermenigvuldigen om de leden van de raad een exemplaar te geven en ze algemeen tegen kleine betaling beschikbaar te stellen.[64] /i

i Dit wordt de druk die in bijlage 6 te zien is.

Aanleg parken

Er kan nu overgegaan worden tot de aanleg van de parken. Eerst wordt het Hogelandsepark aangelegd en wordt er begonnen met verkoop van de aldaar gelegen bouwgrond. In 1897 wordt er begonnen met de aanleg van het Oudwijkerveld. In 1898 wordt er begonnen met de verkoop van bouwgrond. Omdat er bijna tien jaar zijn verstreken sinds het eerste ontwerp van Copijn, worden de plannen weer enigszins aangepast. Ook wordt het Oudwijkerveld om kosten te drukken gedurende vier jaar verhuurd.

Aanleg wegen Hogeland

Een schrijven van B en W betreffende fabricage met datum 19 februari 1889 meldt dat de stadsbode J.A. de Graaf vanaf 1 maart van dat jaar tot conciërge van het schoolplein van de school van de vijfde soort is benoemd.[65]

Gedurende het jaar ervoor was hij, tegen gratis woning, belast met de bewaking van het herenhuis op het Hogeland. Daarom is nu, tot wederopzegging, belast met de bewaking van het Hogeland J.A. Lorrier, gepensioneerd agent van de politie.

1 mei 1890 mag hij verhuizen naar het gebouw voor de kunsten en wetenschappen omdat het huis op het Hogeland verbouwd gaat worden.[66]

Op advies van de commissie van Fabricage heeft de architect-directeur der gemeentewerken de begroting voor het Hogeland weer aangepast, zodat deze komt op Fl. 53.346,53.[67] Hij stuurt de begroting op 9 oktober 1889 aan B en W met het de details voor de openbare aanbesteding ervan.

Op 28 oktober meldt de hoofdopzichter, waarnemend architect-directeur Kok dat de laagste inschrijving bij de openbare aanbesteding van de aanleg van de wegen op het Hogeland gedaan is door T.H. Joseph, aannemer te Utrecht.[68] Hij heeft ingeschreven voor Fl. 47.980,-. Hij heeft eerder belangrijke werken voor de gemeente aangelegd. De architect-directeur denkt dat hij over voldoende bekwaamheid en soliditeit beschikt voor de bouw van dit project.

B en W gunnen Joseph de opdracht.

Op 23 mei 1890 meldt Kok dat de wegen op het Hogeland overeenkomstig de bepalingen van het bestek zijn voltooid en naar behoren zijn opgeleverd.[69]

Een week later vragen B en W toestemming aan het bestuur van het Waterschap de Biltsche en Zeister Grift, te Zeist, voor de aanleg van een brug over de Biltsche vaart.[70] Deze brug zal voldoen aan de door hen gestelde voorwaarden met een doorvaartbreedte van 5,5 meter en een hoogte vanaf de onderkant van de balklaag van 2,1 meter plus Amsterdams Peil.

In het verzoek wordt uitgelegd dat de brug deel uitmaakt van de plannen voor het Hogeland, waarin de brug is opgenomen als verbinding van de rijwegen op het Hogeland met de Biltsche Straatweg. De bestaande stenen brug die toegang geeft tot de Nieuwe Baan zal gesloopt worden.

Het waterschap geeft toestemming.[71]

Aan de Commissaris des Koning in de provincie Utrecht vraagt B en W toestemming voor het maken van een bestrate uitgang op de Biltsche Straatweg ter plaatse van de brug als aansluiting op de wegen op het Hogeland.[72]

Gezien het verzoek van B en W en het bericht van de waarnemend hoofdingenieur van de waterstaat in het achtste district, geeft de commissaris toestemming.[73] Eén van de gestelde

voorwaarden hierbij is dat de uitgang met dezelfde keien bestraat zal worden als de Biltsche Straatweg.

De nieuwe directeur der gemeentewerken G. Nieuwenhuis doet het voorstel de openbare aanbesteding van de brug plaats te laten vinden op zaterdag 9 augustus. Hij heeft de kosten van aanleg ervan begroot op Fl. 6657,39.[74/i]

B en W gaan hiermee akkoord. De aanbesteding wordt bekend gesteld in het Utrechts Dagblad, twee keer, en één keer in de Utrechtse Courant. De tekeningen en het bestek zullen komen te liggen bij de gemeente en boekhandels. De aanwijzing zal maandag 4 augustus plaatsvinden.

Op 12 april 1897 stuurt de directeur der gemeentewerken een plan en een begroting van Fl. 6435,12 voor de aanleg van riolering, bestrating en trottoirband op het recent overgenomen stuk grond ten zuiden van de Rooms-Katholieke begraafplaats (de latere Stolberglaan).[75]

Bomen Hogeland

Op 12 december 1889 vraagt hoofdopzichter Kok aan B en W toestemming bepaalde bomen op het Hogeland te vellen en in het openbaar te verkopen.[76]

B en W machtigen hem hiertoe waar dit voor de uitvoering van de werkzaamheden nodig is. Mede gelet op de notulen van de commissie voor Fabricage wordt hem tegelijkertijd opgedragen zoveel mogelijk bomen te sparen en deze waar ze verwijderd moeten worden over te planten. En dit alles in overleg met de heer Copijn.

Op 21 februari 1890 deelt Kok aan B en W, in voldoening van een mondelinge opdracht van de wethouder van Openbare Werken (Fabricage), mede dat de volgende bomen voor het Hogeland aangeschaft moeten worden:[77/ii]
Voor de hoofdwegen:
75 stuks Krimlinden (Tilia Euchlora), ongeënt; en
75 stuks Acacia Semper Florens (doorbloeiend).
Voor afzonderlijke parkjes:
10 stuks Rode Kastanje; en
15 stuks Quercus Americana (Amerikaanse Eik).
Voor beplanting langs de Rooms-Katholieke begraafplaats:
36 stuks Populus Canadensis Grandifolium;
36 stuks Ulmus (gewone iep);
1000 stuks sierheesters; en
100 stuks Fijnspar.

En er zijn 750 bomen nodig voor het plaatsen van een heg langs de buitenzijde van het ijzeren hek van de buitenplaats Oudwijk

Voor de hoofdwegen is in overleg met Copijn besloten de Krimlinden en de Acacia's op een onderling afstand van 5 meter te plaatsen. Na ongeveer veertien jaar kunnen de Acacia's uitgenomen worden om de Krimlinden zich beter te laten ontwikkelen.

Kok geeft een lijst van als goed bekend staande boomkwekers die hij een prijsopgave wil laten inzenden.

i De titel wordt verandert van architect-directeur in directeur der gemeentewerken, dit staat los van de persoon Nieuwenhuis want hij staat ook nog even met de eerste titel vernoemd.

ii Veel van de namen waren slecht leesbaar. Met behulp van de volgende twee zoekmachines voor plantennamen heb ik ze zo goed mogelijk proberen te achterhalen: http://www.ipni.org/ipni/query_ipni.html en http://www.plantennamen.nl/ZoekenNL/default.htm.

B en W besluiten Jacs. Smits, boomkweker te Naarden, de opdracht voor het kweken van de bomen te gunnen. Met Fl. 349,- had hij namelijk de goedkoopste inschrijving.

28 maart besluiten B en W de opdracht voor Fl. 375,- over te doen aan A. Brand te Boskoop omdat Smits toch niet volgens de gestelde voorwaarden kan leveren.[78]

Wellicht omdat hij het bedrag waarvoor is ingeschreven niet reëel acht, besluit de nieuwe architect-directeur Nieuwenhuis boomkwekers opnieuw een prijsopgave te vragen, hij begroot de kosten nu echter eerst zelf, op Fl. 830,-.[79] A. Brand schrijft met Fl. 640,- weer het laagst in. B en W gunnen hem daarom weer de opdracht. Onder andere schreven ook in Jacs. Smits, de gebroeders Copijn en van Lunteren te Utrecht.

Plannen verkoop bouwgrond Hogeland

Op 24 april 1890 stellen B en W aan de raad de onderhandse verkoop voor van een gedeelte stadsgrond aan de Oudwijkerlaan, behorende bij het Hogeland, aan de diaken van de Apostolische Gemeente te Utrecht.[80/i]

Koolemans Beijnen herinnert zich dat de wethouder voor Openbare Werken indertijd heeft toegezegd dat als de aanleg van het Hogeland zo ver gevorderd zou zijn dat er tot exploitatie overgegaan zou worden, de raad eerst een plan met voorwaarden voor het bouwen, een avant-projet, zou ontvangen. De enige eis die nu echter gesteld lijkt is de verplichting beerputten in het trottoir te maken. Misschien wil die gemeente echter een klok bouwen die zo hard luidt dat het voor de omwonenden onaangenaam zou zijn en de waarde van de omliggende gronden en percelen zou doen verminderen. Gebrek aan indeling kan er bovendien voor zorgen dat er grond overblijft die ongeschikt is om op te bouwen.

Wethouder Coblijn zegt dat er voor de veiling van de verdere bouwgrond op het Hogeland wel een voorstel voor de voorwaarden aan de raad zal worden gedaan. Het gebouw past in de planning voor die straat. Het zal niet hoger zijn dan de voorgeschreven hoogte van 11 meter voor de herenhuizen aldaar. De grond zal per meter verkocht gaan worden, alleen het laatste stuk zal in één keer verkocht worden.

Het voorstel wordt met 26 tegen 2 stemmen aangenomen.

Op 8 en 12 augustus doet B en W aan de raad een voorstel toekomen voor de verkoop van het bouwterrein op het Hogeland middels prijsaanbiedingen.[81] Op 2 september wordt dit voorstel behandeld.[82]

Verscheidene raadsleden vinden dat er te weinig voorwaarden aan de verkoop gesteld zijn. De voorzitter antwoordt dat dit is om meer inschrijvingen uit te lokken en vrijer te kunnen onderhandelen.

Koolemans Beijen ziet graag vastgesteld hoe er bijgedragen moet worden aan de kosten van de eerste bestrating die al grotendeels door de andere bouwondernemers voor hun rekening zijn genomen .

Er gaan stemmen op vanuit de raad om dit bouwterrein te bestemmen voor een proef met de afvoer van fecaliën. Dit naar aanleiding van de opdracht uit 1888 van de gezondheidscommissie om uit hygiënische overwegingen de reinheid van de bodem en wateren te bevorderen en te verzekeren. De fecaliën zouden met behulp van een beperkt pneumatisch stelsel opgevangen moeten worden in één centrale put, zoals op kleine schaal al gedaan wordt, bijvoorbeeld bij de school op het Janskerkhof.

Brondgeest maakt bezwaar tegen de verkoop van de delen grond waarop de fraaiste bomen staan, zoals bij het huis dat als museum bestemd is. Hij dient een amendement in om deze blokken uit de verkoop te nemen.

i Het gebouw dat hier komt heeft inmiddels alweer plaats gemaakt voor rijtjeshuizen.

De voorzitter denkt dat het voorgestelde een goede manier is om te proberen te verkopen. Als het niet lukt kan er na de termijn van 1 november verder gekeken worden. De manier van afvoer van de fecaliën kan ook achteraf vastgesteld worden.

Het amendement van Brondgeest wordt met 13 tegen 10 stemmen aangenomen. De voordracht van B en W wordt met 12 tegen 11 stemmen verworpen.

Op 13 november behandelt de raad een verzoek van de heer Houtzagers om een stuk grond van 200 m^2 te kopen aan de weg die loopt van de overweg over het spoor, langs het museumgebouw, naar de Biltschen Straatweg, de latere Museumlaan.[83]

De heer van Beuningen vraagt of dit niet op het stuk grond ligt waarvan besloten was het niet te verkopen.

De heer Witteveen vraagt waar het uitgewerkte plan voor de verkoop van bouwterrein op het Hogeland blijft.

De voorzitter antwoordt dat de raad niet precies heeft aangegeven welk stuk grond van verkoop uitgesloten zou moeten worden. Daarbij werd dit besloten in een amendement op een voordracht die verworpen werd. Als B en W met een voorstel tot exploitatie van het bouwterrein komt, dan zullen zij natuurlijk wel rekening houden met het voorstel van de raad. Er is aan de rijweg een stuk grond waarop slechts enkele vruchtenbomen staan, in de geest van het amendement kan hier daarom gebouwd worden.

De heer Verloren zegt dat in het amendement heel precies is aangegeven waar niet gebouwd zou mogen worden, namelijk op de twee gedeelten grond gelegen aan voornoemde weg. Aan de zuidzijde van de ingang van het park, waar Houtzagers grond wil kopen, kunnen de bomen beter behouden blijven om een mooie ingang te hebben, temeer omdat het park verderop geheel van bomen ontbloot is.[i] Daar staan slechts 4 beuken, waarvan, naar hij gehoord heeft, er één gestorven is als gevolg van de ophoging van het terrein.

De heer Witteveen dient het voorstel in de heer Houtzagers te berichten dat er niet over zijn verzoek beslist kan worden voordat de voorwaarden voor de verkoop van terreinen op het Hogeland zijn vastgesteld.

Het voorstel van de heer Witteveen wordt met 24 stemmen aangenomen.

Op 5 december 1890 stuurt de architect-directeur der gemeentewerken aan B en W een drieledig plan voor de indeling en bebouwing van het Hogeland waarbij rekening gehouden is met de wens van de raad om de terreinen met hoog geboomte, gelegen aan de hoofdweg van de spoorwegovergang naar de Biltstraat, niet voor bouwgrond te bestemmen maar dit geboomte te behouden.[84/ii]

Voor de drie plannen is het terrein in verschillende blokken ingedeeld. De drieledigheid bestaat eruit dat de drie plannen verschillen in de indeling van de vier blokken aan de latere Emmalaan.

In Plan I staan er op voornoemde blokken huisgroepen bestaande uit vier of vijf ingesloten huizen met twee hoekvilla's. Hierbij komt er een hoekvilla op het door de raad als niet te bebouwen aangegeven gedeelte. Dit gedeelte is echter erg leeg en er staat geen hoog geboomte. Ook is er op dit terrein geen absolute symmetrie omdat het tegenover het scheef geplaatste museumgebouw ligt. Particulieren zouden dit terrein waarschijnlijk beter onderhouden dan dat de gemeente dit zou doen. Plan I vindt de architect-directeur zelf het beste. Dit plan wordt uiteindelijk ook uitgevoerd.

In Plan II worden op deze blokken dubbele villa's geplaatst.

In Plan III worden er losstaande villa's geplaatst.

i Het betreft dus het stuk terrein beplant met vrucht- en sierbomen dat in bijlage 3 te zien is. Zoals heden ten dage te zien is, is hier inderdaad niks gebouwd, het ziet er hierdoor echter niet meer echt fraai uit.

ii De bijbehorende tekening is niet te vinden in het archief. De definitieve indeling is te vinden in bijlage 7.

Op 11 juni 1891 vergadert de raad over het voorgaande plan tot indeling en bebouwing van het Hogeland en het in veiling brengen van grond aan de Oudwijkerlaan en de Ramstraat.[85]

Vanuit de raad gaan wederom stemmen op om aan de te veilen stukken terrein meer bouwvoorwaarden te verbinden. Zo zou de architect-directeur de gevels van de toekomstige huizen moeten ontwerpen.

Kock geeft aan dat één van de overwegingen voor de aankoop van het Hogeland was de vrees van de raad dat anders de Burgstraat doorgetrokken zou worden over dit terrein en er dezelfde niet-fraaie paleizen zouden komen te staan.[i]

In de commissie van reclames op de inkomstenbelasting heeft hij meermalen gehoord hoe bouwondernemers te werk gaan. Zo sprak hij een timmermansknecht die zich verbonden had met een metselaarsknecht. Door grond te kopen en hierop te gaan bouwen, zei hij, waren zij in één dag tot bazen, wellicht tot architecten gepromoveerd.

De voorzitter antwoordt dat het gaat om het minst waardige stuk van het Hogeland. Aan de andere zijde van de Oudwijkerlaan staan kleine huizen, de architect-directeur wil hier daarom kleine percelen van 6,5 meter breedte verkopen. Aan de Ramstraat is de aanleg beter met ontworpen gevelbreedtes van 8 à 10 meter.

De architect-directeur kan niet voor alle 21 percelen gevels ontwerpen, dit is teveel werk of het ontwerp zou eentonig worden. Waar dit voor het Oorsprongpark wel gedaan is, waren er nog steeds critici.

Ook wil de voorzitter niet aan het voorgestelde plan B en W te laten oordelen over ontworpen gevels. Hij wil het gemeentebestuur slechts een adviserende rol geven. Hij denkt dat de grotere percelen door de prijs vanzelf betere bouwers zullen aantrekken. Er is echter ook behoefte aan kleine percelen: hoewel er in Utrecht behoefte is aan woningen blijven grote percelen vaak leeg staan.

Melvin van Lynden zegt dat men blij mag zijn dat er nu grond verkocht kan gaan worden.

Omdat veel raadsleden druk waren met de verkiezingen wordt bij motie besloten de vergadering later voort te zetten en de leden van de raad de tekening van de indeling toe te zenden.

Op 26 juni wordt er verder vergaderd. Omdat de raad hier niet voor is opgeroepen, wordt besloten het punt betreffende de indeling van het gehele Hogeland te laten vallen en slechts over de veiling van de percelen aan de Oudwijkerlaan en de Ramstraat te vergaderen.[86]

De voorzitter legt uit dat de variëteit aan grote en kleine huizen die hier gebouwd kunnen worden een houvast kan geven voor de verdere bebouwing van het Hogeland. De bebouwing zal de prijs van de overige grond opdrijven en die grond zal nu dichter bij bebouwde grond van de gemeente komen te liggen.

De indeling voor de te veilen percelen wordt goedgekeurd en de eraan verbonden voorwaarden worden vastgesteld.

De veiling zal 15 augustus plaats vinden.[87] Eerst zullen de 21 percelen apart geveild worden, vervolgens in blokken en ten slotte allemaal samen, in de laatste twee gevallen zullen eventuele voorgaande veilingen komen te vervallen.

Op 18 augustus meldt B en W aan de raad dat de geboden bedragen op de veiling ver beneden het minimum bedrag waren dat de raad had gesteld.[88] B en W verzoekt de gronden onderhands te mogen verkopen.

---

i De Burgstraat is de latere Wolter Heukelslaan en is te zien in bijlage 6: gecombineerd plan, waarbij het nog aan te leggen gedeelte donker gekleurd is.

In het derde trimester van 1891 krijgt de architect-directeur van B en W de opdracht borden te plaatsen waarop vermeld wordt dat de percelen onderhands ingekocht kunnen worden.[89]

Op 4 februari 1892 behandelt de gemeenteraad weer een verzoek tot aankoop van grond aan de latere Museumlaan van Houtzagers.[90] Hierbij legt B en W aan de raad voor haar aanpak voor de verkoop en de bouwvoorwaarden.

B en W wil het indelingsplan van de directeur der gemeentewerken kosteloos ter beschikking stellen. Dit plan geeft slechts in algemene trekken de voorstelling weer die het gemeentebestuur voor de indeling van het terrein heeft en is niet bindend voor de bouwondernemers. Middels dagbladadvertenties moeten prijsaanbiedingen worden uitgelokt. Het beste zou het zijn als deze voor zo groot mogelijke delen in één keer zijn: voor de gedeeltes op de tekening aangeduid met de cijfers I, II, III, IV en V en VIII, of apart voor de blokken I en III met of zonder de blokken V en VIII en voor de blokken II en IV. Bij de aanbiedingen moeten geveltekeningen en de perceelsindeling worden overlegd. De volgende drie voorwaarden zullen hierbij in acht moeten worden genomen:

Er mogen geen inrichtingen worden gebouwd die gevaar, schade of hinder kunnen veroorzaken (volgens de landelijke wet van 2 juni 1875, Staatsblad no. 95). Ook mag er geen koffiehuis gebouwd worden.

De afvoer van fecaliën in de gebouwen moet zo zijn dat een aansluiting op een pneumatische inrichting voor afvoer gemaakt kan worden en deze voorlopig middels ijzeren pijpen aangesloten kan worden op ijzeren reservoirs die onder de openbare weg moeten kunnen worden aangelegd.

De voltooiing van de gebouwen moet binnen vijf jaar plaats vinden.

Voorts:

Kan het gemeentebestuur besluiten de bebouwing slechts bloksgewijs te laten plaatsvinden.

Is de gemeente bereid de grond of delen hiervan in erfpacht uit te geven.

Kunnen door afkoop van de erfpacht de blokken aangekocht worden.

In de vergadering stelt Witteveen voor meer voorwaarden aan de verkoop te verbinden om aanbiedingen te kunnen vergelijken, de voorwaarden bij de veiling waren volgens velen slecht op te volgen.

De voorzitter vindt dit geen goed idee omdat meer voorwaarden de verkopers zullen afschrikken (deze discussie heeft ook al eerder plaatsgevonden).

Het aanbod van de heer Houtzagers wordt afgewezen omdat zijn aanbod van twaalf gulden per vierkante meter op dit beste stuk grond van het Hogeland gelijk is aan wat er voor de minst goede stukken gevraagd wordt. De voorstellen van B en W worden aangenomen.

Op 19 februari 1892 stuurt de directeur der gemeentewerken Nieuwenhuis de uitgewerkte plannen voor de verkoop van de bouwgrond op.[91]

Hij stelt voor een advertentie in enkele vakbladen en Utrechtse en andere dagbladen te plaatsen. Sommige van de punten van het voorstel van B en W heeft hij verder gespecificeerd, daarbij heeft hij de volgende eisen toegevoegd:

Op VIII mag slechts één villa of een als geheel behandelde dubbele villa gebouwd worden.

In het gezicht komende zij- en achtergevels moeten in harmonie met de voorgevels worden bewerkt of moeten eenvoudig zijn.

De blokken aan de middenallée (I, II, III, IV en VIII) moeten 5 à 9 meter terugspringen achter de op de tekening aangegeven rooilijn om voortuintjes te verkrijgen.[i] Afscheidingen met de straat en onderling mogen slechts gemaakt worden middels 1,20 meter hoge ijzeren hekken.

De gevelhoogte moet over het algemeen 8 meter zijn. Enkele voorsprongen of uitbouwsels mogen lager zijn.

---

i De tuinen worden veel kleiner dan dat.

Op 8 maart laat Nieuwenhuis weten dat de redactie van het vakblad het Bouwkundig Weekblad bereid is de voorwaarden en de plaat met de indeling gratis op te nemen in het blad en deze tegen een lage prijs in grote oplage te reproduceren. B en W gaan hiermee akkoord.

De komende jaren wordt de grond op het Hogeland gestaag verkocht.[92] De gemeenteraad moet elke verkoop goedkeuren en de kopers zetten in eerste instantie natuurlijk zo laag mogelijk in. Voor de grond aan de middenallée wordt tot twintig gulden per vierkante meter geboden. In 1898 meldt wethouder Coblijn dat de verkoop vordert maar dat er nog steeds 15.576 m^2 grond verkocht moet worden. Als dit tegen gemiddeld Fl. 13,- per m^2 zal gebeuren, dan zal de gemeente quitte spelen. Tot 1914 wordt er grond verkocht.[93] De grond tegenover het gemeentemuseum wordt in 1898 uiteindelijk via Houtzagers aan de Utrechtse Levensverzekeringsmaatschappij verkocht.

In 1893 meldt wethouder Coblijn namens B en W dat er wijzigingen zijn doorgevoerd in de contracten behorende bij de verkochte grond.[94] Er is een fout gemaakt: op de plaats waar de beerputten in het trottoir moesten komen te liggen lopen gasbuizen.[i] De putten moeten daarom in de rijweg komen te liggen. Voordeel hiervan is dat kans op verzakkingen van de gevels als gevolg van de aanleg van de putten kleiner wordt (de putten worden in de regel na de bouw van de huizen aangelegd). Nadeel zijn de oneffenheden die de gebogen ijzeren deksels van de putten in de straat veroorzaken.

Het Hogelandsepark wordt niet officieel geopend.

Verhuur Oudwijkerveld

In 1892 komen er bij B en W verzoeken binnen van verschillende sportverenigingen om het Oudwijkerveld deels of, zolang er nog geen park is aangelegd, geheel af te staan voor de aanleg van een sportpark, al dan niet tegen betaling. Vanuit de raad wordt er hiervoor zelfs een "Commissie Inzake de Oprichting van een Sportterrein" opgericht.

Op 1 december behandelt de raad zo'n verzoek van de Algemeenen Nederlandschen Wielrijdersbond. Hiermee verband houdende wordt behandeld een aanbod van de heer Hall om grond af te staan om een verbinding tussen de Baanstraat en het Oudwijkerveld mogelijk te maken en een verzoek van hem in ruil hiervoor het Oudwijkerveld voor vier jaar te mogen huren voor in totaal Fl. 7000.-.[95] B en W wil op dit laatste aanbod ingaan omdat het bedrag Fl. 1000,- hoger is dan wat de huidige huurders betalen. Ook is het hoger dan een eerder aanbod voor de huur van het Oudwijkerveld waar B en W nu dan ook niet op wil ingaan.

Vanuit de raad vraagt Brondgeest hoe het zit met de aanleg van het park: daar is nu al drie jaar mee gewacht, het lijkt hem niet verstandig om het nog vier jaar uit te stellen.

B en W leggen uit dat de financiële toestand van de gemeente hiertoe dwingt, slechts met moeite is vorig jaar een belastingverhoging voorkomen; hier vindt men een heffing van 2 procent hoog terwijl men in Amsterdam 4 procent normaal vindt.

De raad besluit akkoord te gaan met het voorstel tot verhuur aan Hall, onder de voorwaarde dat de grond bestemd zal worden voor bouw- of moesgrond.

Het verzoek van de ANWB wordt dus afgewezen, wel zal de gemeente latere aanvragen voor een sportterrein in nader te bepalen vorm steunen. De heer d'Aulnis de Bourrouill wijst op het stuk grond dat de heer Hall al bezit, gelegen tussen de Meentstroom en het Oudwijkerveld: hierop zou een sportterrein kunnen komen te liggen. Hier komt later ook een sportterrein, dat weer plaats zal maken voor de Schildersbuurt.

---

i In de laatst genoemde verkoopvoorwaarden staat dat de beerputten onder de openbare weg moeten worden aangelegd, het trottoir behoort hier dus ook toe.

De heer Hall gaat akkoord met de gestelde voorwaarden.

Tijdens een raadsvergadering zal de heer Copijn zich nog uitspreken tegen de aanleg van een sportpark op het Oudwijkerveld.[96/i]

In antwoord op een verzoek van de wethouder om zijn advies, spreekt de directeur der gemeentewerken zich ook negatief uit over een verzoek tot afstaan van een gedeelte grond van het Oudwijkerveld voor de aanleg van een sportterrein.[97] Hij voert hiervoor de volgende redenen aan:

Het in verhouding terugbrengen van de afmetingen van het park hiervoor doet afbreuk aan het ontwerp.

De driekwart hectare te verkopen grond zou komen te vervallen waardoor de gemeente niet meer een groot deel van de aankoopprijs zou terugverdienen.

De gemeente zou opbrengsten aan verhuur mislopen.

Verdere ontwikkeling ontwerp en aanleg Oudwijkerveldpark

Omdat de huur per 1 februari 1897 zal aflopen stuurt de directeur der gemeentewerken Nieuwenhuis in september van het jaar daarvoor twee geüpdate ontwerpen voor de aanleg van het Oudwijkerveld.[98] Zijn voorkeur heeft zijn eigen ontwerp dat dicht bij dat van Copijn ligt.

Het andere ontwerp is van de opzichter der plantsoenen, J.J. van der Gon.[99] Hij geeft verscheidene redenen voor het aanpassen van het ontwerp:

Het meteorologisch instituut is verplaatst naar de Bilt. Het observatorium zal dus niet op het Oudwijkerveld komen. Nu hoeft ook niet voldaan te worden aan de eisen aan verkeer en bomen in de buurt hiervan.

Er is besloten geen groot gebouw voor een café en het geven van concerten op het Oudwijkerveld te stichten.

Daarbij denkt van der Gon dat het park ook voor nuttigere zaken gebruikt kan worden. Zonder afbreuk te doen aan de artistieke uitvoering, moet het bijvoorbeeld gebruikt kunnen worden als speelplaats en voor volksfeesten.

Van de Gon geeft de volgende beschrijving van het originele ontwerp:

Het voldoet voornamelijk aan de esthetische eisen van de landschappelijk parkarchitectuur en dan van de richting die verschillende natuurlijke scènes en groeperingen wil creëren. Enkele bekende architecten die dit idee huldigen zijn Zocher, G.A. Meyer, Repton, Püchler en Muskan. Deze richting is men pas de laatste tijd meer gaan waarderen.

Het ontwerp creëert verschillende fraaie taferelen en doorzichten. Het melkhuis is hierbij het voornaamste punt.[ii] Glooiende grond met hier en daar heesterbegroeiing en wijkende en vooruitspringende boomgrenzen lijken de lengte van de doorzichten te vergroten en doen perspectief ontstaan.

Van der Gon heeft het ontwerp een meer landschappelijk karakter gegeven door enige echt Hollandse weide- en boerderijtoneeltjes te scheppen. "Geïdealiseerd maar het echte leven weergevend." Anders wordt het park volgens hem wat saai. Dit moet gebeuren middels het aanleggen van een koekamp: een kleine weide met koetjes. Hierbij moet een melkerij komen waar mensen melk kunnen drinken. In andere steden zijn parken met hertenkampen, bijvoorbeeld in Den Haag, Haarlem, Dordrecht en Assen. Zocher legde hertenkampen aan waar hier de gelegenheid voor was.

---

i Het is vreemd dat hij dit zou doen nadat de raad hier al over besloten heeft. Dit geldt ook voor het volgende stuk van de directeur. Echter staat het zo in de repertoria.

ii In bijlage 4a: Ontwerp Copijn, detail, zijn enige gezichtslijnen met stippellijnen door Copijn aangegeven.

De melkerij moet niet te fraai betimmerd worden om haar te laten passen in de omgeving: "een eenvoudig gebouw van gepleisterde muren, gedeeltelijk met klimop begroeid, met rood pannen dak, groenen deuren en luiken, waarvan de paneeltjes in de kleuren van Utrecht, rood en wit; een overdekte steiger bij het water, bijgebouwtjes, alles gelegen onder hoog geboomte, spiegelend in het water, uitkijkend over de koekamp."

Onwillekeurig dacht van der Gon bij het ontwerpen aan het boerderijtje van Petit Trianon, in het park van Versailles dat voor Maria Antoinette werd gebouwd.[i] "Een juweeltje uit het beste tijdperk der landschappelijke tuinkunst."

De keuze voor de beplanting heeft hij op gewone bomen en struiken laten vallen, waaronder veel groenblijvende voor de winter. Er moeten 800 bomen worden geplant.

Er moet een weg door het park komen te lopen (dit wordt de binnenste Wilhelminapark weg) en één om het park, een ceintuurbaan. Door de ceintuurbaan zal het park aan uitgestrektheid winnen, vooral als er villa's of herenhuizen met voortuinen omheen verrijzen.

In zijn plan van uitvoering staat dat het waterpeil actief geregeld zal moeten worden middels een pomp. Deze pomp kan tevens de fontein in de vijver laten werken. Als er niet veel vermogen nodig is kan dit zelfs middels een windmolentje. Met een verloop van 1,5 à 2 per 100 meter zal het water gemakkelijk van het grasveld afstromen.

Bij het insturen van dit plan geeft Nieuwenhuis zijn mening dat de geschetste pastorale scène alleen zin heeft bij een veel groter park.

Wel vindt hij de oprichting van een melk-, thee- of bierhuis een goed idee. Ook vindt hij het slim de rijweg op particuliere grond aan te leggen.

Het melkhuis kan later eventueel verbonden worden met een opzichtershuis. De huizen die aan de Nicolaasweg gebouwd zullen worden kunnen beter met de voorkant naar het park komen te liggen dan met de tuinen (zoals in het originele gecombineerde plan). Hier kan een weg voor komen te lopen van Oudwijk naar Abstede, mits de eigenaren van de grond dit goed vinden.

Er zal voorts besloten moeten worden of er een muziektent, fontein enzovoorts ontworpen en aangebracht moeten worden.

B en W besluit het park aan te leggen naar het plan van Nieuwenhuis. In november 1897 stuurt hij het bijbehorende ontwerp van het bestek en de begroting hiervan aan B en W.[100] Hierin zijn opgenomen:

De terrein- en grondwerken, het aanleggen van wegen en paden, van rioleringen, duikers, betuining en een bruggetje, in totaal begroot op Fl. 64.366,26. Dit kan het beste aan één aannemer worden uitbesteed.

De door de gemeente te verstrekken rioolbuizen van Fl. 4046,25.

In eigen beheer is uit te voeren de nivellering en aanleg van grasperken en beplanting, voor Fl. 10.000,-.

Afzonderlijke opdrachten kunnen worden gegeven voor twee afsluithekken voor de beide ingangen, een parkwachtershuisje met bergplaatsje, fonteinleiding en inrichting, gasleidingen en banken. Voor in totaal Fl. 17.5000.

Hierbij moet nog gerekend worden Fl. 2500,- voor opzicht, uitvoering, verzekering van werklieden en aanbestedingskosten.

Op verzoek van B en W stuurt de directeur in december een aangepaste berekening waarin kosten voor zinkgaten, waardoor water naar het riool kan, zijn weggelaten. 23 stuks kunnen op diepere gedeeltes van het park worden weggelaten, dit bespaart Fl. 1330,-. Na regenval zijn deze gedeeltes dan wel modderig tot het water is weggezakt.

---

i Zie bijlage 8: Laiterie in Petit Trianon, Versailles, Frankrijk.

In januari 1897 vergadert de raad over het plan van de directeur der gemeentewerken.[101] De wijziging van de weg en de richting van de huizen wordt goedgekeurd. Wederom weet de voorzitter grotere invloed van de raad op het ontwerp van de toekomstige huizen te voorkomen.

Voorts deelt de voorzitter mede dat het plan het park 's-nachts en 's-avonds af te sluiten is komen te vervallen. De kosten voor het hek zouden te hoog worden.

Door B en W en de commissie van Fabricage is uitgebreid beraadslaagd over de riolering. Door het aflopen van het park vanaf de wegen naar de vijver wordt afgewaterd. Er is echter ook riolering nodig. Deze is door de directeur in totaal begroot op Fl. 10.800,-. De riolering kan echter beter nu worden aangelegd dan wanneer het park later te modderig blijkt.[i]

De uitvoering wordt aanbesteed aan C. Versteeg te Hardingveld en L. de Groot.[102]

Omdat besloten is het park niet helemaal afsluitbaar te maken, wordt de sloot die vanaf de Nicolaasweg naar de vijver loopt niet helemaal door getrokken.[103] Hierdoor moet er meer grond worden aangevoerd.

Terwijl de aanleg van het park vordert, beklaagt Copijn zich bij B en W over het resultaat. Dit komt slechts gedeeltelijk overeen met hoe hij het voor ogen had.[104]

De grond is te veel gebruikt voor algemene ophoging waardoor er te weinig ondulatie (golvende beweging) is. En dit terwijl de golvingen de vormen van de waterpartij motiveren en de richting van de paden verklaren. Door het gebrek aan reliëf zit er te weinig leven in het park, het heeft een vaag, weinig sprekend karakter. Dit kan echter nog verbeterd worden.

Een andere bedenking is dat de grote weg om het park, de ceintuurweg, te breed is in verhouding tot het park. Dit is vooral hinderlijk aan het smalle einde van het park, aan de kant van het Hogeland.

Ten slotte zijn langs deze weg op regelmatige afstand boomgaten gemaakt. Hierdoor wordt er een laan gevormd. Deze hoort niet thuis in een landschapspark maar in een regelmatig aangelegd park, zoals het Hogeland.

De bomen moeten los, onregelmatig, op natuurlijke wijze gegroepeerd worden, waarbij er aan de zonzijde meer bomen geplaatst worden dan aan de schaduwzijde. Ook moeten er meerdere soorten bomen langs de weg geplaatst worden.

In overleg met de opzichter der plantsoenen, Van der Gon, antwoordt directeur Nieuwenhuis B en W en bestrijdt hij de klachten van Copijn:[105]

Bij het opmaken van het bestek is één van de ontwerpers, Loran, op de hoogte gehouden van de meeste wijzigingen.

De rijweg is inderdaad iets hoger aangelegd dan in het plan van Copijn. Ten opzichte van het gecombineerde plan van Copijn en Loran scheelt het echter nauwelijks.

De rijweg is tussen de kruising met de Nicolaasweg en de duiker aan het smalle einde van de vijver (het begin van de latere straat Wilhelminapark) iets verhoogd. Hiermee is ook de helling vanaf daar naar de vijver groter geworden. Enkele wandelpaden zijn iets verhoogd om ze in de winter niet drassig te laten worden. De verschillen zijn echter slechts 5-10 à 20 cm en ten opzichte van het uitgestrekte terrein ook voor het geoefende oog niet waarneembaar.

Om zichtbare verschillen in hoogte te verkrijgen zou voor nog eens 20 à Fl. 30.000,- moeten worden aangevoerd terwijl er al 14.000 m^3 meer grond aangevoerd en 10.000 m^3 meer verwerkt moest worden dan voorheen begroot.

Copijn oordeelt te vroeg omdat de tuinman de taluds (de hellingen naast werken) nog moet bewerken.

i Blijkbaar is deze aanleg nog onvoldoende: na regen is het veld vaak modderig.

De breedte van de ceintuurweg is nodig gezien de ondervindingen op het Hogeland. De breedte is gebaseerd op het verkeer, niet op de grootte van het park. Er moet een verbinding met Abstede gemaakt worden.

De beplanting is ten opzichte van het schetsontwerp van Copijn zeker ingrijpend veranderd. Dit is echter een kwestie van vertrouwen. De gemeente heeft een theoretisch ontwikkeld tuinbouwkundige als opzichter der plantsoenen, met eigen inzichten en denkbeelden omtrent de beplanting. Men moet de keuze stellen: Copijn of van der Gon.

Zijn bekwaamheid heeft van der Gon met andere projecten bewezen. Andere denkbeelden hoeven niet fout te zijn.

Bij het vorige schrijven zit ook de beschrijving van de beplanting.[106] Die bestaat uit veel verschillende bomen. "Voor de nodige schakeringen in het groen, verschillende tinten in het voorjaar, de zomer en het najaar, om door bloeiing leven aan te brengen, om ook in de winter groene grenzen te ontmoeten en voor verschillende vormen: trotsche eiken, fluweelgroene acacia's, bruine berken, pyramidevormige en andere snelgroeiende populieren, treurwilgen langs het water, rood en wit bloeiende kastanjes en acacia's, altijd groene dennen en andere coniferen. Deze leveren rijk materiaal dat slechts gegroepeerd en geschift hoeft te worden."

Op 21 oktober deelt de directeur aan B en W mede dat naar aanleiding van het beplantingsplan er bij verschillende leveranciers een prijsopgave is gevraagd.[107] In overleg met Van der Gon, is besloten bij meerdere leveranciers te bestellen, zoals H. van Lunteren en zoon, de gebroeders Copijn, Groenewegen, Jurissen en de Loos en zoon, voor een gezamenlijk bedrag van circa Fl. 1848,71. De bomen moeten nog zwaarder worden, maar om ze niet aan anderen te laten verkopen wil de directeur nu al aankopen.

B en W geven hiervoor toestemming.

In 1898 vordert de aanleg van het Oudwijkerveld met de aankoop van graszoden en graszaad en de aanschaf van gereedschappen voor het kort houden van het gras.[108]

Verkoop Grond Oudwijkerveld

In 1896 wordt Houtzagers lid van de gemeenteraad en in 1898 van de commissie van Fabricage.

In de vergadering van 27 januari 1898 komen de voorwaarden voor de verkoop van bouwterrein aan het Oudwijkerveld ter sprake.[109] Houtzagers laat weten verheugd te zijn dat terwijl het Oudwijkerveld nog in aanleg is er al een aanbieding op de bouwgrond wordt gedaan (voor aan de latere Wilhelminapark weg). Het plan is echter een rij huizen aan te leggen, van voren en achteren plat, in één rij, onder één lijst, zogenaamde revolutiebouw. Dit lijkt hem zonde van het park. Hij vraagt of er niet meer voorwaarden aan de verkoop verbonden moeten worden.

Wederom legt wethouder Coblijn uit dat het opstellen van meer voorwaarden de verkoop niet stimuleert. Er moet verkocht worden om de kosten van de aanleg van het park te dekken.

Het door B en W laten goedkeuren van de geveltekeningen is in het verleden niet bepaald goed bevallen. Dit is bijvoorbeeld bij de Ramstraat gedaan. Het is moeilijk te beoordelen wat lelijk is, er is dan ook niks afgekeurd. De straat is uiteindelijk niet mooi geworden omdat de hoogte van de huizen door de straat afneemt.

Tijdens deze vergadering wordt tevens besloten de prijs voor de bouwgrond bij het Oudwijkerveld vast te stellen op Fl. 12,- per m^2. Dit is de gangbare prijs voor betere grond in de gemeente, hoewel de prijs aan de singels oploopt tot Fl. 15,- per m^2.

Het zal tot de jaren twintig van de 20ste eeuw duren tot de wijk ten oosten van het park, de Wilhelminaparkwijk, wordt volgebouwd.[110]

Wegen Oudwijkerveld

In Juli 1897 laten B en W aan de raad weten dat de Oudwijkerveldstraat wordt verlengd en van richting wordt veranderd zodat deze langs Oudwijk tussen de uitgang van het Hogeland en de weg langs het Oudwijkerveld komt te lopen (hierdoor ontstaat de latere straat Oudwijk).[111]

In 1898 neemt de gemeente 2700 m^2 grond over van de NV "Utrechtse Maatschappij tot Exploitatie van Onroerende Goederen" voor de aanleg van de ceintuurbaan. Hierop komt de latere straat Wilhelminapark te liggen.[112] Omdat de maatschappij van de weg zal profiteren, draait zij op voor de kosten van Fl. 36.000,-. Onder andere krijgt zij hiervoor het recht haar huizen aan het Wilhelminapark te bouwen (met de weg ertussen weliswaar).

De aanbesteding voor de riolering, bestrating en de aanleg van trottoir op de straat ten oosten van het Wilhelminapark, de Koningslaan, wordt gedaan aan C. Krachten en zonen.[113]

Opening Wilhelminapark

Op 4 april 1898 antwoordt de Vereniging tot Veredeling van Volksvermaken in voldoening op een uitnodiging van B en W.[114] Zij stellen voor de herinneringsboom voor de inhuldiging van Wilhelmina, die nog plaats moet vinden, te planten in het nieuwe Oudwijkerveldpark, waaraan zij beleefd verzoeken de naam Wilhelminapark te geven. De precieze plaats mogen B en W zelf bepalen.

Graag willen zij als boom de Linde (Tilia europaea) die daarvoor het meest geschikt is.

Op 14 april laat de directeur der gemeentewerken aan B en W weten de boom te willen plaatsen aan de ingang van het park, aan de zijde van het Hogelandsepark, op het gedeelte terrein naast het bouwterrein dat als plantsoen zal worden aangelegd .[115] Die aanleg is in harmonie met de te planten boom.

B en W gaan akkoord met het planten en de plaats van de boom.[116]

Op 18 mei laat de directeur aan B en W weten dat het Wilhelminapark zover af is dat het publiek kan worden toegelaten.[117] Dit door de omstandigheden dat de aannemer van het grondwerk drie maanden eerder klaar bleek te zijn dan verwacht en de winter gunstig was zodat er geregeld met poten en planten door gegaan kon worden. Er moeten nog wel coniferen geplant worden, dit kan echter niet eerder dan eind augustus.

De directeur geeft in overweging het park in de loop van de volgende week open te stellen.

Op 23 mei geven B en W opdracht met grote letters te plaatsen in het Utrechts en Stedelijk Dagblad van 24 en 25 mei, onder stadsnieuws:[118]

"Kennisgeving

B en W der gemeente Utrecht brengen ter algemene kennis dat het Wilhelminapark vanaf donderdag 26 mei 1898 voor het publiek zal zijn opengesteld."

Een afschrift van deze opdracht wordt gestuurd aan de directeur der gemeentewerken, de directeur der gemeentereiniging, de directeur van de gemeentegasfabriek en de hoofdcommissaris van de politie.

Op 23 augustus bericht de directeur der gemeentewerken aan B en W:[119]

Om in de loop van september coniferen te planten heeft de opzichter der plantsoenen verschillende kwekerijen bezocht om zelf enkele exemplaren uit te zoeken.

Het resultaat van zijn onderzoek is bijgevoegd als staat van diverse coniferen, aan te kopen bij T. de Loos en zonen te Boskoop en Groenewegen en zoon te de Bilt. 317 stuks voor Fl. 454,35 zijn voor het Wilhelminapark en 46 stuks voor Fl. 47,20 zijn voor de plantsoenen en de stadskwekerij. Ook wil de directeur diverse coniferen uit de stadskwekerij naar het Wilhelminapark overbrengen.

B en W gaat hiermee akkoord.

Nadat zij dit eerder die maand hadden uitgesteld, deelt de Burgemeester in september mede dat de Vereniging tot Veredeling van Volksvermaken 1 oktober de boom ter herinnering aan de inhuldiging van HM de Koningin wil planten en dat hij namens de gemeente hierbij aanwezig zal zijn om deze in onderhoud over te nemen.[120]

[1] Zijlstra, B., Historische Reeks Utrecht, Deel 11, *Parken in Utrecht, De Geschiedenis van de Utrechtse Stadsparken*, Utrecht 1998, blz. 47 – 58.

[2] Veenland – Heineman, K. , *het Hogeland in Utrecht*, Utrecht 1995.

[3] Gemeente Utrecht, Dienst Stadsbeheer, Afdeling Openluchtrecreatie en Groenvoorziening, *Beheerplan Wilhelminapark, Emmalaan, Hogelandsepark, Prinsesselaan, Stolberglaan en Rosarium*, Utrecht 1994, blz. 17.

[4] Gebaseerd op: Dienst Stadsbeheer Gemeente Utrecht, afdeling Openluchtrecreatie en Groenvoorziening, *Beheerplan Wilhelminalaan, Emmalaan, Hoogelandsepark, Prinsesselaan, Stolberglaan en Rosarium*, Utrecht 1994.

[5] De hier gegeven geschiedenis van Utrecht is grotendeels gebaseerd op en gedeeltelijk overgenomen uit: Santen, E.C. van, *Architectuur en stedenbouw in de gemeente Utrecht 1850 – 1940*, Zwolle 1990, blz. 6 - 15. Dit boekje is uitgegeven naar aanleiding van het Monumenten Inventarisatie Project dat als doel had de architectuur en stedenbouw voor de periode van 1850 tot 1940 van de provincies en vier grote steden in kaart te brengen. Dit gebeurde in opdracht van de Rijksdienst voor monumentenzorg en is voor Utrecht uitgevoerd door het ABC, het Archeologisch en Bouwhistorisch Centrum, dat onderdeel is van de afdeling monumentenzorg van de gemeente.

[6] Blijdestijn, R., *Architectuur en Stedebouw in de Provincie Utrecht, 1850 – 1940*.

[7] http://www.hollandsewaterlinie.nl

[8] http://cartography.geog.uu.nl/wwwlinie/detail.htm

[9] Braaksma, P, De NHW op een Rijtje, Utrecht 2001.

[10] Bruin, R. E. de, e.a., *Een Paradijs vol Weelde, Geschiedenis van de Stad Utrecht*, Utrecht 2000, blz. 423.

[11] *Een Paradijs vol Weelde*, blz 427.

[12] *Paradijs van Weelde*, blz. 423.

[13] *Paradijs van Weelde*, blz. 430 geeft hier een aardig beeld van.

[14] Deze alinea: Bruin, R. E. de, e.a., *a.w.*, blz. 390.

[15] Rest van de alinea: Paradijs van Weelde, blz. 453.

[16] De term doorbraak wordt over het algemeen pas voor sloop in latere periodes gebruikt. Het lijkt mij echter niet onjuist deze term voor de verbetering van dit traject gebruiken. Het idee hiervoor kwam bij mij op naar aanleiding van het enige werk dat ik dit ook zag doen: Thijssen, F., *Wonen in Utrecht, 1850 - 1940, over het ontstaan en de groei van de "oude wijken"*, Utrecht 1983, blz. 23.

[17] Vanaf hier: Visser, K., *30 jaar stadsontwikkeling in Utrecht, 1970 – 2000*, Utrecht 2001, blz. 17 – 124 en 179.

[18] Deze alinea: Paradijs van Weelde, blz. 491.

[19] Thijssen, F., a.w., o.a. blz. 7.

[20] Gebaseerd op: Gemeente Utrecht, Afdeling Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, Onderafdeling Monumenten (Santen, E.C. van, Hoeve, J.A. van der, en voor het gedeelte over de Wilhelminaparkbuurt Boucher, N.H.), *Rapportage Monumenten Inventarisatieproject, fase 2*, Utrecht 1990, blz. 61-71, 92-98.

[21] Honderd Jaar Mauritsstraat, het hoofdstuk De Mauritsstraat: duizend jaar voorgeschiedenis door *Marten Jan Bok*

[22] 30 jaar stadsontwikkeling in Utrecht, blz. 121.

[23] Afdeling Bestuursinformatie, Sector Bestuurszaken, Gemeente Utrecht, *Wijken Monitor 2002*, Utrecht 2002.

[24] 30 jaar stadsontwikkeling in Utrecht, blz 102.

[25] *Wijken Monitor 2002*.

[26] Bok, M. J., Folkers, A., Garssen, B., Hietink, M., Bakker, D., e.a., *Een Eeuw Mauritsstraat*, Utrecht 1999, blz 14.

[27] *Wijken Monitor 2002*.

[28] *Notulen van den Raad der Gemeente Utrecht 1881-1888 III*, blz. 145 –147 (in het archief juister ondergebracht onder de naam: *Notulen van besloten vergaderingen met bijlagen, 1851 – 1966, 1881-1888, deel 3*.

[29] *Notulen van den Raad der Gemeente Utrecht 1881-1888 III*, blz. 152-160.

[30] *Verslag van het Verhandelde in den Gemeenteraad van Utrecht in het jaar 1887*, Gemeente Utrecht, zitting van dinsdag 13 december 1887, blz. 333.

[31] Afschrift in *Fabricage* deel 91 stuk 226 alsmede in archief Gedeputeerde Staten.

[32] De voorstellen werden beide door Van Doorn gedaan, in de brief wordt hij echter anoniem opgevoerd.

[33] *Fabricage*, deel 91 stuk 237.

[34] Voetnoten uit deze brief: Originele ontwerp artikel: *bijlagen handelingen Tweede Kamer 1850/51*, blz 379. Verslagen Commissie van Rapporteurs: *a.w.*, blz 447. Toegeven Regering: *a.w.*, blz 517.

[35] Voetnoot uit deze brief: Franken, *gemeentewet*, blz. 175 en 176)

[36] *Provinciaal bestuur*, vergadering 12 januari 1888, punt 39 van vierde vergadering (79 1784 in archief).

[37] *Notulen van den Raad der Gemeente Utrecht januari - april 1888, deel 73,* stuk 124. Bijlage 79 F.Z.

[38] *Notulen van den Raad der Gemeente Utrecht januari – april 1888, deel 73*, stuk 124 bijlage 190A.

[39] *Notulen van den Raad der Gemeente Utrecht januari – april 1888, deel 73*, zitting 12 april 1888, blz. 96.

[40] *A.w.*, blz. 138.

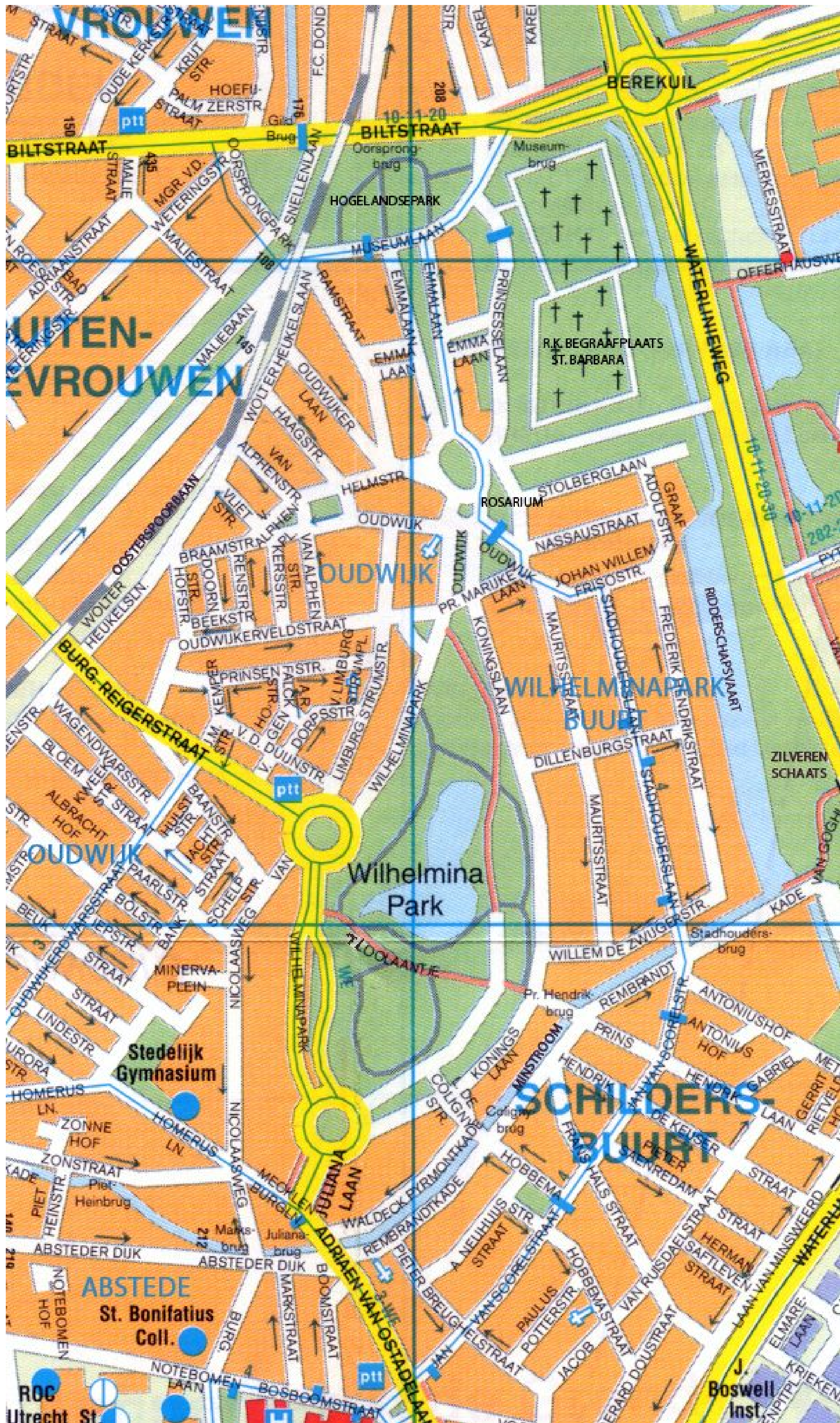
[41] *Fabricage april - juni 1888*, deel 93 stuk 276.

42 Antwoorden in *Fabricage* deel 94 stukken 13 A t/m F en 88.
43 *Notulen van den Raad der Gemeente Utrecht januari – april 1888, deel 73*, blz. 145.
44 *Notulen van den Raad der Gemeente Utrecht mei – augustus 1888,* deel 74 stuk 93.
45 *Fabricage, juli - september 1888,* deel 94 stuk 106.
46 *A.w.*, stuk 118 A t/m C.
47 http://www.nai.nl/nl/collectie/nieuws/2003/0302_muysken.html
48 *A.w.*, deel 94 stuk 146 A en B.
49 *A.w.*, deel 94 stuk 230 A t/m C.
50 *Notulen van den Raad der Gemeente Utrecht september – december 1888,* deel 75 bijlage 176F.
51 *Fabricage, oktober – december 1888*, deel 95 stuk 238A.
52 *Fabricage, oktober – december 1888*, deel 95 stuk 238F.
53 *Fabricage, januari – maart 1889*, deel 96 stuk 38.
54 *Notulen van den Raad der Gemeente Utrecht september – december 1888,* deel 75, blz 251 en bijlage 276F.
55 *Fabricage, oktober – december*, deel 95 stuk 280F.
56 *Fabricage, januari - maart*, deel 92 stukken 175 A, B en C.
57 *Fabricage,* januari - maart 1890 deel 96stuk 85.
58 *Fabricage, januari - maart 1889*, deel 96 stuk 37.
59 *Verslag van het verhandelde in den gemeenteraad van Utrecht, in het jaar 1889,* blz 29.
60 *Fabricage, april - juni 1889*, deel 97 stuk 81.
61 *Notulen van den Raad der Gemeente Utrecht mei – augustus 1889,* deel 77 bijlage 277.
62 *Verslag van het verhandelde in den gemeenteraad van Utrecht, in het jaar 1889,* zitting 6 juni.
63 *Fabricage, oktober - december 1889*, deel 99 stuk 182.
64 *Fabricage, oktober - december 1889*, deel 99 stuk 214.
65 *Fabricage, januari - maart 1889*, deel 96 stuk 153. Ik weet niet wat een school van de vijfde soort zou moeten zijn.
66 *Fabricage, april - juni 1890*, deel 101 stuk 143.
67 *Fabricage, oktober - december 1889*, deel 99 stuk 28.
68 *Fabricage, oktober - december 1889*, deel 99 stuk 88.
69 *Fabricage, april - juni 1890*, deel 101 stuk 225.
70 *Fabricage, april - juni1890*, deel 101 stuk 367F.
71 *Fabricage, juli – september 1890*, deel 102 stuk 48.
72 *Fabricage, april – juni 1890*, deel 101 stuk 370F.
73 *Fabricage, juli – september 1890*, deel 102 stuk 92.
74 *A.w.*
75 *Fabricage, maart - april 1897*, deel 134 stuk 212F.
76 *Fabricage, oktober - december 1889*, deel 99 stuk 240A en B.
77 *Fabricage, januari - maart 1890*, deel 100 stuk 183.
78 *Fabricage, januari - maart 1890*, deel 100 stuk 278F.
79 *Fabricage,oktober - december 1890*, deel 103 stuk 115.
80 *Verslag van het verhandelde in den gemeenteraad van Utrecht, in het jaar 1890,* 11de zitting.
81 *Verslag van het verhandelde in den gemeenteraad van Utrecht, in het jaar 1890,* 23ste zitting.
82 *Verslag van het verhandelde in den gemeenteraad van Utrecht, in het jaar 1890,* 26ste zitting. (Op de vorige vergaderingen waren te weinig er te weinig aanwezigen om het voorstel te behandelen).
83 *Verslag van het verhandelde in den gemeenteraad van Utrecht, in het jaar 1890,* 34ste zitting.
84 *Fabricage, april – juni 1891*, deel 105 93A.
85 *Verslag van het verhandelde in den gemeenteraad van Utrecht, in het jaar 1891,* 15de zitting.
86 *Verslag van het verhandelde in den gemeenteraad van Utrecht, in het jaar 1891,* 18de zitting.
87 *Fabricage, april – juni 1891*, deel 105 320B.
88 *Notulen van den Raad der Gemeente Utrecht mei – augustus 1891,* deel 83 stuk 188 bijlage 477A.
89 *Fabricage, juli – september 1891*, deel 106 stuk 245.
90 *Verslag van het verhandelde in den gemeenteraad van Utrecht, in het jaar 1892,* 4de zitting.
91 *Fabricage, januari – maart 1892*, deel 108 197.
92 Repertoria op de notulen over de verschillende jaren.
93 *Utrechts Documentatie Systeem*, ingang Hogeland, het.
94 *Verslag van het verhandelde in den gemeenteraad van Utrecht, in het jaar 1893,* 3de zitting, blz. 30.
95 *Verslag van het verhandelde in den gemeenteraad van Utrecht, in het jaar 1892,* 23ste zitting, blz. 308.
96 Volgens het repertorium op de notulen in *Notulen van den Raad der Gemeente Utrecht januari – april 1893,* deel 88, blz. 76 maar hier is het niet te vinden, noch in andere stukken van dat jaar.
97 *Fabricage, januari – maart 1893*, deel 112 stuk 210.
98 *Fabricage, januari – februari 1897*, deel 133 stuk 45.

---

[99] *Fabricage,september –oktober 1896*, deel 131 stuk 235.
[100] *Fabricage, januari – februari 1897*, deel 133 stuk 105B.
[101] *Verslag van het verhandelde in den gemeenteraad van Utrecht, in het jaar 1897,* 2de zitting.
[102] *Repertorium op de notulen betreffende Financiën en Fabricage*, onder ingang 'park'.
[103] *Fabricage, juli – augustus 1897*, deel 136 stuk 178.
[104] *Fabricage, september – oktober 1897*, deel 137 stuk 255A.
[105] *Fabricage, september – oktober 1897*, deel 137 stuk 255B.
[106] *Fabricage, september – oktober 1897*, deel 137 stuk 255B.
[107] *Fabricage, september – oktober 1897*, deel 137 stuk 266.
[108] *Fabricage, januari – februari en maart - april 1898*, deel 139 stuk 177, deel 140 stuk 119 en Repertorium op de notulen 1898, onder ingang 'gras'.
[109] *Verslag van het verhandelde in den gemeenteraad van Utrecht, in het jaar 1898,* 27 januari.
[110] Zijlstra, B., Historische Reeks Utrecht, Deel 11, *Parken in Utrecht, De Geschiedenis van de Utrechtse Stadsparken*, Utrecht 1998, blz. 47 – 58. (Ook voor hoofdstuk inleiding gebruikt.)
[111] *Fabricage, juli– augustus 1897*, deel 136 stuk 12F.
[112] *Fabricage, september – oktober 1898*, deel 143 stuk 222.
[113] *Fabricage, juli – augustus 1898*, deel 142 stuk 195AA.
[114] *Fabricage, maart - april 1898*, deel 140 stuk 323A.
[115] *Fabricage, maart - april 1898*, deel 140 stuk 323B.
[116] *Fabricage, maart - april 1898*, deel 140 stuk 323F.
[117] *Fabricage, mei - juni 1898*, deel 141 stuk 129A.
[118] *Fabricage, mei - juni 1898*, deel 141 stuk 123F.
[119] *Fabricage, juli – augustus 1898*, deel 142 stuk 281A.
[120] *Fabricage, september – oktober 1898*, deel 143 stuk 231F.

Bijlage 1: Kaart gebied[i]

i *Stadsplattegrond Utrecht,* Falk, met toevoegingen.

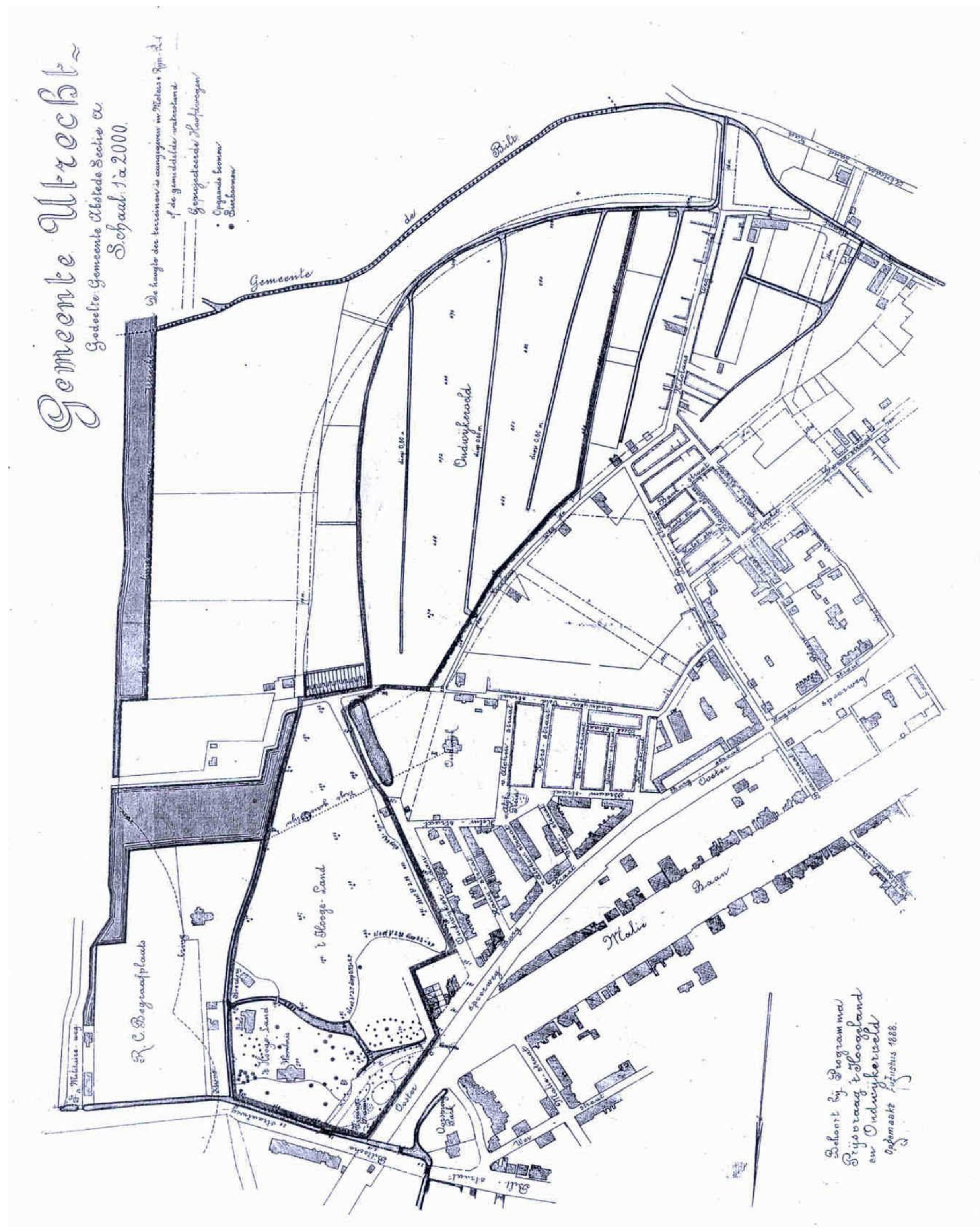
Bijlage 2: Waterhuishouding[i]

Legenda: de waterlopen zijn donker gekleurd.

[i] Vervaardiger: Stichting Wilhelminapark e.o..

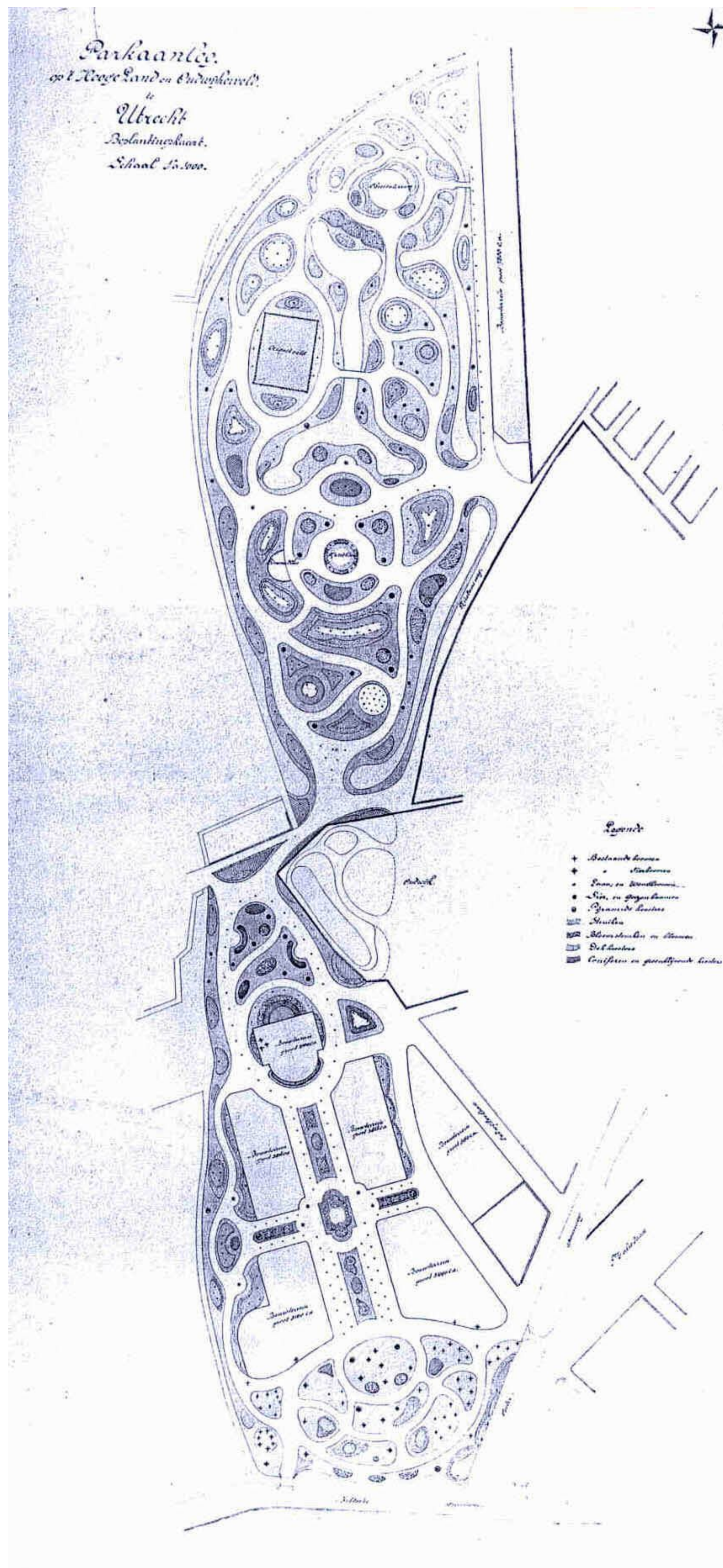
Bijlage 3: Kaart bij prijsvraag[i]

Let op: noord onder, zuid boven

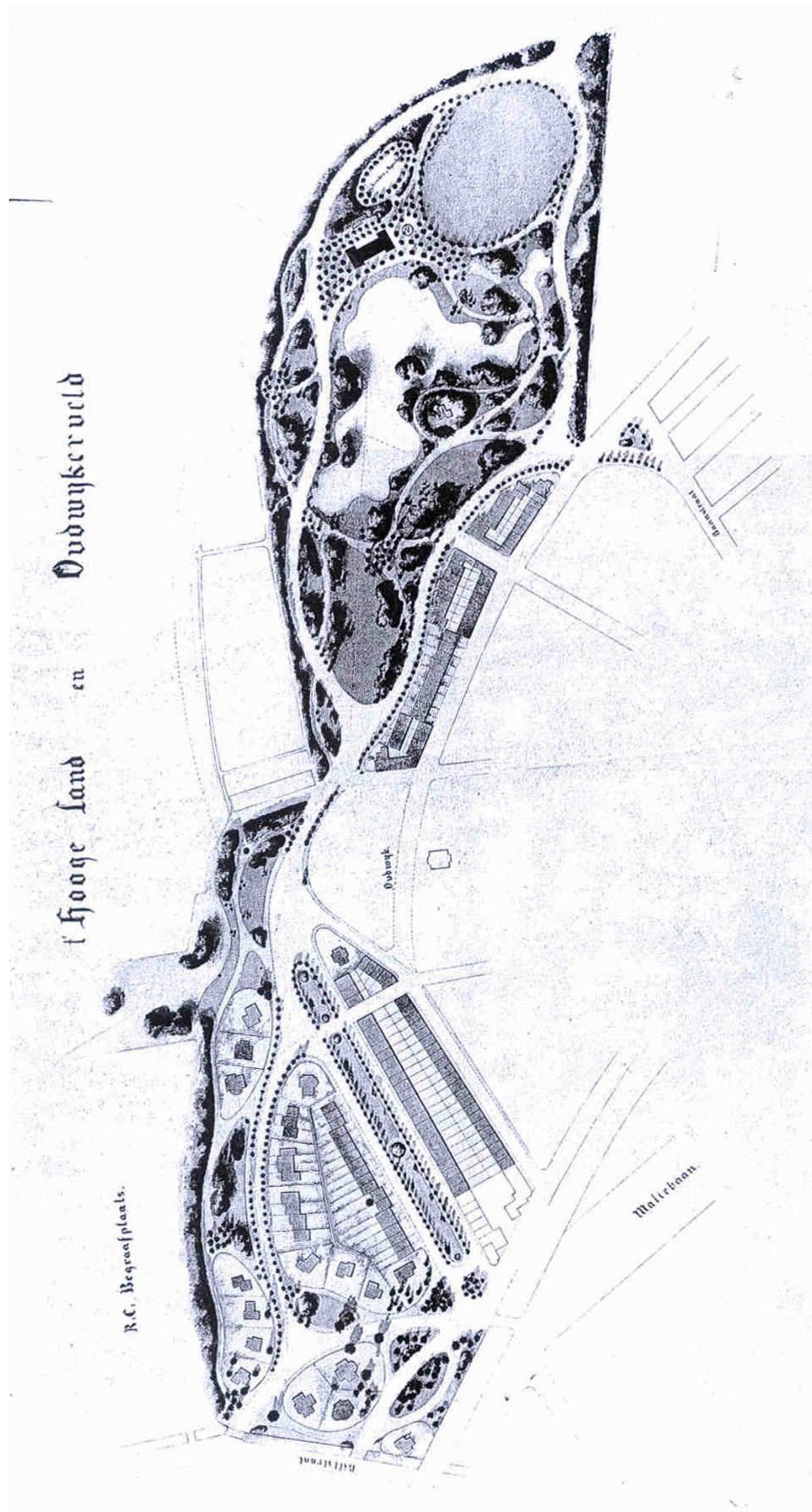
i Bijlages 3 t/m 7 uit Utrechts Archief.

Bijlage 4: Ontwerp Loran

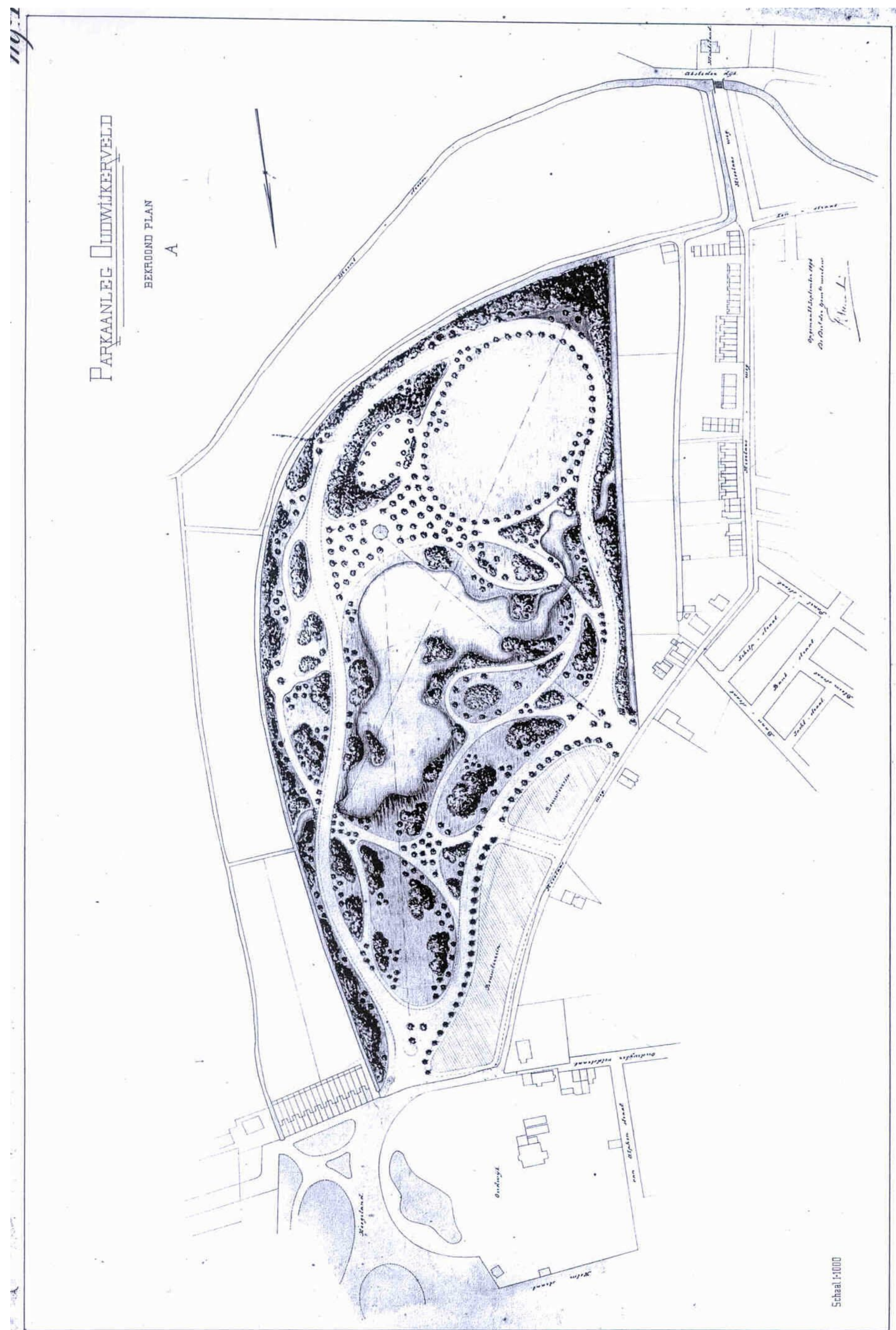
Let op: noord onder, zuid boven

Bijlage 5: Ontwerp Copijn

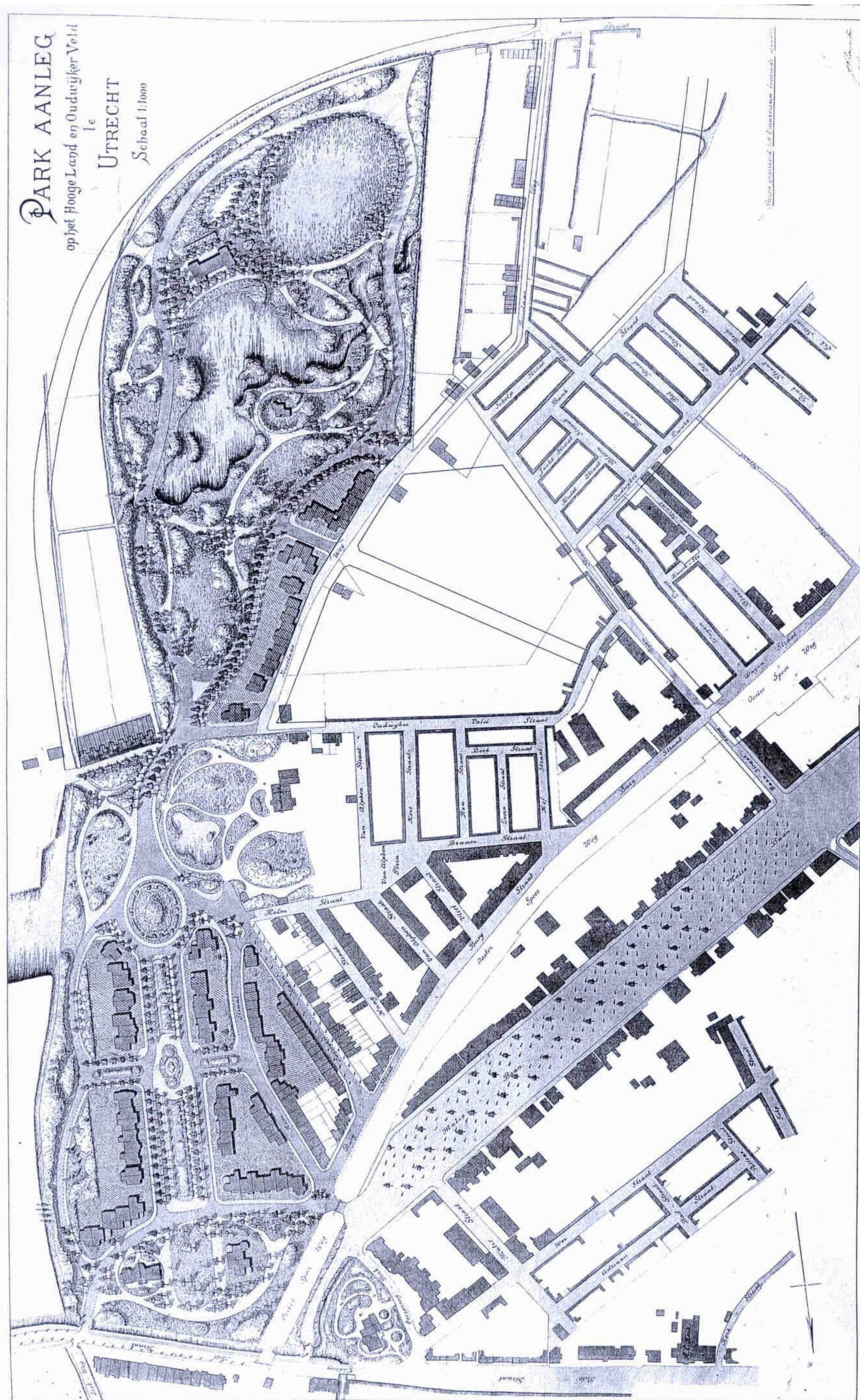
Let op: noord onder, zuid boven

Bijlage 5a: Ontwerp Copijn, detail

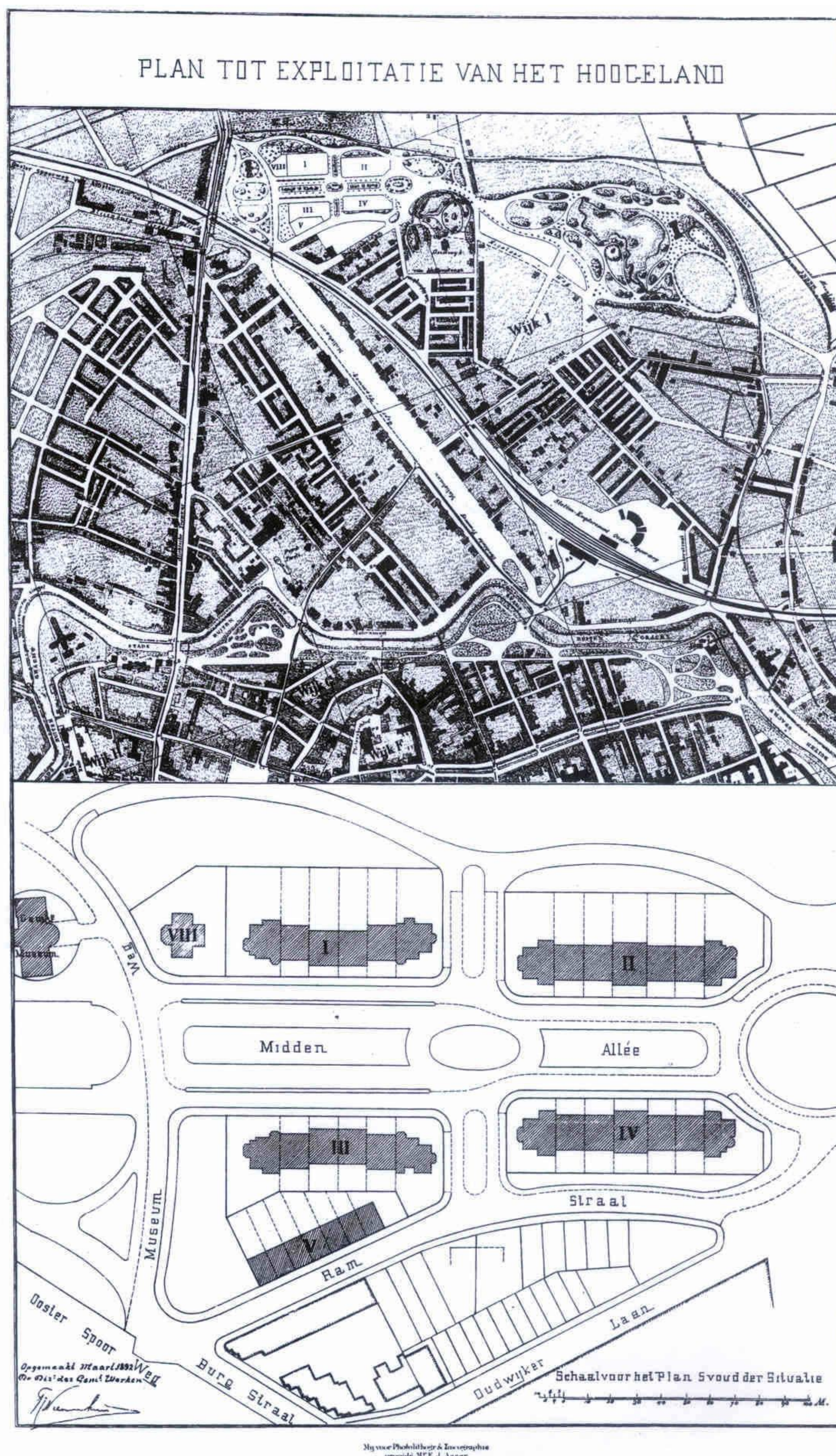
Let op: noord onder, zuid boven

Bijlage 6: Gecombineerd plan Loran en Copijn

Let op: noord onder, zuid boven

Bijlage 7: Plan tot exploitatie Hogeland

Bijlage 8: Laiterie in Petit Trianon, Versailles, Frankrijk[i]

[i] http://cesarigd.club.fr/parcsafabriques/gene/dRautres1e.htm

Bijlage 9: Architect-Directeur der Gemeentewerken[i]

Vanaf 1867 wordt de kameraar vervangen door de architect-directeur der Gemeentewerken. Hiermee werd een van oorsprong middeleeuws, financieel ambt vervangen door een functie die voldeed aan de eisen van de (nieuwe) tijd, met name op het gebied van leidinggeven. De heer Vermeijs werd in die functie benoemd, een logisch vervolg op zijn functie als stadsarchitect.

Met zijn benoeming tot architect-directeur van Openbare Werken kan ook de term fabricage als verouderd beschouwd worden. Vanaf 1890 wordt de functie aangeduid zonder het voorvoegsel architect. Dit had te maken met de benoeming van de heer Nieuwenhuis als opvolger van Vermeijs.

In de gemeenteverslagen wordt de benaming fabricage vanaf 1884 vervangen door de term Openbare Werken.[ii]

In 1992 gaat Openbare Werken op in het Samenwerkingverband Ruimtelijke Ordening, Openbare Werken en Volkshuisvesting te Utrecht (R.O.V.U.).

---

[i] Overgenomen uit de inleiding van *Geschiedenis van het Samenwerkingverband Ruimtelijke Ordening, Openbare Werken en Volkshuisvesting te Utrecht (R.O.V.U.)*.

[ii] Dit blijkt niet echt zo te zijn.

Bijlage 10: Het Hogeland

Het landgoed het Hogeland is vernoemd naar het gelijknamige landhuis dat er in 1827 werd gebouwd. Dit huis werd tussen 1932 en 1933 met een verdieping verhoogd. De grond werd in 1824 door de Jonkheer Ram gekocht van de gemeente en 13 december 1887 weer teruggekocht door de gemeente voor wonigbouw rond twee parken.

De brug over de Biltsche Grift, bij de Nieuwe Baan, stort tijdens de afbraak op 28 augustus 1890 in. Hierbij wordt één arbeider gedood en raken er twee gewond.

De spelling van het Hogeland wordt op 4 maart 1948 verandert van twee o's naar één.

Bijlage 11: Foto's[i]

Gezicht op de Biltsche Grift te Utrecht, vanaf de spoorbrug in de Oosterspoorweg, naar de brug in de Museumlaan (achtergrond), uit het westen; links de Biltstraat met de voorgevels van de huizen nrs. 190-hoger en rechts het Hogelandsepark. (01/01/1976 - 31/12/1976, Fotodienst GAU, 53535)

Gezicht op de Oosterspoorweg te Utrecht met links een gedeelte van het Hogelandsepark met daarachter enkele huizen aan de Museumlaan. (04/03/1962 - 04/03/1962, Smilda, G.J.C.A., 20009)

---

i Alle foto's uit Utrechts Archief, http://www.hetutrechtsarchief.nl/atlantis.asp (waar ook nog meer te vinden is), collecties "Beeldbank Utrecht 1600-nu" en "foto's Utrecht 1970-nu" (trefwoorden: Hogelandsepark, Hogeland, Emmalaan, Wilhelminapark en Konigslaan). Vermeld: beschrijving, tussen haakjes eventueel extra beschrijving, datering, eventueel vervaardiger en archiefnummer.

Gezicht in Hogelandsepark richting Biltstraat.(1-1-1976 , FOT-6099)

Exterieur Huize Het Hogeland. (24-9-1990, FOT-23058)

Gezicht op de achtergevel van het Stedelijk Museum van Oudheden te Utrecht, gevestigd in het huis Het Hogeland (Museumlaan 2) vanaf de Biltstraat (zonder later bijgebouwde verdieping). (1905 - 1915, Schaefer, J.H., 1019)

Luchtfoto van een gedeelte van de Emmalaan te Utrecht, uit het zuidwesten. Links de Museumlaan met het huis Hogeland (Museum van Staatsbosbeheer, Museumlaan 2) en rechts de Prinsesselaan (huizen oostzijde Emmalaan aan de kant van het Hogelandsepark). (09/07/1958 - 09/07/1958, KLM Aerocarto)

Gezicht in de Emmalaan te Utrecht in de sneeuw, uit het zuiden, vanuit een hoogwerker ter hoogte van het Rosarium. (01/11/1988 - 31/12/1988, Dokkum, H. van (tekenaar/graficus))

Gezicht in de Emmalaan te Utrecht, uit het noorden. (01/01/1930 - 31/12/1930, Uit: Utrecht in woord en beeld, 1930, nr. 22 en 50)

Gezicht op de zijgevel van het pand Museumlaan 7 te Utrecht met rechts de Emmalaan (huis oostzijde Emmalaan aan de kant van het Hogelandsepark). (29/08/1979 - 29/08/1979, Smilda, G.J.C.A.)

Gezicht op de voor- en rechterzijde van de Emmakliniek (Emmalaan 41) te Utrecht (huis westzijde Emmalaan aan de kant van het Hogelandsepark).

Gezicht in de Emmalaan te Utrecht (huizen aan de westzijde aan kant Hogelandspark, lantaarnpalen inmiddels vervangen). (1900 - 1910, International Trading Co., The, uitgever prentbriefkaart)

Gezicht op enkele huizen aan de oostzijde van de Emmalaan te Utrecht (huizen aan oostzijde Emmalaan aan de kant van het Wilhelminapark). (01/01/1930 - 31/12/1930, Uit: Utrecht in woord en beeld, 1930, nr. 22 en 50)

Gezicht op de monumentale beuk aan het begin van de Emmalaan te Utrecht vanuit het zuiden (op rotonde tussen Emmalaan en Wilhelminapark). (01/01/2003 - 31/12/2003, Davids, D.M.)

Gezicht in het Wilhelminapark met vijver. (1-6-1983, FOT-43681)

Luchtfoto van het Wilhelminapark te Utrecht, uit het noordwesten (gezicht op vijver en weide). (01/01/1980 - 31/12/1980, Fotodienst GAU, 85382)

Luchtfoto van een deel van de wijk Wilhelminapark te Utrecht, uit het noordoosten, met v.l.n.r. de Zilveren Schaats, de Frederik Hendrikstraat, de Stadshouderslaan, de Mauritsstraat en het Wilhelminapark. (01/01/1980 - 31/12/1980, Fotodienst GAU, 85383)

Gezicht op de Burgemeester Dr. Fockema Andreaebank in het Wilhelminapark te Utrecht. (1920 - 1928, Rossem, P.C. van (uitgever prentbriefkaart), 3706)

Gezicht op de bunker in het Wilhelminapark ter hoogte van de kruising met Burgemeester Reigerstraat te Utrecht, uit het westen. (01/01/1987 - 31/12/1987, Fotodienst GAU, 73729)

Gezicht op het Melkhuis van de Volksbond tegen Drankmisbruik (Wilhelminapark 65) te Utrecht. (01/01/1920 - 31/12/1925, 41205)

Gezicht op het Wilhelminapark-restaurant in voorjaars sfeer. (12-4-2001, FOT-70583)

Gezicht op de voorgevels van de panden Koningslaan 13-hoger te Utrecht voor de verbreding; met rechts het Wilhelminapark. (01/01/1953 - 31/12/1953, Berentzen, W.K.M., 60429)

Herfstgezicht in Koningslaan. (1-11-2000, FOT-69794)